

АРХИВ
ЗА
ПРАВНЕ
И
ДРУШТВЕНЕ
НАУКЕ

4
БЕОГРАД
2025.

АРХИВ ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Основао 1906.

ИЗДАЈЕ

Институт за политичке студије

Удружење правника Србије

Адреса: Добрињска 11, Београд; Крунска 74, Београд

Телефони: 011/3349-204; 011/2446-910

E-mail Редакције: *arhiv@ips.ac.rs*

УДК 34 Број 4/2025 Година 120

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

проф. др Владан ПЕТРОВ

РЕДАКЦИЈА

проф. др Владан ПЕТРОВ, проф. др Милош СТАНКОВИЋ,
проф. др Урош НОВАКОВИЋ, проф. др Валентина ЦВЕТКОВИЋ ЂОРЂЕВИЋ,
доц. др Ивана МИЉУШ, доц. др Ђорђе МАРКОВИЋ, др Бојана ТОДОРОВИЋ,
др Мирослав ЂОРЂЕВИЋ, проф. др Јелена ВУЧКОВИЋ,
проф. др Вељко ТУРАЊАНИН, др Сања ШУЉАГИЋ,
Војислав БАЧАНИН, Алекса ШКУНДРИЋ

СЕКРЕТАРИ ЧАСОПИСА

Александар ЦВЕТКОВИЋ, Мина КУЗМИНАЦ,

Душан ЧОРБИЋ, Никола ПЕРИШИЋ

САВЕТ

проф. др Миодраг ОРЛИЋ, академик АНУ РС Мирко ВАСИЉЕВИЋ,
проф. др Небојша ШАРКИЋ, проф. др Милан ЈОВАНОВИЋ, проф. др Драгор ХИБЕР,
проф. др Зоран ТОМИЋ, проф. др Милан ШКУЛИЋ, проф. др Рената ТРЕНЕСКА
ДЕСКОСКА, проф. др Саша БОВАН, проф. др Добросав МИЛОВАНОВИЋ, проф. др
Бранко РАКИЋ, проф. др Владимир ЧОЛОВИЋ, проф. др Бојан МИЛИСАВЉЕВИЋ,
проф. др Петар БАЧИЋ, проф. др Ненад ТЕШИЋ, проф. др Драгутин АВРАМОВИЋ,
проф. др Маријана ДУКИЋ МИЈАТОВИЋ, проф. др Горан МАРКОВИЋ, проф. др Драгана
КОЛАРИЋ, проф. др Александар ГАЈИЋ, проф. др Маја ЛУКИЋ РАДОВИЋ, проф.
др Сретен ЈУГОВИЋ, др Јелена ЋЕРАНИЋ ПЕРИШИЋ, проф. др Дарко СИМОВИЋ,
проф. др Балинт ПАСТОР, проф. др Вања БАЈОВИЋ, проф. др Ана ПЕТРОВ, проф. др
Димитрије ЋЕРАНИЋ проф. др Сенад ГАНИЋ, проф. др Емир ЋОРОВИЋ, проф. др
Гжегорж ПАСТУШКО, др Милош СТАНИЋ, др Ђуро БОДРОЖИЋ, др Боса НЕНАДИЋ,
Катарина МАНОЈЛОВИЋ АНДРИЋ, Јелена ИВАНОВИЋ

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРОМЕСЕЧНО

Прелом и штампа – Комазец, Инђија

Тираж: 50

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештампавати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

ARCHIVE FOR LEGAL AND SOCIAL SCIENCES

Established 1906.

PUBLISHERS

Institute for Political Studies
Lawyers Association of Serbia
Adress: Dobrinjska 11, Belgrade; Krunska 74, Belgrade
Phones: 011/3349-204; 011/2446-910
E-mail: *arhiv@ips.ac.rs*

UDK 34 No 4/2025 Year 120

EDITOR IN CHIEF

prof. dr Vladan PETROV

EDITORIAL BOARD

prof. dr Vladan PETROV, prof. dr Miloš STANKOVIĆ,
prof. dr Uroš NOVAKOVIĆ, prof. dr Valentina CVETKOVIĆ ĐORĐEVIĆ,
doc. dr Ivana MILJUŠ, doc. dr Đorđe MARKOVIĆ, dr Bojana TODOROVIĆ,
dr Miroslav ĐORĐEVIĆ, prof. dr Jelena VUČKOVIĆ,
prof. dr Veljko TURANJANIN, dr Sanja ŠULJAGIĆ,
Vojislav BAČANIN, Aleksa ŠKUNDRIĆ

SECRETARIES OF EDITORIAL BOARD

Aleksandar CVETKOVIĆ, Mina KUZMINAC,
Dušan ČORBIĆ, Nikola PERIŠIĆ

COUNCIL

prof. dr Miodrag ORLIĆ, Academician of ASA of RS Mirko VASILJEVIĆ,
prof. dr Nebojša ŠARKIĆ, prof. dr Milan JOVANOVIĆ, prof. dr Dragor HIBER,
prof. dr Zoran TOMIĆ, prof. dr Milan ŠKULIĆ, prof. dr Renata TRENESKA
DESKOSKA, prof. dr Saša BOVAN, prof. dr Dobrosav MILOVANOVIĆ, prof. dr
Branko RAKIĆ, prof. dr Vladimir ČOLOVIĆ, prof. dr Bojan MILISAVLJEVIĆ, prof.
dr Petar BAČIĆ, prof. dr Nenad TEŠIĆ, prof. dr Dragutin AVRAMOVIĆ, prof. dr Mar-
ijana DUKIĆ MIJATOVIĆ, prof. dr Goran MARKOVIĆ, prof. dr Dragana KOLARIĆ,
prof. dr Aleksandar GAJIĆ, prof. dr Maja LUKIĆ RADOVIĆ, prof. dr Sreten JUGOV-
IĆ, dr Jelena ČERANIĆ PERIŠIĆ, prof. dr Darko SIMOVIĆ, prof. dr Balint PASTOR,
prof. dr Vanja BAJOVIĆ, prof. dr Ana PETROV, prof. dr Dimitrije ČERANIĆ prof.
dr Senad GANIĆ, prof. dr Emir ČOROVIĆ, prof. dr Gžegorž PASTUŠKO, dr Miloš
STANIĆ, dr Đuro BODROŽIĆ, dr Bosa NENADIĆ,
Katarina MANOJLOVIĆ ANDRIĆ, Jelena IVANOVIĆ

THE JOURNAL IS PUBLISHED QUARTERLY

Print – Komazec, Indija
Circulation: 50

Papers published in this journal may not be printed, either in whole or in parts, without the consent of the publisher. The observations given in the articles are the personal views of their writers and do not express the opinion of the editorial board or the institutions where the authors are employed.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

БРОЈ 4

ОКТОБАР – ДЕЦЕМБАР 2025.

ГОД. 120 СТР. 1-146

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

1. Милица СОВРЛИЋ – *ACTA URBIS* –
НОВИНЕ СТАРОГ РИМА..... 9-23
2. Душан КУЗМАНОВИЋ, Ана ЂИЛАС – ДИГИТАЛИЗАЦИЈА
СУДОВА У СРБИЈИ КРОЗ ПРИЗМУ ПРОПИСА И ЈАВНИХ
ПОЛИТИКА 25-49
3. Саша ТУЦАКОВИЋ – ОДНОС ИЗМЕЂУ *ACTIO PRO SOCIO* И
ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO У КЛАСИЧНОМ РИМСКОМ
ПРАВУ 51-65
4. Amadou Abdoulaye KONE - L'ONU FACE À L'IMMIGRATION
CLANDESTINE DES AFRICAINS VERS EUROPE. UN
CALVAIRE DANS LES PAYS DE TRANSIT: ÉCHEC OU
DÉFIS..... 67-91
5. Александар ЦВЕТКОВИЋ – УЛОГА И СТАНДАРДИ
ВЕНЕЦИЈАНСКЕ КОМИСИЈЕ У ПОСТУПЦИМА
ДОНОШЕЊА И ПРОМЕНЕ УСТАВА 93-121

ИЗ НАШЕ БАШТИНЕ

1. Војин ДИМИТРИЈЕВИЋ – ЉУДСКА ПРАВА ВЕЗАНА ЗА
СЛОБОДУ ДУХА..... 123-146

ARCHIVE
FOR LEGAL AND SOCIAL SCIENCES

№ 4

OCTOBER – DECEMBER 2025.

YEAR 120 PAGE 1-146

CONTENTS

ARTICLES

1. Milica SOVRLIĆ – *ACTA URBIS* – ANCIENT ROME
NEWSPAPERS..... 9-23
2. Dušan KUZMANOVIĆ, Ana ĐILAS – DIGITALIZATION
OF COURTS IN SERBIA THROUGH THE PRISM OF
REGULATIONS AND PUBLIC POLICIES.....25-49
3. Saša TUCAKOVIĆ – THE RELATIONSHIP BETWEEN
ACTIO PRO SOCIO AND *ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO* IN
CLASSICAL ROMAN LAW 51-65
4. Amadou Abdoulaye KONE - L'ONU FACE À L'IMMIGRATION
CLANDESTINE DES AFRICAINS VERS EUROPE. UN
CALVAIRE DANS LES PAYS DE TRANSIT: ÉCHEC OU
DÉFIS 67-92
5. Aleksandar CVETKOVIĆ – THE ROLE AND
STANDARDS OF THE VENICE COMMISSION IN THE
PROCEDURES OF ADOPTING AND AMENDING
CONSTITUTIONS..... 93-121

FROM OUR HERITAGE

1. Vojin DIMITRIJEVIĆ – HUMAN RIGHTS RELATED TO THE
FREEDOM OF THOUGHT..... 123-146

ACTA URBIS – НОВИНЕ СТАРОГ РИМА**

Сажетак

Уређен сисџем информисања јавности о ђолиџичким и друшћивеним џемама џосџојао је још у сџаром Риму. Захваљујући Гају Јулију Цезару, 59. џодине џре нове ере, основане су новине, џисани медиј масовне комуникације какав данас џознајемо. Свесџан важности информисања, а џре свеџа о џолиџичким џиџањима, једна од џрвих Цезарових наредби, након шџо је џосџао конзул, била је да се сасџављају и јавно објављују весџи о раду сенатџа и доџађајима из јавноџ живоџа. У основи, џредметџ рада је новинско информисање и функционисање *acta urbis*. У складу са џим, у раду се размаџрају џиџања ођанизовања и џубликовања новина, џихове садржине, као и на који начин су весџи доџирале до шире чииџалачке јавности од оне која је била у Риму. Јер, иако су насџајале у самом у џраду и имале обележја локалних новина, *acta urbis* је чииџана широм царсџва.

Кључне речи: сџари Рим, новине, *acta urbis*, Гај Јулије Цезар.

* Аутор је асистент на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу. Електронска адреса аутора: msovrljic@jura.kg.ac.rs. ORCID: 0000-0003-1824-4428.

** Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Универзитета у Крагујевцу – Правног факултета за 2025. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

1. УВОД

У античком свету, као и данас, постојала је потреба да се информације преносе и шире. Сходно томе, свака цивилизација је настојала да пронађе новији, бржи и ефикаснији начин. Међутим, највише иновативности су показали Римљани. Они су рано, 59. године пре нове ере, осмислили новине.

Ове римске новине се у изворима појављују под различитим називима: *acta diurna*, *diurna urbis acta*, *diurna populi Romani* (Tacitus III, 3; XIII, 31; XVI, 22), *populi diurna acta* (Suetonius Divus Iulius, 20), *urbis acta* (Suetonius Claudius, 41), *actis populi Romani* (Plinius VIII, 61, 145), *rerum urbanorum acta* (Cicero XII, 23, 2). Међутим, у периоду принципата, назив је устаљен и званично су назване *acta urbis* (Gessel 1970, 94; Mastino 1978, 19; Вилемс 1898, 535).

У сваком случају, сви називи говоре о њиховом карактеру. *Acta urbis*, *acta urbana*, *rerum urbanarum acta* упућују на чињеницу да је онај, који је читао новине, био далеко од Рима. *Acta publica* је истицао званични карактер, односно да се радило о публикацији коју је издавала држава, а придев *diurna* се односио на дневну или, у ширем смислу, на редовну публикацију о актуелним догађајима (Mastino 1978, 19; Wright 2016, 149).

Према томе, *acta urbis* су биле званичне новине са локалним друштвеним вестима. Истицане су на неком јавном месту, углавном форуму, тако да је сваки грађанин могао да их чита и препишује, а преписане вести су потом, захваљујући најпре приватним куририма (*tabularii*), а касније поштанској служби (*cursus publicus*), стизале до свих делова царства превазилазећи тако локални карактер информација и практично постајући доступне свима.

2. ОСНИВАЊЕ

Податке о оснивању *acta urbis* даје Светоније. Према њему, новине је основао Гај Јулије Цезар. Након што је 59. године пре нове ере постао конзул, издао је наредбу се састављају и објављују вести о раду сената и догађајима у граду:

„*Inito honore primus omnium instituit, ut tam senatus quam populi diurna acta conferent et publicarentu.*“¹

Разлози који су подстакли Цезара да покрене издавање званичних новина, у којима би се објављивале поменуте информације, а пре свега оне које се односе на сенат, били су политичке природе. Његов конзулски положај је био популистички, па је желео да бирачи знају који сенатори су против одређених одлука. Другим речима, желео је да јавност обавештава о развоју политичке ситуације, о начину на који се расправљало у сенату и одлукама које је сенат донео, а све у циљу главне намере - да умањи ауторитет сенатора у очима народа и да све доведе у своје руке (Baldwin 1979, 191; Gessel 1970, 92; Vannucci 1859, 129).

Наиме, одлуке сената су објављиване, али само у свом коначном облику, тј. шта је сенат одлучио по одређеном питању. У почетку, чуване су у храму богиње Церере под надзором плебејских едила (*aediles plebis*)², а касније у *Tabularaium*-у³, званичном државном архиву (Gessel 1970, 89).

Дакле, одлуке сената, као и одлуке других државних органа, су записиване, објављиване и након тога архивиране. Међутим, пракса бележења и објављивања сенатских одлука је за време Цезара попримила другачије облике. Пре свега, проширен је опсег садржаја који се објављује. Више није објављивана искључиво коначна одлука, него и кратак приказ тока заседања, резултати гласања и сл. Истовремено, проширен је и круг прималаца ових информација. *Acta urbis* су објављиване редовно и истицане су на форуму,

¹ Suetonius Divius Iulius, 20. Питер Вајт (Peter White) негира да имамо убедљиве одговоре на многа питања у вези са *acta urbis* и закључује да је готово сигурно да Цезар није основао публикацију за ширење вести о сенату и догађајима у граду (White 1997, 73-84). За оправдану критику и аргументе против Вајтове претпоставке видети: Wright 2016, 148 и фн. 13.

² Livius 3, 55.

³ Претпоставља се да је зграду изградио Квинт Лутације Катул (*Q. Lutatius Catulus*) 78. године пре нове ере на југоисточној падини Капитола. Не помиње се у литератури, али се постојање заснива на натпису CIL VI 1314. Зграда је коришћена за чување државних записа, па и сенатских одлука, а вероватно је великим делом припадала ераријуму (*aerarium*) у суседном храму бога Сатурна, у којем је чувана архива која је произилазила из надлежности цензора (Platner 1929, 506).

чиме је омогућено да одлуке сената и друга питања од општег интереса буду доступни пажњи шире римске јавности.

Међутим, иако је првобитна намера установљења *acta* била усмерена на проширење јавности званичних одлука, из бележења Дион Касија се може закључити да је њихов садржај временом обухватио и друге вести. Тако је Цезар, користећи новине за личну промоцију, наредио да се у *acta* напише да је Марко Антоније желео да му пренесе краљевску власт по налогу народа, али да он то није прихватио.

Наиме, приликом фестивала Луперкалија, описује Дион, када је ушао на форум и седео на ростри у својој позлаћеној столици, украшеној краљевском одећом и блистав у круни прекривеној златом, Антоније га је са својим саборцима свештеницима поздравио као краља и, везујући му дијадему на главу, рекао: „Народ ти ово нуди преко мене.“ Цезар је одговорио: „Јупитер је једини краљ Римљана“ и послао је дијадему Јупитеру на Капитол, наредиши да се његов поступак објави у новинама (Dio Cassius 44, 11).

Дакле, *acta* је већ тада била нека врста службеног билтена, али са обележјима данашњих дневних новина, чему у прилог говори и чињеница да је Август наредио да се одлуке сената више не објављују (Suetonius Augustus, 36). У ствари, може се рећи да је управо током периода принципата дошло до развоја новина у облику који је сличан данашњем (Mastino 1978, 25).

Августова одлука је, као и у случају Цезарове намере да уведе *acta*, имала политичку конотацију. Изостављањем политичких вести из *acta urbis*, са изузетком званичних царских вести, сва пажња је била усмерена на императора као најважније политичке фигуре (Gessel 1970, 96). Ипак, и поред тенденције да се смањи улога сената, пред крај првог века нове ере, сенаторима је поново било дозвољено да објављују одломке својих говора, али само оне које се нису односили на политичке дискусије, већ на похвале којима су ласкали цару (Gessel 1970, 97).

У сваком случају, иако у садржинском смислу мењане, *acta urbis* су се задржале током дугог временског периода. Тачно време престанка њиховог објављивања није познато, али поједини извори указују на постојање дуге и континуиране традиције.

Acta urbis се помињу у одломку из *Historia Augusta* (збирка биографија римских царева), као један од извора коришћених за писање биографије цара Проба. Цар Проб, који је рођен у Сирмијуму, владао је од 276. до 282. године нове ере (*Historia Augusta*, Probus II, 1; III, 1).

Међутим, поједини аутори, а прихватајући недоумице везаних за време у којем су поједини животописи из „Историје“ могли бити написани, те да је можда одломак о цару Пробу неаутентичан, полазе од тога да се последњи помен *acta urbis* сигурно може идентификовати у одломку о Александру Северу и да су Римљани, сходно томе, објављивали и дистрибуирали новине пре, током и после прва два века нове ере (Mastino 1978, 26; Wright 2016, 145).

Одломак о којем је реч описује седницу сената од марта 222. године на којој је Александар Север представљен као нови цар, непосредно после свргавања и убиства Елагабала, а аутор биографије се позива на *acta urbis* у којима је објављен исцрпан извештај са те седнице (*Historia Augusta*, Alexandrus Severus VI, 2).

Међутим, постоји претпоставка да је *acta urbis* опстала знатно дуже. Тако Бери Болдвин (*Barry Baldwin*) (1979) истиче да *Historia Augusta*, ако се узме без преиспитивања, доказује да је *acta* постојала за време Проба и да је била доступна биографима који су писали под Диоклецијаном и Константином. У том смислу, како даље претпоставља, није тешко замислити да је њихов традиционални облик могао бити укинут од стране Диоклецијана или једног од раних хришћанских царева, али и да је *acta* могла служити као користан начин објављивања виталне политике, посебно прогона хришћана под Диоклецијаном и, супротно, под Константином. Укратко, не чини му се логичним да би *acta* престала да постоји убрзо после 330. године, те да је могла опстати најкасније до краја четвртог или почетком петог века (202–203).

Важна чињеница која подупире Болдвинову претпоставку о знатно дужој традицији објављивања новина јесте конституција цара Валентинијана из 364. године у којој се помињу *diurnarii*, преписивачи или они који се баве извештавањем, и други службеници сличних дужности, *subscribendarii*, *tabularii*, *logographi*, *censuales*.⁴

---

⁴ Codex Theodosianus 8, 4. 8.

Конституција је укључена у *Codex Theodosianus*. Кодекс је издат 438. године и примењиван је у Источном делу царства до 529. године, када је донет Јустинијанов кодекс, а у Западном делу царства све до 554. године, када је Јустинијан освојио Италију (Станковић и Владетић 2020, 95).

3. САДРЖИНА И СТИЛ

Као и данас, у новинама је објављиван различит садржај. То најбоље дочарава Тацит који истиче да достојанство римског народа захтева да у анале уђу само значајнији догађаји, а да се мање важне ствари уносе у градске новине (Tacitus XIII, 31). Иако ниједан фрагмент новина није сачуван (Vannucci 1859, 129; Wright 2016, 149), разноликост садржаја потврђују дела античких аутора, који су новине користили као архивску грађу и вредан извор информација.

Осим информација у вези са поступцима сената, у новинама су се могли наћи подаци о судским поступцима, извршавању превода, о императоровом животу, дешавањима на двору, али и о обрачунавању са политичким противницима. Тако је Нерон наредио да се у *acta* објави све што Трасеа Пета, сенатор и поборник старих републиканских врлина није испунио како би се указало на његово непоштовање, док су сви други сенатори ласкали и аплаудирали окрутним Нероновим лудостима. Оно што Трасеа није учинио, био је, како бисмо данас рекли, догађај дана (Tacitus XIII, 49; XVI, 21-22; Dio Cassius 63, 26; Vannucci 1859, 132).

Новине су коришћене и за личну промоцију. Већ смо поминули Цезара који је наредио да се у новине унесе да је одбио титулу краља. А у истом циљу је новине користио и Комод. Он је редовно учествовао у спектаклима и наређивао је да се та чињеница забележи у *acta urbis* (Historia Augusta, Comodus XI, 11).

У новинама су објављивани и детаљи из царске породице. Говорећи о Германиковој смрти, Тацит је забележио да није нашао, ни код историчара, ни у дневним новинама, помен о томе да ли је Германикова мајка Антонија имала било какву улогу у погребној свечаности, док су, осим Агрипине, Друса и Клаудија, и остали

рођаци поменути поименице (Tacitus III, 3). С друге стране, Светоније потврђује да је у новинама нашао податак о месту рођења Калигуле. Наиме, како је његово место рођења било неизвесно, а бавећи се и сам тим питањем, наводи да је Гнеј Лентул Гетулик писао да је рођен у Тибуру, Плиније Старији да је рођен у селу званом Амбитарвијум, а да је он лично у новинама нашао да је рођен у Антијуму (Suetonius Caligula 8, 1).

Простор у новинским ступцима су заузимале и вести о занимљивим и необичним догађајима, људским недаћама, сахранама, разводима, венчањима.

На пример, Плиније преноси да је у *acta* нашао да се на сахрани Феликса, возача црвених двоколица, један од његових присталица бацио на ломачу и да су супротстављене присталице покушале да спрече уношење овог догађаја у *acta* тврдећи да се човек онесвестио због многих мириса, као и занимљив догађај из 28. године приликом извршења смртне казне Тиција Сабина, када га је његов пас пратио од затвора све до Тибра, где је његово тело бачено, покушавајући да га одржи на површини воде (Plinius VII, 53, 186; VIII, 61, 145).

Сенека, жалећи због чињенице да је општа популација свакодневно виђала списак развода у новинама, да је на то била навикнута, а можда и подстакнута, пише: „Ни једне новине се нису објавиле без вести о разводу, а жене уче да раде оно о чему толико чују“ (Seneca III, XVI). Јувенал, с друге стране, говори о венчањима. Тако у својим *Сатирама* описује скромну церемонију између два мушкарца која је одржана на јавном месту, а како би се о догађају писало у новинама (Juvenalis II, 136).

Међутим, без обзира на различити садржај, сигурно је да су новине контролисане и да нису објављиване пре него што су добиле одобрење владара (Vannucci 1859, 131; Gessel 1970, 99). То је јасно већ на основу чињенице да је Август забранио да се објављују акти сената, а контрола је настављена и у каснијем периоду.

Тако Тиберије није дозволио да се у *acta* унесе име архитекте, који је исправио један од највећих тремова у Риму, који је почео да се нагиње, а контролу онога што ће бити објављено потврђује и то што је наређивао да се објављује оно што су други тајно говорили

против њега, додајући чак и клеветничке опаске које је сам измишљао, да би све то касније искористио као изговор за освету (Dio Cassius 57, 23, 2; 57, 25, 5–6).

Цар Домицијан је забранио да се у новинама пише о његовим окрутним поступцима и убиствима како би сакрио број свој жртава и спречио да остане било какво сећање (Dio Cassius 67, 11, 3), а континуирана контрола информација достигла је врхунац за време владавине Комода (Gessel 1970, 100; Vannucci 1859, 132). Окрутан и опчињен славом, у свом диктаторском маниру је наредио да се у *acta* објављује његово учешће у гладијаторским борбама и да се наведе све што је урадио, а што је било подло, ружно или окрутно (Dio Cassius 15, 4).

Чињеница да није сачуван ниједан фрагмент новина, осим немогућности да се утврде прецизни уређивачки критеријуми, онемогућава и да се поуздано закључи какав је био стил писања. Међутим, и о томе се, као и о садржини, понешто може индиректно закључити.

Добар пример је један Петронијев део из *Сатирикона*, у којем секретар чита Трималхиону новости са његовог имања у Кумима. Петроније пише да његов секретар гласно, као да чита „Службени гласник Рима“, изговара следеће:

„Дана, 26, јула, на имању у Кумима, који је у поседу Трималхиона, рођено је 30 дечака; 40 девојчица; овршено и с гувна пренесено у амбаре 500. 000 мерица жита; за вучу је обучено 500 волова.

Истог датума роб Митрад је разапет на крст зато што је опсовао племениту личност нашег Гаја Трималхиона.

Истог датума: депоновано у трезор као неинвестирани вишак: 10 000 000 сестерција.

Истог датума: избио пожар у Помејанским вртovima. Почео у кући надзорника Насте“ (Petronius, 53).

Аутори се слажу да одломак може указивати на то какве су биле римске дневне новине и да, осим што пружа увид у могући садржај (Wright 2016, 153; Baldwin 1979, 199), показује да је стил био једноставан и сажет, са чињеницама и без покушаја украшавања (Gessel 1970, 100; Vannucci 1859, 131).

Осим тога, вредно сведочанство о стилу пружа и Квинтилијан. Објашњавајући у свом уџбенику реторике (*Institutionis oratoriae*) употребу фразе, истиче да је фраза „рањена срца“ (*saucius pectus*) кроз новине добила званично признање јавности (Quintilianus IX, 3, 17), а у вези са тим је свакако и само писмо којим су писане. Светоније потврђује да су новине писане писмом са три нова слова које је увео Клаудије (Suetonius Claudius, 41).

4. ОБЈАВЉИВАЊЕ И ДИСТРИБУЦИЈА

Acta urbis је објављивана свакодневно (Gessel 1970, 92). О уређивању и објављивању се старао прокуратор (*procurator Augusti ab actis urbis*), уз помоћ других лица, *adiutores* и *optiones* (Виле 1898, 355).

Новине су биле изложене на форуму, претпоставља се један или више дана, а током тог периода су сви могли да их читају и преписују (Mastino 1978, 26). Преписивање су обично вршила лица звана *operarii* и то су чинили за новац (Cicero VIII, 1). Након што би биле изложене одређено време, депоноване су у некој од архива или у јавне библиотеке (Vannucci 1859, 134; Smith 1859, 9).

Acta urbis су биле локални информативни медији и никада нису садржавале никакве вести и догађаје из других делова царства, осим када су се страни догађаји расправљали у сенату (Gassel 1970, 94). Оно што најближе може да се сматра потврдом да су садржале само римске вести, јесте када је Валерије Максим, у првом веку нове ере, расправљао о цензури Фабриција Лускина. Он тугује, јер догађаји, који су обрађени у римској новинској публикацији, делују толико озбиљно и страшно да личе на дневне новине неког другог града (Valerius Maximus 2, 9, 4; Wright 2016, 155).

Међутим, без обзира на ту чињеницу, садржај новина је био читан и ван граница Рима. Да су информације из њих биле дистрибуиране широм царства недвосмислено потврђује Тацит који, говорећи о Нероновом разрачунавању са Трасеом, истиче да су о овом догађају читали и војници у провинцијама (Tacitus XVI, 22), а вредно сведочанство о распрострањености римских вести пружа и Цицеронова преписка са Целијем Руфом.

Док је Цицерон био управник Киликије добио је писмо Целија Руфа у којем стоји следеће: „Када сте одлазили, обећао сам да ћу марљиво писати и да ћу вам причати све вести из града, потрудио сам се да пронађем човека који би извештавао о сваком детаљу, заиста, тако педантно да се бојим да ћете његове напоре у овој области сматрати можда чак и брбљивошћу. Знам колико је пријатно за оне који су у иностранству да буду обавештени, чак и о најтривијалнијим догађајима који се дешавају код куће. У пошљици коју сам вам послао наћићете све: одлуке које је донео сенат, едикте, трачеве, гласине“ (Cicero VIII, 1).

У другом писму, из 43. године пре нове ере, Целије напомиње да пише кратко и сажето, јер зна да се новине редовно достављају и да му је непријатно да пише опширно без нових информација (Cicero XI, 25).

Што се тиче физичког достављања преписа новина, у почетку се то чинило путем приватних курира (*tabelarii*), а када је Август формирао државну поштанску службу (*cursus publicus*), преписи су се слали преко ње, при чему су услуге службе биле доступне искључиво званичним властима и неколицини привилегованих лица (Gessel 1970, 94). Наиме, услуге које је пружала поштанска служба могла су користити лица која су за то имала писмено овлашћење (*diploma* или *evectio*). Овлашћење је издавао само цар, а касније и од њега овлашћени чиновници, и оно је морало бити запечаћено (Владетић 2024, 212).

Слање преписа *acta* је било периодично. Претпоставља се да би особље из канцеларије *acta urbis* или, што је вероватније, приватна лица, преписивала архивирани текст, групишући информације за месец или групу месеци и делећи *acta* на поглавља и странице. Односно, то нису били појединачни листови (*transversa charta scripta*), већ стварни мали томови (Mastino 1978, 26).

Преношење овако обимније поште је било могуће због начина на који је *cursus publicus* функционисао.

У почетку, служба је подразумевала измену коња и јахача (курира) стационираних на тачно одређеним дистанцама односно, штафетни систем предаје писма или депеше из руке у руку курира, све до крајњег одредишта. Међутим, овакав систем имао је ману.

Због сталне измене курира, онај који предаје депешу или писмо, није имао никакава сазнања о поруци коју носи, односно није могао усмено да пружи никакве додатне информације примаоцу на пример, о околностима под којим је порука настала (Владетић 2024, 211). Зато је Август то променио и створио систем којим су се смањили трошкови транспорта и отворене нове могућности за коришћене ове службе. Наиме, уместо замене младих курира (*iuvenes*) и коња, увео је замену теретних кола са коњима на тачно одређеним дистанцама (*vehiculatio*) (Владетић 2024, 212).

У сваком случају, неспорно је да је поштанска служба одиграла значајну улогу у ширењу новинског садржаја. Ипак, будући да су њене услуге биле доступне искључиво привилегованим појединцима, традиционални облици преношења преписаних вести су остали у употреби. Штавише, бројни показатељи (пародије, аналогije и изрази настали под утицајем новина, тематска разноврсност коју су обухватале) сведоче о томе да је новински садржај био познат и широко распрострањен међу различитим друштвеним слојевима, а не само унутар елите (Wright 2016, 159).

5. ЗАКЉУЧАК

У данашње време масовних медија, помисао да су Римљани познавали неку врсту дневних новина може деловати фасцинантно. Међутим, постојање *acta urbis* оповргава сваку сумњу да је, у време о којем говоримо, могло бити начина за таквим информисањем.

Acta urbis је била публикација дневних догађаја у Риму и настала је превходно из политичких разлога. Њен утемељивач, Гај Јулије Цазар, имао је намеру да се објављују вести о раду сената и одлукама које је донео, а све у циљу умањења ауторитета сенатора у очима народа и концентрације моћи у сопственим рукама. У том смислу, новине је користио и за личну промоцију, а њихов домаћај, и могућност утицаја на јавно мњење, користили су и каснији владари, чему у прилог говори чињеница да се пракса информисања путем новина одржала током дугог периода.

Ипак, поред политичких вести, које су биле од највећег значаја, новински садржај су испуњавале и информације друге природе. Тако се у новинама могло прочитати о неком необичном догађају, сахранама, венчањима, разводима, некој новој друштвеној појави или људској недаћи.

Новине су излагане на форму. То је омогућавало сваком грађанину да их чита и преписује, а преписи су најчешће били припремани за слање до удаљених делова царства. Примери из Цицеронове преписке јасно показују колико је постојала потреба за редовним информисањем о догађајима у Риму, као и колико су вести из престонице биле значајне за оне који су се налазили у провинцијама. Сходно томе, свако је, у складу са својим могућностима, могао да организује да му се вести шаљу личном преписком, а нешто касније, ако је имао такву привилегију, могао је да користи и услуге курирске службе. У том контексту, *acta urbis* је омогућавала да њолићичке, административне и друштвене вести дойру до широке јавности.

Међушим, сем информисања, њосиојање новина је имало и одређени њраћични значај. Тако, три слова које је увео цар Клаудије су путем новина лако постала општеприхваћена, баш као што су фразе из свакодневног живота ушле у језик новина. Осим тога, *acta urbis* су биле и важан књижевни извор. Многа сазнања о римским дневним новинама, које данас имамо, заснована на делима антићичких аутора који су их цитирали.

Узевши у обзир све наведено, може се закључити да су још у античком периоду постављени темељи онога што данас препознајемо као новинско информисање, те да *acta urbis* није представљала само средство обавештавања, већ и важан показатељ развијене свести Римљана о значају јавне речи.

ЛИТЕРАТУРА

Вилемс, Пјер. 1898. *Римско јавно љраво*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.

Владетић, Срђан. 2024. Владетић. „Настанак римске поштанске службе“. У Драган Вујисић (ур.), *Изаови и оћворена љићања услужној љрава* (стр. 207–214). Крагујевац: Институт за правне и друштвене науке.

Станковић, Емилија и Владетић, Срђан. 2020. *Римско љраво*. Крагујевац: Правни факултет, Институт за правне и друштвене науке.

Baldwin, Barry. 1979. “The acta diurna”. *Chiron*, Issue 9, pp. 189–204.

Vannucci, Atto. 1859 “I giornali presso gli antichi Romani”. *Archivi Storico Italiano*, nuova serie, vol. 9, No 1(17), Giornale storico degli archivi Toscani: Anno III. Dispensa prima, pp. 128–134.

White, Peter. 1997. “Julius Caesar and the Publication of Acta in Late Republican Rome”, *Chiron* 27, pp. 73–84.

Wright, Brian J. 2016. “Ancient Rome’s daily news wiht some likely implications for early christian studies”. *Tyndale Bulletin*, 67.1, pp. 145–160.

Gessel, H. L. Van. 1970. “Acta urbis – Ancient Rome’s Local Paper”. *Gazette*, Vol. 16, Issue 2, pp. 73–87.

Mastino, Attilio. 1978. *Il “giornalismo” nell’antica Roma gli Acta Urbis*. Urbino: Editrice Montefeltro.

Platner Ball, Samuel. 1929. *A topographical dictionary of ancient Rome*. London: Oxford University Press.

Smith, William. 1859. *Dictionary of Greek and Roman Antiquites*. Boston: Little, Brown and company.

АНТИЧКИ ИЗВОРИ

Valerius Maximus, 2021. *Factorum et Dictorum Memorabilium libri IX*, Valerius Maximus’ Memorable Deeds and Sayings (translated from Latin by Andrew Smith).

Dio Casius *Historiae Romanae*. 2008. Dio’s Roman History in nine vol-

umes. MOMXXV. London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's Sons (translated by Earnest Cary).

Iuvenalis *Satirae*. 1807. The Satires of Juvenal. London: Rayne and Mackinly (translated by Farncis Hodgson).

Quintiliani. 1985. *Institutionis Oratoriae libri XII* (Kvintilijan. 1985. *Образовање говорника*). Sarajevo: SOUR „Veselin Masleša“ (preveo Petar Pejčinović).

Peronii Arbitri. 1976. *Satyricon*. (Петроније Арбитер. 1976. *Саѹирикон*). Београд: Српска књижевна задруга (превела Радмила Шалабалић).

Plinus Secundus. 1855. *Naturalis historia* (*Pliny's Natural History in seven wolumes*). MDCCCLV).

London: Henry G. Bohn, York Street, Convvent Garden (translated by John Bostock and H. T. Riley).

Seneca. 1912. *De Beneficis* (Seneca On Benefits). London: G. Bell and Sons LTD (translated by Aubrey Sewart).

Suetonius. 1909. *De vita Caesarum* (Suetonius. 1909. *The Lives of the Twelve Ceasaras*). London: Georg Bell and Sons (translated by Alexander Thomson).

Taciti Publi Cornelii. 1970. *Annales* (Корнелије Тацит. 1970. *Анали*). Београд: Српска књижевна задруга (превела Љиљана Црепајац).

Cicero. 1908. *Epistulae ad Familiares* (*Ciceron*. 1908. The Letters of his friends in four volumes). London: George Bell & Sons (translated by Evelyn Shirley).

***. 1952. *Codex Theodosianus* (The Theodosian code and novels: and the Sirmondian constitutions, A translation with commentary, glossary, and bibliography by Clyde Pharr). Princeton: Princeton University Press.

***. 1921. *Historia Augusta*. Cambridge/Massachusetts/London: Harvard University Press (translated by: David Magie).

Milica SOVRLIĆ

ACTA URBIS – ANCIENT ROME NEWSPAPERS

Resume

An organized system of informing the public about political and social topics existed even in ancient Rome. Thanks to Gaius Julius Caesar, in 59 BC, newspapers were founded, a written medium of mass communication as we know them today. Recognizing the importance of information, particularly on political matters, one of Caesar's first actions, after becoming consul, was to compile and publicly publish news about the work of the Senate and public events. Basically, the subject of this paper is information through newspapers and the functioning of the *acta urbis*. Accordingly, the paper discusses the issues of organizing and publishing newspapers, their content, as well as how the news reached a wider reading public than the one in Rome. Although they were written in the city itself and had the characteristics of local newspapers, the *acta urbis* were read throughout the empire.

Key words: ancient Rome, newspapers, *Acta Urbis*, Gaius Julius Caesar.

Достављено: 24.12.2025. године

Прихваћено: 10.3.2026. године

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА СУДОВА У СРБИЈИ КРОЗ ПРИЗМУ ПРОПИСА И ЈАВНИХ ПОЛИТИКА

Сажетак

У раду се врши нормативна анализа дигитализације судова у Србији, уз обраћање посебне пажње на правни оквир и релевантне документе јавних политика. Циљ рада је идентификација кључних пројеката, стратегија и акционих планова који усмеравају и обликују дигиталну трансформацију правосудног система и пројекат за њихово унапређење. Анализом се утврђује у којој мери постојећи правни оквир и јавне политике подстицају ефикасну и транспарентну дигитализацију, као и који су изазови и препреке у њиховој примени. Пажња је посвећена и питању усклађености пројеката са документима јавних политика, као и њиховој усклађености са међународним стандардима и препорукама. На основу анализе, у раду су препознати добри примери и понуђене препоруке за унапређење предметног оквира у циљу убрзања и побољшања дигитализације судова у Србији.

Кључне речи: е-Правосуђе, Дигитална трансформација, е-Управа, Реформа правосуђа, Ефикасност правосуђа

---

* Аутор је помоћник директора у сектору за обезбеђење квалитета прописа и услуга Републичког секретаријата за јавне политике Владе Републике Србије. Електронска адреса аутора: dusan.kuzmanovic@rsjp.gov.rs. ORCID: 0009-0005-6683-305.

** Ауторка је шефица одсека за развој и пројектовање ИКТ система у Министарству правде Републике Србије. Електронска адреса ауторке: ana.djilas@mpravde.gov.rs. ORCID: 0009-0008-6216-1375.

1.УВОД

Системи информационе-комуникационе технологије (ИКТ) у правосуђу су доприносе ефикасности, транспарентности и доступности правде. Ово је препознато на нивоу Савета Европе у низу смерница о принципима и доброј пракси дигитализације судова (СЕРЕЈ 2016; 2019; 2021а; 2021б; 2021с; 2025). У Србији је десетине милиона упита преко Правно-информационог система (ПИС) заменило папирне дописе, смањило трошкове и убрзало поступке. Поред тога, пословни софтвери, као што су „ПроНеп“, „еТабла“ и „еАукција“, су у стотинама хиљада предмета ослободиле учеснике физичког присуства у значајним корацима у поступку. Примена ИКТ је тако убрзала и олакшала рад и повећала транспарентност (Ђилас & Кузмановић 2023, 51–54; Кузмановић 2025, 409–411). Међутим, постоје ограничења за њихову ширу примену и даљи развој. Потрага за превазилажењем тих ограничења је мотивисала ауторе за ово истраживање. Према устаљеној пракси и стандардима у овој области (ИСО 2021), ограничења у подухватима усмереним на унапређење одређених области или процеса можемо поделити на правна (нормативна), организациона и техничка. Рад се бави ограничењима нормативне природе.

Предмет истраживања је анализа прописа и правних аспеката дигитализације (Дузлевски 2022, 60–61) кључних послова из надлежности судова у Србији. Такође, истражују се и секторска докумената јавних политика у правосуђу, која усмеравају даљу дигитализацију. Аутори су анализирали: доступну литературу, прописе, праксу судова и Министарства правде Републике Србије, као и других надлежних тела у Србији и иностранству. Даље, служили су се анализама досадашњих ИКТ пројеката у правосуђу и ослонили су се на резултате аналитичко-дедуктивне и статистичке методе анализе података из ранијих радова. Нормативно уређење дигитализације промета непокретности (Живковић и Дабић Никићевић 2022, 12–13) и извршног поступка (Јовановић и Алексић 2024, 238) већ је позитивно оцењено у литератури. Слично су оцењени и учинци примене ИКТ на ове поступке а на основу статистичке анализе (Кузмановић 2025, 411–412). Сматрамо да су разлози

у томе што су предвиђени подзаконски акти, техничка упутства (Кузмановић 2025, 409). Тим актима се коришћење софтвера детаљно образлаже (МП, 2020; МП и НАЛЕД 2019) и истовремено правно уређује рад у виртуалном окружењу.

Теоријска хипотеза рада је да су ИКТ системи у правосуђу изузетно корисни, да повећавају ефикасност рада и транспарентност, те да њихова употреба треба да буде јасно регулисана. Први поднаслов је организован тако да су анализирани прописи почев од општих, преко посебних прописа за поједине врсте послова судова, до оних који уређују коришћење појединих ИКТ система. Након тога се обрађују документи јавних политика, за целу е-Управу па посебно они посвећени дигитализацији судова. Уз домаћа решења представљена су и она заступљена у иностранству (укључујући регион Југоисточне Европе). Посебна пажња је посвећена смерницама Савета Европе. У дискусији су сумарно представљени налази и представљене могуће интервенције. Њихов циљ је шира и ефективнија употреба ИКТ у правном оквиру. Чини нам се да уз постојећи развој технологија само уз примену ИКТ судски систем може имати очекиване квалитете, посебно у погледу брзине и ефикасности (Михајловић 2025, 345–347).

2. ПРАВНИ ОКВИР ЗА ДИГИТАЛИЗАЦИЈУ СУДОВА

2. 1. Општи правни оквир

Правни оквир за питања ИКТ и дигитализације чини систем прописа који регулишу електронски рад судова. У овим нормама је одређено у којој мери се који послови могу или морају дигитализовати. Препоруке Савета Европе позитивно вреднују постојање посебног законодавства у овој области (СЕРЕЈ 2021b, 7). Упоредна пракса показује различите регулаторне приступе дигитализацији судова у државама чланицама Савета Европе (СЕРЕЈ 2025, 149). Према том извору, 21 држава регулише ово питање у општим прописима о е-Управи, 26 има посебне прописе за ИКТ у судовима, док 16 решења документује у техничким спецификацијама и сродним актима. Земље у региону, Северна Македонија и Босна и Херцеговина (Pravilnik o sistemu za automatsko upravljanje predmetima

и sudovima – РСMS), уврштене су у групу оних које имају посебне прописе за ИКТ судова а Црна Гора се ослања претежно на техничку документацију.

У Србији, Министарство правде је овлашћени предлагач прописа којим се уређује правосудни информациони систем (Закон о министарствима – ЗОМ, чл. 10). Завршена је припрему нацрта посебног закона (МП, 2025) који ће уредити коришћење јединственог ИКТ система. Према доступном извештају нацрт треба да уреди успостављање и управљање јединственим правосудним информационим системом, његово повезивање са информационим системима правосудних органа и сродних институција, као и правила интеграције, организације и стандарда података (МП, 2025).

Закон треба да уреди и питање поступка одлучивања о омогућавању приступа подацима из рада судова. Ово питање сматрамо правном празнином од великог значаја, имајући у виду трендове и достигнућа интероперабилности, као и значај који подаци који настају у раду судова имају за рад других државних органа.

2. 2. Правни основ за дигитализацију послова судова

Устав Републике Србије предвиђа да се оснивање, организација, надлежност, уређење и састав судова уређују законом (чл. 143, ст. 2). Основни закон за делокруг послова у суду је Закон о уређењу судова, који уређује судску управу, судско особље, и правосудну управу и средства за рад судова. За препознавање надлежности за дигитализацију корисно је разликовати који послови чине судску управу а који правосудну управу. Послови правосудне управе врше се на нивоу правосудног система и обухватају управљање и подршку раду судова у целини (нпр. информациони систем, статистика, опремање и кадровска питања), док се послови судске управе односе на унутрашњу организацију и функционисање конкретног суда и непосредну подршку вршењу судске власти у том суду. Пословима судске управе руководи председник суда и везани су за функционисање послова појединог суда. Послови правосудне управе се тичу функционисања свих судова, дакле судског система

као целине и чине их послови старања о извршавању закона и других прописа у вези са уређењем и радом судова. Врше их Високи савет судства и Министарство правде. Ове две групе послова нису непосредно вршење судске власти у смислу суђења на основу Устава, потврђених међународних уговора, закона, општеприхваћених правила међународног права и других општих аката. Не односе се на обављање судијске функције у најужем смислу у ком се на судске послове односе принципи независности и самосталности (чл. 146–152 Устава). Уставни суд разликује непосредно вршење судске власти од „несудећих послова“ (Одлука УСРС, ИУз-34/2016, 7). Уте „несудеће послове“ били би уврштени и послови судске управе и правосудне управе. Правни значај поделе је у надлежностима за послове ИКТ и обавези омогућавања приступа подацима, достављања података по службеној дужности и других радњи у оквиру дигитализованих поступања, које су карактеристичне и за друге државне органе.

Општим законским основом за уређивање правосудног информационог система и других елемената дигиталног правосудног екосистема (ЗОМ, чл. 9) је предвиђено да Министарство правде обавља послове државне управе који се односе на статистику и аналитику рада правосудних органа и правосудних професија, одржавање, развој и координисање правосудног информационог система и извршење кривичних санкција. Изричито је предвиђено и вођење регистра цркава и верских заједница. Овај регистар је успостављен тако да је увид у део података уписаних у регистар доступан јавности у посебном одељку на Интернет страници Министарства правде.¹

Поред набројаних, традиционалних, формалних извора права, примећује се, да су од утицаја на ове „несудеће послове“ и „меки“ извори права (Кнежевић Бојовић 2025, 248–249).

---

¹ Доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/registar/1138/spisak-crkava-i-verskih-zajednica-.php> (13.7.2025)

2. 2. 1. Дигитализација судске уџраве

Послови судске управе обухватају послове који служе вршењу судске власти и друге послове од значаја за рад суда, односно активности које обезбеђују организационо, кадровско, финансијско и информационо функционисање суда, као и јавност рада и управљање судским ресурсима (ЗУС, чл. 52, ст. 1).

Судским пословником (Судски пословник, чл. 1) се прописује унутрашње уређење и рад судова у Републици Србији. Његовом применом се обезбеђује уредно и благовремено обављање послова судске управе. У наставку ћемо представити кључне процесе у пословима судске управе који су дигитализовани.

Додела новопримљених предмета судији се врши применом рачунарског алгорита. Пошто се у већини судова опште и посебне надлежности уписници воде електронски, расподела новопримљених предмета врши се коришћењем посебног програма (математичког алгорита) који обезбеђује да на крају једног циклуса расподеле све судије имају подједнак број новопримљених предмета у раду (СП 2022, чл. 49–50). Циљ ове мере је обезбеђивање подједнаке оптерећености свих судија у суду. Алгоритам уважава да је предмет хитан у смислу законске обавезе заказивања рочишта или расправе у одређеном року од пријема (притворски предмети, породични спорови, случајеви породичног насиља). Програма својства предмета препознаје јер се приликом завођења новог предмета обележавају одговарајућа поља приликом уноса. Подаци се из иницијалног акта у процесу завођења уносе у програм за аутоматско вођење предмета. Уважавање хитности је у пракси рада алгорита значило да се случајна расподела хитних предмета вршила између групе судија које имају најмањи број хитних предмета. Алгоритам је 2022. године измењен тако да препознаје категорију нарочито сложених предмета у одређеним материјама (судски уписници „К“, „П“, „Р“) а према критеријумима као што су врста кривичног дела, вредност предмета спора или друго.

Време, место и предмет суђења свакодневно се објављују на видном месту испред просторије у којој ће се суђење одржати, инфо табли у електронском облику или на други погодан начин

(СП 2022, чл. 57, ст. 2). Електронски сервис на Порталу судова² је место на којем се такође објављују те информације. Доступне су учесницима уз унос јединствене ознаке предмета за који се врши упит, а коју чине ознака уписника, редни број уписа у уписник и број године уписа предмета. Сматрамо да је предност овог сервиса то што растерећује судове послова пружања информација странкама непосредно на шалтеру, телефонски или електронском поштом. За учеснике у поступку је то лакши начин у односу на физички долазак или телефонско контактирање суда.

Приликом контакта са јавношћу предвиђено је коришћење средстава савремене комуникације, у складу са материјално-техничким могућностима суда и за то су предвиђене и Интернет странице (СП 2022, чл. 58, ст. 5). Централна платформа за Интернет странице судова омогућава да се уместо појединачних Интернет страница сваког суда све одржава на једном месту. Појединачна решења сваког суда изискују посебне трошкове хостинга и старања о безбедности, доступности и интегритету садржаја. Зато је ефикасније ако се судови служе заједничком платформом. У том сценарију судови остају уредници садржаја своје презентације а ослобођени су трошкова администрирања.

Традиционално се у судским зградама на видном месту поставља огласна табла за објављивање различитих информација. Најчешће су то судски огласи, саопштења и достављања, распоред заказаних суђења и друга обавештења. Огласна табла може бити и у електронском облику (СП 2022, чл. 92, ст. 5). У пракси се за то користе Интернет странице стране самих судова. На пример, Привредни суд у Београду, на посебном одељку своје Интернет странице посвећене електронској огласној табли тог суда, објављује решења о покретању стечајног поступка, решења о главној деоби стечајне масе и друго.³ Успостављање интероперабилности између електронских уписника и електронских огласних табли омогућава да акти који треба да буду на огласној табли буду аутоматски прослеђени и тим системима. Тако се избегава двоструко скенирање истих исправа или двоструки унос истих података. У извршном

---

² Доступно на: <https://portal.sud.rs/sr/tok-predmeta> (19.7.2025)

³ Доступно на: <http://www.bg.pr.sud.rs/index.php?prf=con&id=17> (19.7.2025)

поступку се за то користи посебан софтвер „Електронска огласна табла суда“ (еТабла).⁴ Коришћена је за више од милион достава (Ђилас & Кузмановић 2023, 54). Такође, омогућава превазилажење спорних питања која доводе до око 906 предмета ненадлежности годишње у 2023, а тичу се ненадлежности судова за истицање на огласну таблу суда (Ђилас & Кузмановић 2025). У Републици Хрватској је сличан софтвер, „е-огласна плоча“⁵ проширен и на парнични поступак.

Суд издаје уверење (СП 2022, чл. 100) да се против лица које подноси захтев не води кривични или прекршајни поступак, на подручју за које је суд надлежан. Уколико су два или више судова повезани ИКТ, суд издаје уверење да се против лица које подноси захтев не води кривични или прекршајни поступак на територији за коју су судови надлежни. Издавање уверења је централизовано и дигитализовано у смислу да се може обавити електронски са једне тачке и доступно је као услуга на Порталу еУправе. Овај сервис, коришћен за око 40.000 захтева за 3 године, осим што је препознат по свом *no stop shop* нивоу софистицираности јер испоручује електронски документ, слично као и „еТабла“, омогућио је додатну оптимизацију поступка који је дигитализовао (Ђилас & Кузмановић 2025).

Сличан учинак би имала и централизована дигитализација издавања уверења о прекршајној (не)осуђиваности, коришћењем података из централизоване базе података прекршајних судова (Ђилас and Кузмановић 2025). Ограничење је садржано у одредби чл. 330. Закона о прекршајима, којим се онемогућава да се подаци доставе државним органима осим другим судовима, јавним тужилаштвима, полицији и органима инспекције. Јединицама локалне самоуправе могу су потребни подаци о томе да превознику путника није изречена заштитна мера забране вршења делатности јавног превоза у друмском саобраћају, због издавања дозвола за такси превоз (Закон о превозу путника у друмском саобраћају – ЗППДС 2020, чл. 87). За лиценцу за пружање станичних услуга у превозу путника у друмском саобраћају се такође тражи податак о прекр-

---

⁴ Доступно на: www.etabla.sud.rs (27.9.2025)

⁵ Доступно на: <https://e-oglasna.pravosudje.hr> (27.9.2025)

шајним санкцијама (ЗППДС 2020, чл. 38). Слично је потребно и у области превоза терета у друмском саобраћају за доказивање услова за стицање лиценце за превоз (ЗПТДС 2018, чл. 6–8).

Ово важи и за уверења која издају привредни судови, као што су уверења о неосуђиваности за привредне преступе и уверења о статусу стечаја или ликвидације. Унапређење није само у убрзавању издавања уверења. Поступак се унапређује тако што се омогућава да надлежни државни органи могу електронски, по службеној дужности, да прибаве податке. Тако се субјект који остварује права ослобађа физичког доласка, прибављања захтева, попуњавања захтева, чекања на издавање и предаје потврде. Електронско поступање доводи до смањења административних трошкова (радно време запослених) и скраћења времена поступања од припреме дописа и обраде молбе до достављања одговора, као и до смањења трошкова поштанских услуга у оба смера. Трошак самог судског писма у 2023. години је 144 динара (Одлука о утврђивању цена резервисаних поштанских услуга у унутрашњем поштанском саобраћају) а сервиси на ПИС који су их заменили просечно годишње имају више од 4 милиона упита (Ѓилас & Кузмановић 2023, 52–53). Утицај се огледа и у уштедама канцеларијског материјала, брзини решавања предмета, ослобађања рада службеника од око 20 минута по допису (Новости 2019).

За овере исправа намењених употреби у иностранству (СП, чл. 106-107) је планским документима био предвиђен информациони систем „еАпостил“, који се изграђује ради интероперабилности са ИКТ системом који се користи у вези са пословима правне помоћи у оквиру Хашких конвенција.⁶

Ако суд има пословни софтвер за управљање предметима, обрачун и евиденција о наплати судских такси могу се чувати путем пословног софтвера суда (СП 2022, чл. 141). Судови и таксени обвезници имају приступ ИКТ систему „еПлаћање судских такси“⁷. Изграђен је да би се учесницима олакшало преузимање информација о задужењу за судске таксе и плаћање без одласка

---

⁶ Доступно на: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/specialised-sections/apostille/> (27.9.2025)

⁷ Доступно на: <https://etakse.sud.rs/> (19.7.2025)

у банку. Систем може да креира уплатницу и омогућава плаћање на Интернету. Плаћена судска такса се аутоматски региструје у централизованом систему судских такси („Централни систем судских такси“) и уплата се препознаје у оквиру апликације за управљање судским предметом, након чега се региструје на Порталу за плаћање судске таксе (МП, 2021а). Имплементација овог система олакшава праћење наплате судских такси и ослобађање потребе за доставом доказа о плаћеним таксама.

Сматрамо да у региону постоје добри примери бољег нормативног уређења које прате и одговарајућа софтверска решења. У Републици Хрватској (Sudski poslovník, чл. 2) су предвиђени посебни акти ниже правне снаге које доноси Министарство правде. Такви акти детаљније уређују коришћење појединих информационих система (еТрошкови, еГрађанин, еПредмет и други) који се користе за електронску размену података између државних одвјетништава и судова. Тиме се штеди време, јер нема физичке доставе списка предмета. Даље, смањују се трошкови јер нема умножавања списка предмета. У Босни и Херцеговини су прописани сетови података, право приступа тим подацима, појединачне процедуре које се обављају електронским путем, као и друга питања у вези са коришћењем судских система (PCMS, 2023). Тренутно је начин обављања највећег дела процедура у ИКТ системима у судовима у Србији недовољно документован и није утемељен у посебним прописима.

2. 2. 2. Дигитализација иравосудне уйраве

Правним актима је предвиђено да Министарство правде врши и одређене послове правосудне управе (ЗУС, чл. 73, ст. 4). Међу тим пословима су статистичка и аналитичка обрада података о раду судова, уређење, развој и одржавање правосудног информационог система и постављање и разрешење судских вештака и тумача.

Што се тиче поменутих судских вештака и тумача, подаци из њихових евиденција су доступни на Интернету. Посебним законом (Закон о судским вештацима, чл. 16 и чл. 22) је прописан

електронски облик Регистра судских вештака, сет података који чине овај регистар и начин коришћења. Регистар судских вештака је доступан у посебном одељку на Интернет страници Министарства правде⁸ и омогућава претрагу према критеријума типа организације за вештачење (правно лице или физичко лице) надлежности одређеног основног, вишег или привредног суда и области вештачења.

Успостављена је и евиденција о овлашћеним судским преводиоцима у електронском облику (ПССС, чл. 9). Ова електронска евиденција сталних судских преводилаца и тумача је доступна за увид и преузимање у облику *Excel* табеле.⁹ Покрајински секретаријат за образовање, прописе, управу и националне мањине је омогућио сервис за претрагу преводилаца на територији Аутономне Покрајине Војводине (у даљем тексту: АПВ) на посебном одељку своје Интернет странице.¹⁰ Ту је омогућена претрага по различитим језицима (укључујући и знаковни) и претрага по местима (укључујући и оне ван територије АПВ).

2. 2. 3. Дигитализација на основу њоседних њройса

Појединим законима у Србији прописани су ИКТ којима се спроводе радње у поступцима које ти закони уређују. То је случај са Законом о извршењу и обезбеђењу, који предвиђа коришћење Електронске огласне табле суда,¹¹ или Електронске огласне табле коморе, Електронско извршење и еАукцију, платформу за електронске јавне продаје (Закон о извршењу и обезбеђењу, чл. 36–37). Овај приступ сматрамо исправним зато што су предвиђени подзаконски акти који јасно уређују начин остваривања права у ИКТ системима. То има посебан практичан значај због спорних правних питања која су присутна и у домаћој судској пракси (Кузмановић 2025, 413-414). Слична спорна правна питања су се јављала и

---

⁸ Доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/court-experts.php> (13.7.2025)

⁹ Доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/13861/elektronska-videncija-stalnih-sudskih-prevodilaca-i-tumaca.php> (13.7.2025)

¹⁰ Доступно на: <https://www.puma.vojvodina.gov.rs/tumaci.php> (13.7.2025)

¹¹ Доступно на: <https://etabla.sud.rs/> (13.7.2025)

у земљама које су пре Србије дигитализовале своје поступке (VSL, Case No. e3K-3-202-1075/2020, Case No. e3K-3-171-969/2020 цитирано у Jokubauskas & Świerczyński 2023, 27–29). На пример, пред судовима Србије и Литваније се поставило питање правних последица омашки у раду услед непознавања корисничких упутстава. То је благовремено у теорији препознато као ризик (Мишковић 2020, 2). Једна од превентивних мера може да буде тестна верзија које су доступна јавности. Пример за приступ отварања тестних верзија је Аустрија (СЕРЕЈ 2021а, 4) која је тако припремила кориснике на будуће процесно окружење.

За покретање и вођење управних спорова је најраније била предвиђена могућност електронског покретања и вођења поступка (Закон о управним споровима –ЗоУС, чл. 21). Странка суду може предати тужбу и други поднесак као електронски документ. Такође, суд може доставити акте странци у облику електронског документа, уз претходни изричит пристанак странке (ЗоУС, чл. 21). Овај правни оквир је омогућио да успостављање плафторме „еСуд“ која омогућава да Интернету буде медиј за вођење управног спора¹² (МП, 2017). Корисник тако, по угледу на напредна решења у другим земљама,¹³ у виртуалном простору води електронски предмет. На основу увида аутора у електронске записе о коришћењу система, уочено је да се еСУД користи у ограниченом обиму, односно у просеку у неколико десетина предмета годишње.

Министарство правде је припремило Нацрт закона о изменама и допунама Закона о парничном поступку (МП, 2021б). Циљ припреме овог прописа је био, између осталог, дигитализација парничног поступка увођењем електронске доставе, снимања суђења и извођења доказа путем видеоконференцијских веза. Конкретно, чл. 26 Нацрта предвиђа могућност подношења поднесака у облику електронског документа а уз коришћење апликације „еСуд“. Предвиђен је круг субјеката који су дужни да поднеске поднесе на овај начин, али је дозвољено и другим странама и учесницима у поступку. Државни органи, органи аутономних покрајина и јединица

---

¹² Доступно на: <https://esud.sud.rs/> (13.7.2025)

¹³ У САД *Public Access to Court Electronic Records (PACER)* или у Великој Британији *Crown Court Digital Case System*.

локалне самоуправе и друга правна лица обавезно комуницирају са судом електронским путем. Примена предвиђених решења би свакако убрзала поступке јер би достава била ефикаснија а поједине радње би се могле обавити на даљину.

Сматрамо да би било корисно предвидети и подзаконске акте који би адресирали различите изазове виртуалног окружења. Пре свега, аутентификације, квалитета и стабилности Интернет везе, заштићености преноса гласа и слике. То се постиже кроз јасне инструкције за рад и прописане процедуре за случај техничких проблема и друге инциденте. Ово је приступ је препознате од стране Савета Европе (СЕПЕЈ 2021с). Народна Република Кина, која има најобимнију праксу, у виду 1.288.000 суђења електронским путем (СЕПЕЈ 2021а, 3) их је посебним правилима регулисала за све врсте судских поступака. Прописани су услови за одржавање, елементи виртуалне суднице, последице вољног напуштања започете сесије и слична организациона питања (Online Litigation Rules of the People's Courts, 2021, чл. 21–28). У региону је запажен Трговачки суд у Вараждину (СЕПЕЈ 2021а, 3) у смислу добре праксе потпуног информисања корисника о приступању суђењима уз *Jitsi* платформу развијених процедура у случају сметњи. У Србији је у Казнено-поправном заводу „Сремска Митровица“ спроведен пилот-пројекат *online* поступања судова поводом захтева за условни отпуст. Имплементацијом се смањују трошкови службених лица за пратњу осуђеника од КПЗ до суда. Уз то, повећава се безбедност свих учесника у поступку. Нема одлагања рочишта због заузетости службених лица (Новости, 2018). Истовремено је у Републици Молдавији за условне отпuste имплементирано идентично решење у свим судовима и свим установама за извршење кривичних санкција. Мотив је било то што трошкови превоза лица износе око 70.000 евра годишње (СЕПЕЈ 2021а, 6).

3. ПЛАНСКА ДОКУМЕНТА ЗА ДИГИТАЛИЗАЦИЈУ СУДОВА

У теорији електронског пословања је препозната важност посебних стратегија за дигитализацију (Раденковић и др. 2015). То је препорука Савета Европе за област правосуђа (СЕРЕЈ 2016; 2019). Сматрамо овај приступ оправданим. У Србији судови имају одвојену ИКТ инфраструктуру (рачунарски центри, мрежа, системи), различита правила рада и буџетирања од других државних органа. Те посебности у односу на друге делове е-Управе захтевају посебан приступ за е-Правосуђе. Јединствен приступ за е-Правосуђе и е-Управу је одговарајући у државама у којима се ИКТ-ом управља централизовано. То значи да се управљање подацима насталим у раду свих органа власти у организационом, правном и техничком смислу води од стране једног органа. Пример за то је Естонија у којој постоји јединствен Центар за регистре и ИТ системе.¹⁴ У већини европских земаља (73%) се периодично усвајају посебне ИКТ стратегије (СЕРЕЈ 2025, 150).

Програмом развоја електронске управе у Републици Србији за период од 2023. до 2025. године предвиђене су мере и активности усмерене на унапређење правног оквира у области правосуђа. Те мере обухватају измене закона о парничном, ванпарничном и прекршајном поступку као и измена Судског пословника. Циљ тих измена је вођење поступака у електронском облику. Препозната је и улога судова у равноправном третману електронских докумената и електронске доставе као доказа у судским поступцима. Такође судови су важни и за спровођење судског поступка на начин који омогућава да се ти документи и подаци преузму из електронских база. Истакнуто је и то да је за прихватање електронских докумената посебно значајна судска пракса Управног суда. Међутим, саме мере не садрже правац измена појединих прописа, већ говоре о проширењу постојећих ИКТ система. Такође, у судској пракси судова опште надлежности (ВКС, R1.489/2021; R1 394/2021) и Управног суда, прихваћено је коришћење резултата упита у електронске базе у судским одлукама (УПС, У.20140/2018).

---

¹⁴ Више о томе на: <https://www.rik.ee/en> (28.2.2026)

Министар правде, председник Врховног касационог суда и Републички јавни тужилац су донели Одлуку о оснивању Секторског савета за информационо-комуникационе технологије (ОС-СИКТ). У делокруг рада овог тела спада и креирање стратегије развоја ИКТ у сектору правосуђа. Секторски савет је на седници одржаној 4. фебруара 2022. године усвојио Стратегију развоја ИКТ у правосуђу за период 2022-2027. године. На истој седници је усвојен и Акциони план за спровођење ове Стратегије за период 2022-2025. године (МП, 2025, активност 1.3.8.2.).

У контексту процеса приступања Србије Европској унији, Акциони план за Поглавље 23 из јула 2020. године (у даљем тексту: „АП 23“) је свеобухватни документ у области правосуђа, са којим треба ускладити све остале документе јавних политика, укључујући и Стратегију развоја правосуђа. Када је реч о ИКТ у судовима, АП 23 наводи да је очигледно да се ефикасним правосудним системом не може управљати без свеобухватног система управљања ИКТ предметима, због чега се улаже много напора да се заврши примена модерног ефикасног система за судове опште надлежности (названог „САПС“).

Стратегијом развоја правосуђа за период 2020–2025. године предвиђен је и развој е-правосуђа, односно даље унапређење механизма који омогућавају ефикасно управљање правосудним системом и рационално коришћење ресурса (СРП, 8). У овом акту се указује да би без системског управљања људским ресурсима у правосуђу остваривање постављених циљева било отежано. У овом документу је примећено и то да судови немају стандардизоване и компатибилне системе за аутоматско управљање предметима. Такав недостатак онемогућава једноставно статистичко и аналитичко праћење резултата рада и савремено управљање системом правосуђа (СРП, 10, 30–31). Праћење резултата рада путем аутоматског генерисања извештаја представља посебно важну функционалност ИКТ система. Развијање ИТ система у правосуђу са циљем постизања модерног е-правосуђа је уврштено у групу активности које се односе на подизање нивоа ефикасности правосудног система у оквиру четвртог стратешког приоритета. Под посебним циљем 5. „Развој е-правосуђа“ је предвиђено даље унапређење електронских сервиса унутар правосуђа. Тиме би се обезбедио низ

промена као што су унапређен приступ правди, повећање ефикасности, статистичко извештавање и унапређена транспарентност рада правосудних органа (СРП, 10). У Поглављу IX предвиђено је да се мере реализују крз спровођење активности из ревидираног АП 23, којим су и одређени носиоци за спровођење активности, као и рокови и финансијска средства (СРП, 36).

Један од разлога за доношење Стратегије људских ресурса у правосуђу за период од 2022. до 2026. године, био је неодговарајући инфраструктурни и ИКТ капацитет за рад судова и јавних тужилаштава (СЉРП, 6) Указано је да недостатак модерних ИКТ система за последицу има неадекватне услове за рад, који утичу на укупни квалитет рада и имају утицај и на одлив кадрова из правосуђа и општу незаинтересованост кандидата за рад и развој каријере у оквиру правосудног система (СЉРП, 6).

Оно што није било адресирано у наведеним документима су изазови примећени у извештају Државне ревизорске институције (ДРИ 2023, 6-11). Ова институција је обавила ревизију сврсисходности пословања ПИС-а. У цитираном извештају истакнут је недостатак нових нормативних интервенција ради дигитализације већег броја поступака. Такође, примећено је да су потребне активности које ће обезбедити одрживост система као што су обнова инфраструктуре и континуиране обуке по посебним програмима.

Посебна стратегија за ИКТ није усклађена са осталим стратегијама у правосуђу и стратегијом која се односи на еУправу. Зато је простор за напредак у (1) идентификацији и усклађивању мера у областима преклапања (нпр. обуке запослених) и (2) синхронизацији функционално повезаних активности (дигитализација и њено нормирање).

4. ДИСКУСИЈА

Електронским пословањем организација повезује интерне и екстерне процесе на ефикаснији начин (Раденковић 2002). Нормативна анализа указује да је за одрживу дигитализацију неопходно прецизније уређење појединих односа, посебно у поступцима у којима се одлучује о правима вишег ранга. У том контексту,

потребно је успоставити нормативни оквир који обезбеђује правну сигурност и омогућава електронско спровођење радњи у поступцима. Такође, треба нормирати и дигиталну трансформацију радњи које се и даље обављају на традиционалан начин у папирној форми или непосредним поступањем у суду. При томе, погодност електронског начина обављања оцењује се према томе да ли обезбеђује исти правни ефекат као традиционални начин, уз обезбеђену доступност адресатима и проверљивост (доказивост) предузете радње, у складу са материјално-техничким могућностима судова. Околност да је већина постојећих дигиталних алата нормативно уређена представља добар темељ за даљи развој.

Потребно је успоставити адекватан правни оквир за примену нових технолошких решења. Природно треба планирати она са доказаном корисношћу у упоредној пракси (Kuzmanović & Đilas 2025). Ово посебно укључује примену вештачке интелигенције, чији је потенцијал потврђен кроз пилот-пројекат у прекршајним судовима у Србији (Kuzmanović, Đilas and Jevtić 2025).

Плански документи за ИКТ се претежно баве техничким, а недовољно нормативним и организационим питањима. Није одређен правац измене прописа, а софтверска решења предвиђена нацртима прописа делимично прате циљеве тих докумената. У раду су препозната поједина нормативна ограничења: правна празнина за одлучивање о приступу подацима (Kuzmanović and Đilas 2025), забране коришћења података, као и недостатак основа за подзаконске акте. Потребно је да највиши ауторитети кроз стратегије и акционе планове усмере унапређење правног оквира у овој области. Наредни кораци обухватају процене извештаја о остварености планских докумената и идентификовање нормативних ограничења да би се могла ускладити изградња софтвера са његовим нормирањем и започињање процеса консултација ради припреме радних верзија.

Потребна су креативна и иновативна решења (Ђилас 2023) уз методолошки и системски приступ (Đilas & Kuzmanović 2023, 54–55). Технологија не треба да буде покретач промена сама по себи, већ да потреба за променом буде та која користи одговарајућу технологију. Свакако мора да постоји правни основ са јасно

одређеним учесницима, активностима и правним последицама. То значи да је потребно јасно нормирати рад софтвера али и утврдити и начин и ток његовог развоја кроз одговарајуће процедуре. За ово последње већ постоје добре праксе и општеприхваћени стандарди (ИСО 2017).

5. ЗАКЉУЧАК

Нормативна анализа је показала да је правни оквир у области дигитализације судских поступака уређен на општем нивоу и да је потребно прецизније уредити поједине односе, нарочито у поступцима у којима се одлучује о правима вишег ранга. Прецизније нормативно уређење доприноси правној сигурности, јача поверење корисника и омогућава ефикасније поступање.

Неопходно је да нормативни оквир уреди електронско спровођење поступака и обезбеди ширу дигиталну трансформацију. Погодност електронског начина треба оцењивати према томе да ли обезбеђује исти правни ефекат и гаранције као аналогно поступање.

Даљи развој треба усмерити на унапређење нормативних и организационих решења, усклађивање софтверског развоја са правним нормирањем и планирање наредних корака кроз процене остварености планских докумената и консултативне процесе. Циљ је да технологија буде средство за остварење јасно дефинисаних потреба, уз транспарентно уређене улоге, активности и последице.

ЛИТЕРАТУРА

Дузлевски Иван. 2002. „Значај дигитализације у кривичном праву“. У Јелена Костић и Марина Матић Бошкових (ур.), *Тематски зборник радова међународној значаја VII Међународној научној скупи „Дигитализација у казненом љраву и љравосуђу“* (стр. 59–69). Београд: Институт за упоредно право, Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Правосудна академија.

Ђилас Ана. 2023. *Примена блокчејн и клауд ѡехнолоѡија у ѡравним сисѡемима*. Мастер рад. Београд: Универзитет у Београду – Факултет организационих наука.

Живковић Милош, Снежана Дабић Никићевић. 2022. Поступак уписа у катастар непокретности. *Ревија Коѡаоничке школе ѡриродноѡ ѡрава*, 4(1), стр. 9–29. doi: <https://doi.org/10.5937/RKSP-P2201009Z>.

Jokubauskas Remigijus, Świerczyński Marek. 2023. Digitalisation of Enforcement Proceedings. *Utrecht Law Review*, 19(1), pp. 20–30. doi: <https://doi.org/10.36633/ulr.819>

Кнежевић Бојовић, Ана. 2025. Потенцијал два недавно усвојена европска документа меког права да допринесу унапређењу стандарда који се односе на судску управу. Страни правни живот, 69(2), стр. 235–254. doi: https://doi.org/10.56461/SPZ_25204KJ.

Кузмановић, Душан. 2025. Правне последице радњи на електронским јавним продајама. *Право и привреда*, 63(3), стр. 405–423. doi: https://doi.org/10.55836/PiP_25305A

Мишковић Маша. 2020. *Правна ѡрирода аукције* (одбраћена докторска дисертација). Универзитет у Београду – Правни факултет.

Раденковић Божидар. 2002. *Елекѡронско ѡсловање, сѡање и ѡерсѡекѡиве - Насѡавни маѡеријал на маѡисѡарским сѡудијама из елекѡронскоѡ ѡсловања*. Београд: Факултет организационих наука.

Раденковић, Божидар, Деспотовић Зракић, Маријана, Богдановић, Зорица, Бараћ Душан, Лабус, Александра. 2015. *Елекѡронско ѡсловање*. Београд: Факултет организационих наука.

Јовановић Анђела, Алексић Нина. 2024. „Електронско јавно надметање као легислативна новела код продаје непокретности у извршном поступку“, У Милан Почуча (ур.), *Зборник радова XXI ѡтрадиционалноѡ научноѡ скуѡа „Правнички дани ѡроф. др Славко Царић“* (стр. 231–241). Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе.

Ѓилас Ана, Кузмановић Душан. 2023. “Digital Transformation in the Judiciary”. In Marijana Despotović-Zrakić & Zorica Bogdanović & Aleksandra Labus & Dušan Barać & Božidar Radenković (eds.), *Proceedings 2023 International conference e-business technologies* (pp. 50–56). Belgrade: Faculty of Organizational Sciences.

Ѓилас Ана, Кузмановић Душан. 2025. “Impact of territorial jurisdiction on efficiency of eJustice services”. *Proceedings 2024 International conference “Revisiting the Concept of Jurisdiction in the Digital Era”*, Belgrade: Institut za uporedno parvo (прихваћен за објављивање).

Кузмановић Душан, Ѓилас Ана, Јевтић Ивана. 2025. “Machine Learning and Judicial Rulings in Traffic Violations”. In Marijana Despotović-Zrakić & Zorica Bogdanović & Aleksandra Labus & Dušan Barać & Božidar Radenković (eds.), *Proceedings 2025 International conference e-business technologies*, Belgrade: Faculty of Organizational Sciences (прихваћен за објављивање).

Кузмановић Душан, Ѓилас Ана. 2025. “The Potential of AI in the Judiciary of Serbia”. In Marijana Despotović-Zrakić & Zorica Bogdanović & Aleksandra Labus & Dušan Barać & Božidar Radenković (eds.), *Proceedings 2025 International conference e-business technologies*, Belgrade: Faculty of Organizational Sciences (прихваћен за објављивање).

Михајловић Александар. 2024. “Efficiency of justice – importance of the CEPEJ as the legacy of the Council of Europe”. In Jaskiernia Jerzy & Spryszak Kamil (eds.), *75 years of influence of the Council of Europe on shaping the European legal space in the areas of democracy, rule of law and protection of human rights* (pp. 344–356). Torun: Adam Marszalek.

ИЗВОРИ ПРАВА

Устав Републике Србије, *Службени ѓласник РС*, 98 /2006 и 16/2022.

Закон о управним споровима [ЗоУС] , *Службени ѓласник РС*, 111/2009-39.

Закон о судским вештацима, *Службени ѓласник РС*, 44/2010.

Закон о превозу путника у друмском саобраћају [ЗППДС], *Службени ѓласник РС*, 68/2015, 41/2018, 44/2018 (др. закон), 83/2018, 31/2019, 9/2020.

Закон о извршењу и обезбеђењу, *Службени йласник РС*, 106/2015-3, 106/2016-4 (Аутентично тумачење), 113/2017- 305 (Аутентично тумачење), 54/2019-3, 9/2020-164 (Аутентично тумачење).

Закон о министарствима [ЗОМ], *Службени йласник РС*, 128/2020, 116/2022, 92/2023 - др Закон.

Закон о уређењу судова, *Службени йласник РС*, 10/2023.

Одлука о оснивању Секторског савета за информационо-комуникационе технологије [ОССИКТ], *Службени йласник РС*, 33/2016.

Одлука о утврђивању цена резервисаних поштанских услуга у унутрашњем поштанском саобраћају, *Службени йласник РС* , 16/2023.

Правилник о сталним судским тумачима, [ПССТ], *Службени йласник РС*, 35/2010, 80/2016 и 7/2017.

Судски пословник [СП], *Службени йласник РС*, 110/2009-87, 70/2011-31, 19/2012-28, 89/2013-7, 96/2015-130, 104/2015-50, 113/2015-61 (исправка), 39/2016-44, 56/2016-56, 77/2016-57, 16/2018-34, 78/2018-161, 43/2019-16, 93/2019-275, 18/2022-152.

Online Litigation Rules of the People's Courts, *Fa Shi No.12/2021* <https://cicc.court.gov.cn/html/1/219/199/201/2208.html>

Pravilnik o sistemu za automatsko upravljanje predmetima u sudovima (CMS) [PCMS BiH], *Službeni glasnik BiH*, 4/2016, 37/2016 - ispr., 84/2016, 40/2017, 34/2018, 34/2019, 73/019, 61/2020, 1/2021, 50/2021, 1/2022, 3/2023 i 52/2023.

Sudski poslovnik, *Narodne novine*, 37/2014, 49/2014, 8/2015, 35/2015, 123/2015, 45/2016, 29/2017, 33/2017, 34/2017, 57/2017, 101/2018, 119/2018, 81/2019, 128/2019, 39/2020, 47/2020, 138/2020, 147/2020, 70/2021, 99/2021, 145/2021, 23/2022.

ДОКУМЕНТА ЈАВНИХ ПОЛИТИКА

Ревидирани Акциони план поглавље 23 [АР 23] – Правосуђе и основна права, 10.7.2020. године.

Стратегија развоја правосуђа за период од 2020. до 2025. године [СРП], *Службени иласник РС*, 101/2020, 18/2022.

Стратегија људских ресурса у правосуђу за период од 2022. до 2026. године [СЉРП], *Службени иласник РС*, 133/2021.

Програм развоја електронске управе у Републици Србији за период од 2023. до 2025. године, *Службени иласник РС*, 33/2023.

СУДСКА ПРАКСА

Одлука Уставног суда Републике Србије [УСРС], IУз-34/2016 од 25. октобра 2018. године, *Билјен Уставној суда за 2018. иодину*, Београд, 2019.

Пресуда Управног суда [УПС] у предмету У.20140/2018 од 19. 06. 2023. године.

Решење Врховног касационог суда [ВКС] у предмету R1 394/2021 од 07. 07. 2021. године.

Решење Врховног касационог суда [ВКС] у предмету R1 489/2021 од 08. 08. 2021. године.

Пресуда Врховног суда Литваније [VSL] у предмету Case No. еЗК-3-202-1075/2020 од 1. јула 2020. године.

Пресуда Врховног суда Литваније [VSL] у предмету Case No. еЗК-3-171-969/2020 од 1. јула 2020. године.

ИНТЕРНЕТ И ДРУГИ ИЗВОРИ

Државна ревизорска институција [ДРИ]. 2023. „Извештај о ревизији сврсисходности пословања – Информациони системи у правосуђу.“ <https://www.dri.rs/storage/newaudits/2022-1-SV%20Informacioni%20sistemi%20u%20pravosudju.pdf> (10.10.2025).

Министарство правде [МП]. 2017. „Упутство за употребу еСуд апликације.“ https://esud.sud.rs/home/assets/pdf/Uputstvo_za_upotrebu_eSud_aplikacije.pdf (10.10.2025).

Министарство правде [МП]. 2020. „Корисничко упутство за екстерног корисника.“

<https://eaukcija.sud.rs/assets/pdf/UputstvoZaEksterneKorisnikeV-5.1.pdf> (10.10.2025)

Министарство правде [МП]. 2021а. „Упутство за коришћење портала за е-плаћање судских такси.“ <https://etakse.sud.rs/files/uputstvo%20za%20ePlacanje%20sudskih%20taksi.pdf> (10.10.2025).

Министарство правде [МП]. 2021б. „Нацрт закона о изменама и допунама Закона о парничном поступку и Решење о образовању радне групе за израду радног текста закона о изменама и допунама Закона о парничном поступку.“ <https://mpravde.gov.rs/obavestjenje/33408/nacrt-zakona-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-parnicnom-postupku-1952021-godine.php> (11.10.2025).

Министарство правде [МП]. 2025. „Извештаји о спровођењу Ревидираног Акционог плана за Поглавље 23 за извештајни период 2024. године .“ <https://www.mpravde.gov.rs/files/Revised%20AP23%20with%20implementation%20status%20as%20of%2031%20December%202024.docx> (10.10.2025).

Министарство правде и Национална алијанса за локални економски развој [МП и НАЛЕД]. 2019. „Упутство за коришћење апликације ПроНеп.“ <https://upisnepokretnosti.rs/documents/uputstvo-za-porunjavanje-poreskih-podataka-31-12.pdf> (10.10.2025).

***, 2018. „Захтев за условни отпуст: Исказ суду видео-линком“.
Новости. <https://www.novosti.rs/вести/насловна/друштво.395.html:750250-ЗАХТЕВ-ЗА-УСЛОВНИ-ОТПУСТ-Исказ-суду-видео-линком> (10.10.2025).

***, 2019. „Уштеда више од милијарду динара: Правосудни информациони систем олакшао поступке“.
Новости. <https://www.novosti.rs/вести/насловна/drustvo/aktuelno.290.html:834006-Usteda-vise-od-milijardu-dinara-Pravosudni-informacioni-sistem-olak-sao-postupke> (12.10.2025).

European commission for the efficiency of justice [СЕРЕЈ]. 2016. *Guidelines on how to drive change towards CyberJustice*. Strasbourg, European commission for the efficiency of justice. Online: <https://rm.coe.int/16807482de> accessed on 11. October 2025.

European commission for the efficiency of justice [CEPEJ]. 2019. *Toolkit for supporting the implementation of the Guidelines on how to drive change towards Cyberjustice*. Strasbourg,

European commission for the efficiency of justice [CEPEJ]. 2021a. *Selected national good practices on videoconferencing in judicial proceedings complement to the CEPEJ Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings*. Strasbourg, European commission for the efficiency of justice. Online: <https://rm.coe.int/cepej-gt-cyberjust-2021-11-video-conferencing-good-practices-15-12-202/1680a4e1d9> accessed on 11. October 2025.

European commission for the efficiency of justice [CEPEJ]. 2021b. *Guidelines on electronic court filing (e-filing) and digitalisation of courts*. Strasbourg, European commission for the efficiency of justice. Online: <https://rm.coe.int/cepej-2021-15-en-e-filing-guidelines-digitalisation-courts/1680a4cf87> accessed on 11. October 2025.

European commission for the efficiency of justice [CEPEJ]. 2021c. *Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings*. Strasbourg, European commission for the efficiency of justice. Online: <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4> accessed on 11. October 2025.

European commission for the efficiency of justice [CEPEJ]. 2025. *European judicial systems CEPEJ Evaluation Report 2024 Evaluation cycle (2022 data)*. Strasbourg, Council of Europe. Online: <https://rm.coe.int/cepej-evaluation-report-part-1-en-/1680b272ac> accessed on 11. October 2025.

European commission for the efficiency of justice. Online: <https://rm.coe.int/cepej-toolkit-cyberjustice-en-cepej-2019-7/168094ef3e> accessed on 11. October 2025.

International Organization for Standardization [ISO]. 2017. *ISO/IEC/IEEE 12207:2017*

Systems and software engineering — Software life cycle processes. Geneva: International Organization for Standardization.

International Organization for Standardization [ISO]. 2021. *ISO 21500:2021 Project, programme and portfolio management — Context and concepts*. Geneva: International Organization for Standardization.

Dušan KUZMANOVIĆ

Ana ĐILAS

DIGITALIZATION OF COURTS IN SERBIA THROUGH THE PRISM OF REGULATIONS AND PUBLIC POLICIES

Resume

The authors conduct a normative analysis of the digitization of courts in Serbia, focusing on the legal framework and relevant public policy documents. The aim of the work is to identify key regulations, strategies, and action plans that direct and shape the digital transformation of the judicial system and to explore opportunities for their improvement. The analysis determines the extent to which the existing legal framework and public policies promote efficient and transparent digitization, as well as the challenges and obstacles in their implementation. Attention is also given to the alignment of regulations with public policy documents and their consistency with international standards and recommendations. Based on the analysis, the work identifies good practices and offers recommendations for improving the relevant framework to accelerate and enhance the digitization of courts in Serbia.

Key words: eJustice, Digital Transformation, eGovernment, Judicial Reform, Judicial Efficiency

Достављено: 3.10.2025. године

Прихваћено: 10.3.2026. године

ОДНОС ИЗМЕЂУ АСТІО PRO SOCІО И АСТІО COMMUNI DIVIDUNDO У КЛАСИЧНОМ РИМСКОМ ПРАВУ**

Сажетак

Орџаклук (*societas*) је често ђредсџављао извор сувласничке заједнице. Сџвари које су орџаци уносили као улоџ, џосџајале су њихова заједничка имовина (*communio*). У овом случају орџаци су истовремено били и сувласници. Када између њих дође до сџора, џосџављало се џиџињање односа између *actio pro socio*, као џужбе која свој основ има у уџовору о орџаклку, и *actio communi dividundo*, као џужбе за разврџавање сувласничке заједнице. У раду се анализира основ, џредмет и циљ обе џужбе у класичном римском џраву и указује на џосџојање њихове делимичне конкуренције у џоџледу џоџраживања која џроизилазе из сувласничке заједнице. Полазећи од фраџмената D. 17, 2, 38, 1 и D. 17, 2, 43, у раду се џоказује да се *actio pro socio* и *actio communi dividundo* не искључују у целини, већ само у џоџледу џоџраживања о којима је већ одлучено у џреџходном џосџуџку. Збоџ џоџа је џоседна џажња џосвећена џроцесноџравним асџекџима џравила *ne bis in idem* у формуларном џосџуџку, како би се џоказало како је дошло до џоџа да судија има џавну улоџу у сџречавању двосџрукоџ одлучивања у џосџуџцима џо овим џужбама. На крају рада ауџор исџиче да се *actio pro socio* и *actio communi*

* Аутор је асистент на Универзитету у Крагујевцу – Правном факултету. Електронска адреса аутора: stucakovic@jura.kg.ac.rs. ORCID: 0000-0002-6690-9722.

** Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Универзитета у Крагујевцу – Правног факултета за 2025. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

dividundo међусобно доуњују, јер су обе тужбе биле неопходне за окончање свих односа између ортика.

Кључне речи: *actio communi dividundo*, *actio pro socio*, *societas*, *communio*, *iudicia bonae fidei*.

1. УВОД

Ортаци (*socii*) нису увек стајали у оквирима чистог уговорног односа. Када би у ортаклук уносили ствари ради заједничког пословања, оне би постајале њихова заједничка имовина (*communio*), на којој би имали идеалне уделе у одређеном проценту, у складу са уговором о ортаклуку. Осим што су ортаци, они су у овом случају и сувласници.

Ако би међу ортацима дошло до спора, постављало се питање да ли је потребно подићи тужбу која свој основ има у уговору о ортаклуку (*actio pro socio*), или тужбу којом се развргава сувласничка заједница (*actio communi dividundo*), или је потребно подићи и једну и другу. Осим тога, иако су ове тужбе имале различити основ и циљ, међу њима је постојала конкуренција у погледу одређеног круга потраживања, која су се могла захтевати и једном и другом тужбом.

С обзиром на наведене проблеме, у раду ће се анализирати однос између ове две тужбе у класичном праву и посебно разјаснити конкуренција која може настати међу њима, указаће се на њене границе и показати како је судија обезбеђивао да се у том случају о истој ствари не расправља два пута.

2. ОРТАКЛУК (*SOCIETAS*) КАО ИЗВОР СУВЛАСНИЧКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ (*COMMUNIO*)

Двоје или више лица могло је да простом сагласношћу воља удруже средства ради заједничког обављања једне или више законите делатности у циљу стицања добити. Таквом сагласношћу воља настао би уговор о ортаклуку (*societas*).¹ Како би се постигао

---

¹ Уговор о ортаклуку је био консенсуални синалгматички уговор *bonae fidei* (Eisner & Horvat 1948, 433).

циљ ортаклука, неопходно је било унети одређене улоге, који су могли да се састоје у новцу, стварима, правима и раду (Gai *Inst.* 3, 149; *D.* 17, 2, 5, 1).

Некада је сврха ортаклука остваривана без уношења било какве имовине, већ искључиво удруженим радом ортака. На пример, двојица наставника граматике су закључили уговор о ортаклуку како би држали часове граматике и међусобно делили добит коју би стекли бавећи се тим послом (*D.* 17, 2, 71 pr.; Drosdowski 1998, 15). У овом случају, наставници граматике су као улог унели свој рад и међу њима постоје искључиво облигациона права.²

Ипак, у великом броју случајева зарад обављања делатности ортаци би уносили одређене ствари, а некада и целокупну своју имовину (*societas omnium bonorum*). Све те ствари које су унете у ортаклук, биле би у сусвојини ортака. До сувласничке заједнице међу ортацима је долазило због чињенице да ортаклук није био правно лице и самим тим није могао имати посебну имовину, која би била одвојена од имовине његових чланова.³

Сама сувласничка заједница умногоме подсећа на ортаклук.⁴ Зато се у изворима посебно истиче да треба разликовати ортаклук од сувласничке заједнице, јер чињеница да нека лица имају одређе-

---

² Могло је доћи и до комбинације улога, тако што би поједини ортаци уносили новац, ствари или права, а други рад. У Гајевим Институцијама се посебно наглашава да често нечији рад вреди колико и имовина (Gai *Inst.* 3, 149; видети *D.* 17, 2, 29, 1). Владетић ову Гајеву мисао илуструје примером ортаклука који је основан ради обављања занатских послова: „...Новцем појединих ортака купиће се алат, а мајстор уноси своју вештину којом ће се остварити много већа добит него што је вредност самог алата“ (Станковић и Владетић 2025, 352).

³ Уговор о ортаклуку делује само између ортака који су га закључили. У свим пословима са трећим лицима ортак је иступао у своје име, а резултате обављеног посла је морао да пренесе осталим ортацима у складу са њиховим уделитема у ортаклуку (Romac 1988, 369).

⁴ Сувласници су имали право да у складу са величином сопственог удела држе и употребљавају ствар, као и обавезу да то омогуће и осталим сувласницима. Сваки сувласник је могао да захтева од осталих сувласника надокнаду штете, надокнаду трошкова, природне или цивилне плодове које ствар даје итд. Ајзнер и Хорват (*Eisner & Horvat*) правилно истичу да су међусобна права и обавезе сувласника установљене аналогно ортаклуку и да је зато у посткласичном праву сувласничка заједница без ортаклука (*communio incidens*) сврстана у квазиконтракте (Eisner & Horvat 1948, 445).

не ствари у сусвојини није била довољна за постојање ортаклука (D. 17, 2, 31-34). Сувласничка заједница је могла да настане, а да сувласници немају никакве склоности ка формирању ортаклука. На пример, двоје људи заједнички добију одређену ствар на поклон, или заједнички наследе заоставштину, или независно купе од две особе њихове одговарајуће уделе у ортаклуку, а да сами немају намеру да формирају ортаклук, или као што је на пример случај када се ствари различитих власника помешају - *commixtio* и *confusio* (D. 17, 2, 31; D. 6, 1, 3, 2; D. 6, 1, 3, 4; D. 6, 1, 3, 5 пр.; D. 41, 1, 7, 8-9.).

Да би се узело да постоји ортаклук, а не пука сувласничка заједница, кључно је било да постоји заједнички изражена воља за формирање ортаклука од стране ортака (*affectio societatis*), коју је Улпијан (*Ulpianus*) у D. 17, 2, 44 означио као *animus contrahendae societatis* (Drosdowski 1998, 19). Зато ортаклук и јесте консенсуални уговор. На пример, уколико двојица заједнички купују исту ствар, са изричито израженом намером да постану ортаци, они ће постасти ортаци и сувласници (D. 10, 3, 2 пр.), али ако нису изразили вољу да формирају ортаклук, постаће само сувласници (D. 17, 2, 31; D. 17, 2, 33.).

Дакле, сувласничка заједница је могла да постоји сама по себи, без ортаклука, као што је и ортаклук могао да постоји без сувласничке заједнице. Међутим, из ортаклука је најчешће изви-рала сувласничка заједница. Уколико међу ортацима, који су исто-времено и сувласници, настану спорови који се не могу превазићи ван суда, ортаци би имали на располагању *actio pro socio*, која свој основ имала у уговору о ортаклуку и *actio communi dividundo*, која је одобрavana на основу сувласничке заједнице.

3. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О ОДНОСУ *ACTIO PRO SOCIO* И *ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO*

Actio pro socio је била *iudicium bonae fidei*, коју је могао да подигне један ортак против другог ортака, како би наплатио пот-раживања која проистичу из њиховог односа на основу уговора о ортаклуку (Gai *Inst.* 4, 62; D. 17, 2, 52, 1). Постојање ортаклука је услов за примену ове тужбе. Она није била на располагању сув-

ласницима који нису имали закључен ортаклук (*D.* 17, 2, 31-34). У класичном римском праву, *actio pro socio* је доводила до престанка ортаклука (*D.* 17, 2, 63, 10; *D.* 17, 2, 65 pr.), а осуђени је постајао инфаман (*Gai Inst.* 4, 182; *D.* 3, 2, 1).

Основна сврха *actio pro socio* огледала се у томе, да се судским путем захтевају сва потраживања која један ортак има према другом ортаку, а која су настала у вези са њиховим ортаклуком (*D.* 10, 3, 1). Дакле, тужба је била *actio in personam*, јер су предмет спора по овој тужби могла бити сва потраживања која настану поводом ортаклука у доброј вери, као што су надокнада трошкова, надокнада штете, подела добити и уношење обећаних удела (Види: *D.* 17, 2, 52, 2; *D.* 17, 2, 52, 10; *D.* 17, 2, 65, 3; *D.* 17, 2, 73-74; Drosdowski 1998, 35; Eisner & Horvat 1948, 434).

Actio pro socio је допуштана и након престанка ортаклука, под условом да је реч о потраживањима која су настала у време постојања ортаклука. На пример, када је ортаклук престао смрћу једног од ортака, његов наследник није могао наследити положај ортака, али је могао да подигне *actio pro socio* против бивших оставиочевих ортака, како би захтевао потраживања која су настала пре смрти ортака. Такође су и бивши ортаци могли да подигну *actio pro socio* против наследника (*D.* 17, 2, 65, 9; *D.* 17, 2, 63, 8; *D.* 17, 2, 65, 3; *D.* 17, 2, 40).

Међутим, када је ортаклуком формирана сувласничка заједница, *actio pro socio* не би била довољна. Њоме би био разврнут ортаклук, али и даље би остала сувласничка заједница, јер *actio pro socio* у својој формули није имала адјудикацију (*adiudicatio*) на основу које би судија извршио деобу сувласничке заједнице (*adiudicatio*) и на тај начин у потпуности окончао све односе који су произашли из ортаклука. Зато су ортаци требали да подигну *actio communi dividundo* (*D.* 10, 3, 1; *D.* 17, 2, 43).

Тужбу за развргавање сувласничке заједнице (*actio communi dividundo*) је могао да подигне било који сувласник, без обзира да ли је сувласничка заједница проистекла из ортаклука или на неки други начин (*D.* 10, 3, 2 pr.).⁵ Основни циљ

---

⁵ Једино када је сувласничка заједница настала наслеђивањем, наследници би за њену деобу подизали *actio familiae erciscundae* (*D.* 10, 3, 4 pr.; *I.* 4, 6, 20).

ове тужбе била је деоба сувласничке заједнице.⁶ Стандардни део формуле тужбе *communi dividundo* била је адјудикација (*adiudicatio*), на основу које би судија деобом установио искључиво право својине једном од сувласника када је ствар недељива, или би свим сувласницима досудио у искључиву својину по део ствари који одговара величини њиховог удела, када је ствар дељива. Уколико је сувласничка заједница обухватала више ствари, што је у случају ортаклука најчешће, судија би досуђивао сваку појединачну ствар у искључиву својину појединим сувласницима (Туцаковић 2024, 101–103).

Осим адјудикације, део формуле ове тужбе била је и кондемпнација (*condemnatio*). Кондемпнација је пре свега допуњавала адјудикацију, јер би њоме био осуђен онај сувласник који је деобом добио више, да плати осталима у складу са величином њихових удела. На пример, када би судија досудио роба једном сувласнику, на основу кондемпнације би га истовремено осудио да осталим сувласницима исплати у новцу вредност њихових удела. (*D. 10, 3, 6, 9; D. 10, 3, 19, 3; Veghini 2023, 136*).

Из наведеног произилази да је за развргавање свих односа између ортака који су образовали и сувласничку заједницу неопходно било подићи и *actio pro socio* и *actio communi dividundo*. Прва тужба је била неопходна како би се одлучило о свим потраживањима између ортака, а друга да би се извршила деоба целокупне имовине ортаклука.

Међутим, проблематика у односу ове две тужбе настаје из чињенице да је судија на основу кондемпнације био овлашћен да у оквиру поступка развргавања сувласничке заједнице одлучује о међусобним потраживањима сувласника и осуди ону странку, која треба да плати оно што дугује (*praestationes personales*). Бергер (*Berger*) је исправно приметио да овакве кондемпнације нису у директној вези са деобом, као оне које су допуњавале адјудикацију, већ су се јављале поводом деобе (*Berger 1912, 131*).

---

⁶ *Actio communi dividundo* је као и *actio pro socio* била *iudicia bonae fidei* (*D. 10, 3, 4, 2; D. 10, 3, 14, 1*).

Дакле, иако је деоба сусвојине била основни циљ *actio communi dividundo*, судија је могао поводом те деобе да одлучи о свим потраживањима ортака – сувласника, која су проистекла из сувласничке заједнице. Према Улпијану, ова потраживања су обухватала надокнаду штете, надокнаду трошкова и расподелу добити (*D. 10, 3, 3, пр.; D. 10, 3, 4, 3; Види I. 4, 17, 4–5.*).⁷

4. КОНКУРЕНЦИЈА ИЗМЕЂУ *ACTIO PRO SOCIO* И *ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO*

Из претходног излагања јасно произилази да се *actio pro socio* и *actio communi dividundo* могу преплитати у погледу захтева који се односе на међусобна потраживања ортака. Са једне стране, тачно је да се сва потраживања поводом ортаклука у целини могу захтевати подношењем *actio pro socio*. Уосталом, ова тужба је искључиво због тога и постојала. Међутим, са друге стране, иако се основна сврха због које су ортаци подносили *actio communi dividundo* огледала у развргавању сусвојине на заједничким стварима, овом тужбом су такође могла бити захтевана и међусобна потраживања која су проистекла из сувласничке заједнице (*praestationes personales*).

Сада је потребно прецизније утврдити област у којој се ове две тужбе налазе у конкурентском односу и начин на који се тај конкурентски однос третирао у пракси. У том смислу, веома је значајан Павлов фрагмент *D. 17, 2, 38, 1*, у којем Павле (*Paulus*) наводи Прокулово (*Proculus*) мишљење о овом питању, као и Улпијанов фрагмент *D. 17, 2, 43*:

D. 17, 2, 38, 1. Si tecum societas mihi sit et res ex societate communes, quam impensam in eas fecero quosve fructus ex his rebus ceperis, vel pro socio vel communi dividundo me consecuturum et altera actione alteram tolli proculus ait.

---

⁷ С обзиром да су се по тужби *communi dividundo* истовремено могла расправљати и стварноправна и облигационоправна питања, ова тужба је имала мешовити карактер, односно сврставана је у *actiones mixtae* (*I. 4, 6, 20*).

[Ако сам са тобом закључио ортаклук и имовина која из њега произилази је заједничка, сваки трошак који сам имао у вези са том имовином, и сваку добит коју си од ње остварио, могу ми бити надокнађени путем тужбе о ортаклуку или тужбе за деобу заједничке имовине; и једна од ових тужби искључује другу. Тако каже Прокул.]

D. 17, 2, 43. Si actum sit communi dividundo, non tollitur pro socio actio, quoniam pro socio et nominum rationem habet et adiudicationem non admittit. sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quam ex prima actione consecutus est.

[Ако је подигнута тужба за деобу заједничке имовине, то не искључује тужбу о ортаклуку, јер потоња тужба узима у обзир уговорне обавезе и не дозвољава адјудикацију. Али ако се накнадно покрене тужба о ортаклуку, износ који тужилац добија том тужбом умањује се за износ који је добио претходном тужбом.]

Наведени фрагменти делују контрадикторно. Према Прокулу, *actio communi dividundo* и *actio pro socio* се међусобно искључују. То значи да ако неко прво подигне *actio communi dividundo*, касније не би могао да подигне *actio pro socio* и обрнуто. Супротно, према Улпијану, ове две тужбе се не искључују. Указана противречност произилази само из пуког језичког тумачења фрагмената, без дубљег разумевања њихове суштине.

Најпре треба приметити да конкуренција између *actio pro socio* и *actio communi dividundo* постоји само у случају ортаклука са сувласничком заједницом. Уколико је реч о ортаклуку без сувласничке заједнице, као што је случај са поменутиим ортаклуком двојице наставника граматике, који је закључен у циљу држања наставе и дељења добити, онда би ортаци имали на располагању само *actio pro socio*.

Конкуренција између *actio pro socio* и *actio communi dividundo* огледала се у могућности ортака да одређени круг потраживања могу захтевати и једном и другом тужбом. Реч је о потраживањима која су проистекла из сувласничке заједнице у оквиру ортаклука. У наведеном Павловом фрагменту се конкретно помињу надокнада трошкова и расподела добити, а осим тога треба додати и надокна-

ду штете коју је ортак причинио на заједничкој ствари (D. 10, 3, 3; D. 17, 2, 34).

Било би погрешно приписати Прокулу, а посредно и Павлу, који га је цитирао, да је њихово мишљење такво, да је *actio communi dividundo* у целини искључена када је претходно подигнута *actio pro socio*. Којом тужбом би се онда развргнула сувласничка заједница? Обрнуто, ако би се прво подигла *actio communi dividundo* и ако би се узело да је искључено касније коришћење *actio pro socio*, којом тужбом би се захтевала потраживања која немају никаква упоришта у сувласничкој заједници, већ извиру из самог уговора о ортаклуку?

Ове две тужбе се јесу међусобно искључивале, али само делимично (Видети Drosdowski 1998, 165). Потраживања о којима је расправљано у првом поступку, не могу бити расправљана и у другом. То је суштина Прокуловог мишљења. У фрагменту D. 17, 2, 38, 1 се искључиво разматрају потраживања која произилазе из сувласничке заједнице. Када Прокул каже да једна од ових тужби искључује другу, јасно је да не мисли да се тужбе у целини међусобно искључују, већ само у погледу потраживања која извиру из сувласничке заједнице.

У складу са тим, Улпијанов фрагмент D. 17, 2, 43, не само да није контрадикторан са D. 17, 2, 38, 1, већ се природно, кроз конкретан пример, надовезује на Прокулово уопштено мишљење и додатно га објашњава. Наиме, ако су ортаци прво подигли тужбу за развргавање сувласничке заједнице (*actio communi dividundo*), они би касније могли да покрену нов поступак са *actio pro socio*, али у том новом поступку судија не би могао да поново одлучује о потраживањима, о којима је већ расправљано у поступку по *actio communi dividundo*. Имајући то у виду, Улпијан је истакао да се износ који тужилац треба да добије у поступку по *actio pro socio* умањује за износ који је добио у претходном поступку по *actio communi dividundo*.

Како би слика о конкуренцији ове две тужбе била у потпуности јасна, потребно је сагледати и основна процесна правила која ће нам одгонетнути како су изнети принципи из D. 17, 2, 38, 1 и D. 17, 2, 43 примењивани у пракси, у оквиру формуларног суд-

ског поступка. Суштина јесте у томе, како је обезбеђивано у пракси да у складу са правилом *bis de eadem re ne sit actio* (скраћено: *ne bis in idem*) не дође до двоструког одлучивања у погледу потраживања која су могла бити истакнута, како тужбом *pro socio*, тако и тужбом *communi dividundo*.

У формуларном поступку, правило *ne bis in idem* се примењује од момента литисконтестације (*litis contestatio*) као завршног чина првог дела поступка (*in iure*) пред претором. У случају када се тужбом *in personam* са формулом *in ius concepta* покрене спор на основу закона (*iudicia legitima*),⁸ по самом закону (*ipso iure*) се не може водити спор о истој ствари (Gai Inst. 4, 107). Уколико су сви ови услови испуњени, литисконтестација има консумптивни učinak⁹ и претор је по сили закона у сваком наредном поступку морао већ у првом делу поступка – *in iure* да ускрати поновну тужбу и тиме онемогући нову литисконтестацију (Eisner & Horvat 1948, 581). Међутим, када неки од наведених услова недостаје (нпр. када се покрене поступак на основу овлашћења магистрата – *iudicia imperio continentia*),¹⁰ није постојало ограничење на основу закона да се поново води спор по истој ствари, већ је тужени требало да уложи приговор да је ствар пресуђена – *exceptio rei iudicatae*, или да је ранији спор доведен до самог суђења – *exceptio rei in iudicium deductae* (Gai Inst. 4, 106). У овом случају консумпција не наступа *ipso iure*, већ *ope exceptionis* (Eisner & Horvat, 1948, 581).

Приликом испитивања да ли је нови поступак истоветан са претходним, требало је узети у обзир да ли се нови поступак

---

⁸ „Парнице засноване на закону (*iudicia legitima*) су оне које настају у граду Риму или унутар првог миљоказа од Рима међу римским грађанима и пред судијом појединцем...“ (Gai Inst. 4, 104).

⁹ У моменту литисконтестације гасе се све облигације које су обухваћене утврђеном формулом, а између тужиоца и туженог је настао нов однос у којем је тужени дужан на основу литисконтестације. Дакле, дошло је до нужне новације – *novatio necessaria* (Gai Inst. 3, 180; За више о томе вид. Станковић и Владетић 2025, 311).

¹⁰ „А парнице засноване на овлашћењу магистрата (*iudicia imperio continentia*) су оне које се обављају пред рекуператорима или пред судијом појединцем, у којима се јавља регрин, било као судија или као странка. У исту категорију спадају и сви спорови који настају ван првог миљоказа од града Рима, било да су међу римским грађанима или странцима...“ (Gai Inst. 4, 105).

покреће поводом истог предмета (*eadem res*), истог основа (*eadem causa*) и између истих странака (*eadem personae*) (D. 44, 2, 27). Уколико не постоји истовешности са ранијим постојањем било које од наведених елемената, онда неће доћи до консумпције ни *ipso iure*, ни *ope exceptionis* (Thomas 1972, 151).

У случају *actio communi dividundo* и *actio pro socio*, истовешност не постоји у основу тужбе (*causa*). *Actio communi dividundo* свој основ има у сусвојини ортака, а *actio pro socio* у закљученом уговору о ортаклуку. Даље, предмет ове две тужбе (*res*) је само делимично истоветан.

Примаран предмет *actio communi dividundo* јесте деоба сусвојине, а поводом ње судија може одлучивати о изражавањима ортака која произилазе из сувласничке заједнице. О томе сведочи и чињеница да у класичном римском праву није могла бити поднета ова тужба зарад најлакше изражавања од стране сувласника, а да се истовремено не изражи и деоба сусвојине.

Предмет *actio pro socio* јесу захтеви у погледу свих потраживања на основу ортаклука, како оних који проистичу из сувласничке заједнице, тако и оних који произилазе непосредно из уговора о ортаклуку. У погледу потраживања, предмет *actio pro socio* је шири у односу на *actio communi dividundo*.

С обзиром на наведено, ако би се прво водио постојањем *actio pro socio*, а затим по *actio communi dividundo*, и обрнуто, ако би се најпре подигла *actio communi dividundo*, а затим *actio pro socio*, не би дошло до консумпције тужбеног захтева ни *ipso iure*, ни *ope exceptionis*. У прилог томе говори и Улпијанов фрагмент D. 17, 2, 43 у којем се на врло експлицитан начин дозвољава покретање новог поступка тужбом *pro socio*, након што је већ завршен поступак деобе међу ортацима у поступку на основу тужбе *actio communi dividundo*.

Супротно томе, Дроздовски (*Drosdowski*) заступа тезу према којој је забрана двоструког одлучивања спровођена применом општих правила о консумпцији *ipso iure* и *ope exceptionis*. Он истиче да би у случају када су испуњени услови у погледу суда (*iudicia legitima*), судија у другом поступку могао по сили закона да искључи сва потраживања која су такође била укључена у *intentio incerta*

прве тужбе (Drosdowski 1998, 182). Он заправо тврди да је могућа делимична *ipso iure* консумпција потраживања (Drosdowski 1998, 166).

Међутим, судија не би могао по сили закона да искључи сва потраживања о којима је решено у првом поступку, јер не би ни био у прилици да суди. Уколико је наступила *ipso iure* консумпција, онда би претор већ у поступку *in iure* забранио вођење поступка, односно не би дозволио да дође до нове *litis contestatio*. Уколико је пак претор могао да разматра постојање сваког појединачног потраживања, како би елиминисао она која су била угашена литисконтестаацијом у претходном поступку, онда се може поставити питање о сврсисходности постојања *praescriptio*.¹¹

Сада треба размотрити ситуацију са *exceptio rei iudicatae*. Уколико би тужени ортак могао да поднесе ваљан приговор да је у поступку по *actio pro socio* већ одлучено пресудом о свим потраживањима ортака, према правилима формуларног поступка, судија

---

¹¹ *Praescriptio* је стављан на почетку формуле, након именовања судије, како би се ограничило дејство литисконтестације. Гај ово описује на следећи начин: „Наиме, често се дешава да из једне исте облигације нешто треба већ извршити, а нешто треба учинити у будућности, као када смо закључили стипулацију да одређену суму новца исплаћујемо у годишњим или месечним ратама, јер по истеку неких година или месеци за тај период треба да наплатимо новац, а за будуће године, иако се сматра да је закључена пуноважна облигација, не дугује се још никаква чинидба. Ако, дакле, желимо да захтевамо оно што треба платити и да спор доведемо пред судију, а да оставимо непоништене будуће чинидбе из облигације, потребно је да тужимо уз овакву прескрипцију : „Тужи се за оно што је доспело“. У супротном, ако покренемо парницу без ове прескрипције, и употребимо формулу у којој тражимо неодређено, и чији је захтев овако састављен: „Што год се утврди да Нумерије Негидије треба да да или учини Аулу Агерију, цело ћемо потраживање, тј. и оно које доспева у будућности довести пред судију“ (Gai Inst. 4, 131). Уколико је била могућа делимична консумпција *ipso iure* или *ope exceptionis*, зашто би била састављена поменута прескрипција? Ако би се применила теорија Дроздовског, претор би једноставно одбацио поменуто периодично потраживање које је пресуђено у ранијем поступку и одобрио захтев према осталим потраживањима, без постојања било какве прескрипције. Овај цитат из Гајевих Институција најбоље показује немогућност делимичне консумпције. Притом, ваља напоменути да је захтев (*intentio*) и код *actio pro socio* и код *actio communi dividundo* неодређен (*intentio incerta*) (Више о прескрипцији види Станковић и Владетић 2025, 217-218; Eisner & Horvat 1948, 571).

би морао у целини да одбаци тужбу *communi dividundo*. Он није могао да бира које ће захтеве одбацивати, а о којима ће одлучивати, већ би приговор произвео одбацивање тужбе у целини.¹² У овом примеру би приговор за свагда онемогућио поступак деобе и тиме би странкама било укинута право на деобу сусвојине, као неприкосновено право сваког сувласника.

Имајући у виду наведено, делимична консумпција потраживања није била могућа у формуларном поступку. Леви (*Levy*) је са правом истакао да би делимична консумпција довела до превладавања појединачних материјалноправних захтева над тужбом (*actio*), што је страно римском систему. Такав приступ би довео до огромне фрагментације захтева (*intentio*) као дела формуле. (*Levy* 1918, 148). Левијев начин размишљања је у складу са златним принципом римског права, према којем *actio* ствара *obligatio* (*D.* 44, 7, 51; Види Станковић и Владетић 2025, стр. 284).

Иако није долазило до консумпције *ipso iure* и *ope exceptionis*, то не значи да би се могло у новом поступку и по други пут одлучивати о истим потраживањима. На пример, да се два пута осуди тужени да надокнади штету коју је причинио на заједничкој ствари. Ово двоструко одлучивање спречио би судија, користећи своја дискрециона овлашћења (*officio iudicis*), у складу са *bona fides*. То несумњиво произилази из Улпијановог фрагмента *D.* 17, 2, 43, према којем судија треба да умањи износ који тужилац добија тужбом *pro socio* за износ који је добио претходном тужбом – *actio communi dividundo*. (*Thomas* 1972, 160; *Levy* 1918, 150).

5. ЗАКЉУЧАК

Зарад обављања делатности у циљу стицања добити, ортаци су најчешће у ортаклук уносили одређене ствари, а некада и целокупну своју имовину. Све те ствари које су унете у ортаклук, биле би у сусвојини ортака. Када би због насталих спорова желели да развргну све односе који су проистекли из ортаклука, морали су да подигну и *actio pro socio* и *actio communi dividundo*.

---

¹² Исти принципи су важили и у обрнутом случају, када је прво подигнута *actio communi dividundo*, па затим *actio pro socio*.

Actio pro socio је служила да се расправе сва потраживања која су проистекла како из сувласничке заједнице ортака, тако и непосредно из самог уговора о ортаклуку, док је *actio communi dividundo* била усмерена на деобу сувласничке заједнице. Осим деобе, тужбом *communi dividundo* су могла бити захтевана и међусобна потраживања ортака која свој основ имају у сувласничкој заједници (*praestationes personales*). У погледу ових потраживања долази до конкуренције између ове две тужбе. Овај конкурентски однос није значио да једна тужба искључује примену друге, већ је само требало обезбедити да се о истим потраживањима не расправља два пута.

У класичном римском праву овај проблем није решаван применом правила о консумпцији, већ кроз улогу судије и начело савесности. Судија је водио рачуна о томе шта је већ било предмет одлучивања у претходном судском поступку и у складу са тим је умањивао накнадне захтеве, чиме је спречавао двоструко одлучивање, а истовремено чувао, како целину уговорних права ортака, тако и њихово право на деобу. Управо такво поступање судије илуструје природу односа између ове две тужбе.

Однос између *actio pro socio* и *actio communi dividundo* није однос супротстављања, већ допуњавања, јер је свака имала свој специфичан основ и предмет, односно циљ, а заједно су омогућавале да се сви односи међу ортацима у потпуности и праведно окончају.

ЛИТЕРАТУРА

Beghini, Marta. 2023. *La divisione giudiziale della comunione non ereditaria – Studio sulla funzione dell'adiudicatio*. Roma: Roma Tre Press.

Berger, Adolf. 1912. *Zur Entwicklungsgeschichte der Teilungsklagen im klassischen römischen Recht*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger. *Gai Institutiones* (превео на српски Станојевић Обрад. 1982. *О историјском развоју геодних тужби у класичном Римском праву*. Београд: Нолит).

Drosdowski, Thomas. 1998. *Das Verhältnis von actio pro socio und actio*

communi dividundo im klassischen römischen Recht. Berlin: Duncker & Humblot.

Eisner, Bertold & Horvat, Marijan. 1948. *Rimsko pravo*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.

Levy, Ernst. 1918. *Die Konkurrenz der Aktionen und Personen im klassischen römischen Recht*, Bd. 1. Berlin: Vahlen.

Romac, Ante. 1988. *Rimsko pravo*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Pravni fakultet.

Станковић, Емилија и Владетић, Срђан. 2025. *Римско право*, Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу – Правни факултет и Институт за правне и друштвене науке.

Туцаковић, Саша. 2024. „Развргавање сувласничке заједнице на основу *actio communi dividundo*“. У Снежана Соковић (ур.), *Усклађивање правног система Србије са стандардима ЕУ*, књига 12 (стр. 95–104). Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу – Правни факултет и Институт за правне и друштвене науке.

Thomas, Joseph Anthony Charles. 1972. Concurrence of Actions with *Actio Pro Socio*, *Irish Jurist*, 7 (1), pp. 151–160.

Watson, Alan. 1998. *The Digest of Justinian*, Vol. 1–4. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

***. 1912. *Јустинијанове Институције*. Београд: Геца Кон и Архив за правне и друштвене науке (превео Лујо Бакотић).

L'ONU FACE A L'IMMIGRATION CLANDESTINE DES AFRICAINS VERS EUROPE. UN CALVAIRE DANS LES PAYS DE TRANSIT: ECHEC OU DEFIS

Résumé

L'émigration clandestine de l'Afrique vers l'Europe constitue un défi majeur pour la communauté mondiale, prévoyant une approche unifiée, coordonnée et humanitaire. L'exode clandestin, exacerbé par les conflits, la pauvreté, les changements climatiques et les violations des droits de l'homme, a poussé des milliers de personnes à se lancer dans les périple périlleux de la Méditerranée, souvent avec un coût mortel pour leur vie. En tant que participant essentiel à la gestion des situations de crise humanitaire, l'ONU est sollicitée pour prendre part à la conception de solutions pérennes et inclusives. Cette proposition de résumé aborde les origines de l'immigration clandestine, mettant en lumière les conséquences pour les pays d'origine, en transit et hôtes. Elle propose une action collective axée sur la promotion des droits de l'homme, l'amélioration des procédures de coopération entre les nations, ainsi que le soutien au développement économique et à la stabilité dans les régions les plus touchées. Elle souligne également l'importance d'une gouvernance mondiale pour réguler les flux migratoires et promouvoir le bien-être des migrants grâce à des politiques globales qui privilégient la solidarité, la sécurité et l'intégration. Pour faire face à des actions incontrôlées, l'ONU cherche à renforcer ses initiatives, notamment grâce au biais du Haut-Commissariat aux Réfugiés (HCR) et de l'Organisation Internationale pour les Migrations (OIM). Les objectifs étant de mettre en place des programmes d'aide, d'encourager la réintégration

---

* L'auteur est doctorant à l'Université de Belgrade – Faculté de droit. Adresse électronique de l'auteur: koneamadouabdoulaye@gmail.com.

tion des migrants et de promouvoir un dialogue constructif entre les pays concernés. Il est primordial de mettre l'accent sur la prévention des causes de la migration clandestine, en appuyant les projets locaux de développement durable, en défendant les droits des migrants et en favorisant une gestion unifiée des frontières dans les pays de transit difficiles. Ainsi, la lutte contre l'immigration clandestine ne peut se baser uniquement sur des actions de sécurité, elle doit s'intégrer dans un projet global qui respecte la dignité humaine et favorise la coopération internationale pour un futur plus équitable et juste.

Mots clés: l'ONU, Immigration clandestine, Transit, Echec, Défis

1. INTRODUCTION

Organisation des Nations Unies, est une organisation internationale fondée le 24 octobre 1945, après la Seconde Guerre mondiale. L'ONU joue un rôle essentiel dans la diplomatie mondiale, bien que sa capacité à résoudre tous les conflits soit parfois limitée par les intérêts.

Elle aide à maintenir une relation complexe et stratégique avec l'Afrique, visible à travers ses interventions dans divers secteurs, notamment l'immigration qui est une question cruciale vers l'Europe à la recherche d'une vie bien meilleure. Bien que ses pays de départ de ses jeunes africains aient des rapports de coopérations bilatérales et diplomatique entre l'Afrique et l'Europe qui ne privilégie pas ses migrants après un calvaire dans le pays de transit (le Maghreb) et la tragédie méditerranéenne au vu d'une communauté international défailante.

En effet, durant la dernière décennie, l'immigration clandestine a connu une escalade inquiétante, devenant ainsi un défi de première importance. On observe plutôt un suicide collectif de milliers de jeunes venant d'Afrique qui cherchent à fuir leur pays d'origine à cause de la guerre, la pauvreté, manque d'emplois, au lieu d'une simple migration. Cette tragédie, qui attire l'attention et nécessite des mesures adéquates, se déroule désormais au cœur de la Méditerranée. Cela en fait donc un phénomène plus inquiétant qui soulève davantage d'interrogations que jamais. Ainsi, il est essentiel que les pays d'Afrique subsaharienne sai-

sissent les défis liés à l'immigration qu'ils affrontent afin d'éliminer les problèmes qu'elle engendre.¹

Un départ imposé, contraint ou prématuré pour certains jeunes représente-t-il un obstacle à la croissance d'un continent qui a besoin de sa jeunesse pour atteindre son développement? Est-ce un lien organisationnel défaillant ou une incohérence dans la gestion politique ou diplomatique qui la cause (Niang 2024; Mankou 2021).

L'humanité est détruite sous vos yeux dans les pays de transit. Pas de sécurité, Pas de nourriture, pas de couverture. Les arabes torturent les noirs, les emprisonnent, et ensuite les vendent comme des esclaves. La peau noire est massacrée sur le désert de Tanger au Maroc, torturée à Sfax en Tunisie, battue et emprisonner en Lybie avant d'être rapatrié ou bien mourir dans la méditerrané. Par ailleurs, des jeunes Africains, risquent tout, y compris leur vie, pour entreprendre un périple dangereux qui les fait traverser de multiples frontières et les redoutables flots de la Méditerranée. Ils nourrissent toujours l'espoir d'une vie meilleure. Ils perdent la vie, d'autres qui sont renvoyés chez eux, mais se rendent compte que leur vie là -bas ne sera pas forcément plus facile. Cependant, confrontés à un taux de chômage élevé et à des perspectives d'avenir peu reluisantes dans leur pays, des millions de jeunes Africains font encore le choix de l'émigration, souvent par des moyens illégaux. Ces déplacements de populations posent d'importants enjeux tant pour plusieurs gouvernements que pour la communauté mondiale (Mutume 2006).¹

---

¹ L'histoire de "Dougoutigui Konaté de la tragédie libyenne à la mort à Lampedus": Jeune ivoirien, âgé seulement de 20 ans quitte sa ville natale à Samo/Bonoua au sud de la cote d'ivoire en 2010 après la crise ivoirienne décide de rejoindre Italie espérant une vie bien meilleure avec son frère Konaté Yacouba. Après plusieurs difficulté et péril traverser des frontières au Niger jusqu'en Libye et ont été appréhender par des belligérants du régime Kadhafi au nord de la Libye et ont été emprisonné pendant six mois. Dougoutigui et ses camarades ont été torturée chaque jour dans un pays sans la loi, ni droit de l'homme. Séquestré et dépouillé de tous, ils ne faisaient qu'appeler "allo papa et maman si vous ne nous envoyé pas d'argent ils vont nous tuer d'ici demain ... "chacun d'entre eux devra s'acquitter de la somme de 1000 à 1500e pour sauver sa peau" ... le policier "notre pays n'est pas un passoir public" suit à cela, trois personnes dans le groupe ont succomber à la torture et la maltraitance libyenne. La nuit tombé les policiers cherchaient donc à jeter les corps, le reste du groupe à réussir à s'échapper jusqu'au bord de la méditerranée...s'ils nous trouvent ici, on se jettent dans la mer dis-t'il. Cependant, les

En revanche, le flux incessant et compliqué de l'immigration clandestine des Africains vers l'Europe reste un sujet d'intense controverse sur la scène internationale. Ce mouvement, souvent motivé par la recherche de meilleures opportunités économiques, l'évasion des conflits et l'amélioration des conditions de vie, soulève plusieurs défis pour les pays d'origine autant que pour les pays d'accueil. L'ONU, en tant qu'acteur majeur dans la gouvernance mondiale de la migration, joue un rôle crucial dans la gestion et la régulation de ces flux migratoires. Toutefois, la question demeure : l'ONU at-elle manqué à sa mission de réguler l'immigration clandestine africaine vers l'Europe? ou sagit-il d'un problème complexe nécessitant des solutions novatrices et coordonnées (UNHCR 2020).

Cet article a pour but d'examiner les actions entrepris par l'ONU face à ce flux migratoire, d'évaluer leurs efficacités et leurs limites, tout en réfléchissant aux directions et méthodes à adopter dans le futur. En analysant les mesures politiques et les structures législatives établies par l'ONU, ainsi que leurs conséquences concrètes, nous essayons de trouver une réponse à la question suivante : L'ONU est-elle confrontée à des défaillances ou à des défis dans sa régulation de l'immigration illégale des Africains vers l'Europe dans les pays de transit et le pays d'accueil ?

2. MÉTHODOLOGIE

L'étude s'accroît sur l'immigration clandestine des africains vers l'Europe dont l'objectif est de ressortir les enjeux majeurs de l'organisation des nations unies ONU, haut-commissariat des refuges HCR, et la communauté international face à ce défi imminent pour sauver l'humanité dans les pays de transit (Maghreb) et dans la méditerranée dont leur principale tâche est le maintien de la paix et la sécurité mondiale. Comme mentionner au référence¹ "L'immigration risque de connaître un déclin puisque l'essor démographique fulgurant dans le monde arabe

---

jours passaient Dougoutigui commençais à s'affaiblir jusqu'à ce qu'ils embarquent pour la traverser sur Lampedusa (Italie). Ils passaient deux jours au milieu de la méditerranée, secouru par les médecins sans frontières il fut hospitalisé en service de réanimation de l'hôpital de Lampedusa (Italie) et trois jours plus tard Dougoutigui a perdu connaissance suite à une hémorragie interne et a succombé la torture libyenne par suite.

est désormais terminé“. C'est ce que Philippe Fargues a déclaré en 2000 dans son livre “Génération arabes, l'Alchimie du nombre“. Malgré une augmentation de la saisie et plus tard, l'immigration ne semble pas marquer de pause. Effectivement, l'Afrique tropicale a pris le flambeau. À ce stade, malgré d'efforts pour maîtriser le flux migratoire, ce phénomène perdure malgré toutes les tentatives de résolution. En dépit de tous les risques, des jeunes filles et garçons persistants à traverser le désert du Sahara ainsi que la Méditerranée.

En effet, l'ONU et la communauté internationale ont-elles échoué à leurs vocations de sauvetage ou elles ont des défis à relever malgré les efforts fournis pour garantir l'humanité dans cet exode vers l'Europe...

Il sera utile pour nous d'étudier les causes profondes de ce déplacement des africains vers l'Europe, d'abord dans le pays d'origine, les difficultés et la maltraitance dans les pays de transit, et le sort réservé aux migrants dans les pays d'accueil. Les guerres civiles provoquées par la soif de pouvoir de certains dirigeants africains en n'est la principale cause de demande d'asile, Conflits armés, persécutions et violations des droits de l'homme dans les pays d'origine, disparités économiques et absence d'opportunités dans les pays en voie de développement. Les fluctuations climatiques motivent des populations à se déplacer en raison de catastrophes naturels ou de la désertification.

En revanche, important de savoir le calvaire des migrants dans les pays de transit qui un point essentiel dans cette mythologie au vu de la communauté internationale et de l'ONU, dans le Maghreb notamment la Tunisie, le Maroc, l'Algérie et la Libye sont la cause de violation des droits de l'homme. La torture de la peau noirs est un divertissement absolu ainsi que le racisme, la xénophobie et l'exploitation par les passeurs et de diverses variantes de violence... Bien qu'à travers le Haut-Commissariat pour les réfugiés (HCR) et l'Organisation internationale pour les migrations (OIM), l'ONU s'applique à protéger les droits des migrants tout en procurant de l'aide humanitaire. Des accords internationaux, tel que le Pacte mondial sur les migrations adopté en 2018, visent à renforcer la coopération entre les pays. L'Union européenne a mis en place des dispositifs tels que Frontex pour contrôler les frontières, néanmoins, l'approche orientée vers la sécurité de ces actions est souvent exposée à controverse. D'où l'on se pose la question de savoir,

Qu'en est-il pour les migrants dans les pays de destinations? (Koser & Laczko 2019).

En outre, Les migrants africains sont majoritairement attirés par certains pays européens disposant de politiques d'accueil solides ou étant des lieux prisés pour diverses raisons, comme les perspectives économiques, une stabilité politique ou leur situation géographique relative à l'Afrique, en particulier ceux qui étaient auparavant sous colonisation, la France est l'une des principales destinations pour les migrants en provenance d'Afrique. Paris et d'autres grandes villes hébergent une grande diversité de communautés africaines. L'Espagne, en particulier par le moyen des enclaves de Ceuta et Melilla, a fonctionné comme point d'entrée pour les migrants venant du Nord de l'Afrique, incluant des pays tels que le Maroc, la Guinée, la Côte d'Ivoire et le Sénégal. Les côtes espagnoles restent un passage essentiel.

L'Italie, le sud du pays qui comprend la Sicile et la Calabre, constitue également une destination importante pour les migrants africains qui traversent la Méditerranée. Cependant l'intégration des migrants reste un facteur indescriptible dans le pays accueilli. En Europe, l'attitude à l'égard des migrants africains varie d'un pays à l'autre. La condition de vie dans les centres d'accueil peut parfois être insatisfaisante et l'insertion socio-économique tout comme l'accès à l'emploi peut représenter un enjeu. Ces derniers temps, plusieurs pays ont renforcé leurs politiques d'immigration compliquant ainsi les conditions d'accueil et d'insertion des migrants.

Selon un rapport du HCR, à l'OIM, à leurs collaborateurs et à plusieurs gouvernements, ils ont intensifié les services de protection et d'assistance essentielles, ainsi que les procédures d'identification et d'orientation. Bien que la communauté mondiale ait pris des engagements pour préserver des vies et corriger les vulnérabilités en accord avec le droit international, les trois entités rappellent que l'intervention internationale actuelle laisse à désirer.

3. RÉSULTATS

Le résultat de notre article consiste brièvement à faire lumière sur toutes les difficultés que traversent les migrants depuis leurs pays de départ pour des raisons difficile et inapproprié vers l'Europe. En effet, ces déplacements sont souvent très périlleux qui coute même souvent la vie de certaines personnes sur le chemin, l'exploitation et violations des droits humains des migrants aux vu de la communauté international et l'ONU. Le HCR a pour rôle principale de venir en aide à ses personnes qui se trouvent dans les conditions extrêmement difficiles dans les pays de transit dont ils ne respectent aucun droit de l'homme, ni la protection civile et aussi la sécurité. La migration est un phénomène très complexe dont elle est créée par plusieurs sources. Notamment les Conflits armés, persécutions et violations des droits de l'homme dans les pays d'origine, Inégalités économiques et manque de perspectives dans les pays en développement. Changements climatiques qui poussent des populations à migrer en raison de catastrophes naturelles ou de la désertification.

De ce fait, l'ONU et la communauté international qui par des conventions ont la lourde responsabilité des sauvegarde l'humanité sont incontestablement impuissant aux regards de ses pays qui n'appliquent pas la charte de ses conventions dont ils sont membres. En effet, les pays arabes tel que la Libye, le Maroc, la Tunisie et l'Algérie sont aujourd'hui un territoire ou il n'y a aucun droit de protection des migrants, et pendant ce temps l'OIM continue de faire des dons d'aide humanitaire à ses pays pour les migrants. Au cours des 10 dernières années, plus 5600 personnes ressortissants de l'Afrique de l'ouest et du centre ont perdu la vie pour cause de violence et de maltraitance dans le monde arabes (IOM 2020).

Cependant, les états dont la population tienne le sort des accords qui garantissent les libres circulations tel que En 2007, l'HCR est intervenu sur plusieurs aspects pour préserver la possibilité de déposer des demandes d'asile. Tout d'abord, le Haut-Commissariat s'est engagé à garantir l'application du droit international en offrant son aide aux États afin qu'ils disposent des cadres juridiques adéquats et des capacités administratives essentielles pour satisfaire aux obligations de protection internationale qui leur incombent selon la Convention de 1951, le Pro-

tole de 1967 et/ou les normes internationales et régionales associées reste indifférent (Appel global UNHCR 2007).

En clair, il faut donc retenir dans se résumer que le droit international, la protection internationale, la sécurité internationale, et le respect des droits de l'homme des pays membres de l'organisations des nations unies reste inapplicable dans plusieurs pays du nord de l'Afrique notamment dans le monde arabe relative aux flux de l'immigration des ouest Africains pendant leurs traverses pour l'Europe.

3. 1. Les défis majeurs de l'ONU face à l'immigration clandestine

Le sujet de l'immigration illégale de l'Afrique vers l'Europe et le rôle joué par l'ONU dans sa régulation est clairement complexe et présente de multiples facettes. Effectivement, divers facteurs économiques, sociaux, politiques et environnementaux stimulent l'immigration illégale, notamment de l'Afrique vers l'Europe. L'augmentation des disparités, des conflits, des changements climatiques et du manque d'opportunités de développement dans divers pays africains stimule l'effet migratoire. L'ONU a tenu plusieurs discussions sur la manière de gérer cette crise migratoire, mais souvent, les mesures prises restent inadéquates au regard de l'importance du problème (UNHCR 2020).

On assiste à un manque de coopération internationale, l'ONU se heurte à des divergences d'intérêts entre les pays d'accueil (souvent l'UE) et les pays d'origine. Les pays de l'UE adoptent parfois des politiques migratoires strictes qui limitent l'accès aux voies légales de migration, tout en favorisant des politiques de contrôle des frontières, ce qui augmente les risques pour les migrants et les poussant à emprunter des routes dangereuses. Instabilité et gouvernance fragile dans les pays d'origine, Dans certains pays africains, l'instabilité politique et les conflits empêchent des solutions durables. De plus, la corruption et la faiblesse des institutions compliquent la mise en œuvre des programmes d'aide.

En outre, l'absence de solutions globales coordonnées, bien que l'ONU ait essayé de mettre en place des solutions globales (par exemple, le Pacte mondial pour une migration sûre, ordonnée et régulière adopté en 2018), il y a un manque de mécanismes efficaces de coopération internationale sur la gestion des flux migratoires (UN 2018).

Pour répondre à ces défis, il est essentiel pour nous d'adopter une approche novatrice qui inclut une coopération plus étroite entre les pays d'origine, de transit et d'accueil. Quelques pistes peuvent être explorées, le renforcement des partenariats régionaux, Il est crucial d'améliorer les partenariats régionaux en Afrique et de développer des solutions adaptées aux contextes locaux. La mise en place de corridors migratoires légaux pour certaines catégories de migrants pourrait réduire la pression sur les flux illégaux. Soutien à la gouvernance locale et à la sécurité économique. Le renforcement des capacités des gouvernements africains à gérer leurs ressources et à assurer la sécurité interne est fondamental pour limiter les causes profondes de la migration. L'amélioration des mesures humanitaires sur le terrain, Les efforts humanitaires doivent être intensifiés, notamment pour offrir une protection aux migrants vulnérables en transit, améliorer les conditions de vie dans les camps de réfugiés et garantir l'accès à des services de santé et d'éducation (Dewan 2019).

Simultanément, les réformes en cours à l'ONU, particulièrement celles concernant les interventions humanitaires et spécifiquement les situations de déplacement interne, incitent le HCR à développer de nouvelles méthodes et stratégies pour devenir un collaborateur plus adaptatif, plus efficace, plus fiable et mieux intégré dans l'étendue du système des Nations Unies (Appel global UNHCR 2007).

3. 2. Les frontières de la collaboration à l'échelle mondiale

La coopération internationale est un concept clé dans les relations internationales, visant à favoriser la collaboration entre les pays pour résoudre des problèmes mondiaux communs. Cependant, plusieurs limites peuvent entraver son efficacité. En effet, L'émigration des Africains vers l'Europe est principalement motivée par la pauvreté, les inégalités économiques et l'instabilité sociale. Cependant, la coopération entre l'Union européenne et l'Afrique n'a pas toujours réussi à s'attaquer de manière efficace à ces causes profondes. Des initiatives telles que le Fonds Fiduciaire de l'UE pour l'Afrique (2015) vise à stimuler la croissance économique et à combattre les origines de l'immigration illégale en Afrique. Toutefois, ces actions ont été signalées pour leur manque

d'impact direct sur la réduction des flux migratoires et pour leur préférence donnée à la surveillance des frontières au lieu de solutions solides à long terme (Commission Européenne 2015).

En outre, Chaque État agit selon ses propres intérêts nationaux, qui ne coïncident pas toujours avec les objectifs de la coopération internationale. Par exemple, les contraintes économiques, géopolitiques ou sécuritaires peuvent pousser une nation à se concentrer sur ses besoins internes plutôt que sur les buts collectifs. L'accord de Paris sur le climat (2015) est un cas d'étude pertinent : malgré l'adhésion de certains pays, ils ont par la suite manifesté des réticences à réduire leurs émissions de gaz à effet de serre pour protéger leur croissance économique (Coicaud 2007).

Relative à ses limites de coopérations, la question de la diversité culturelle et idéologique reste un point essentiel. La collaboration peut être rendue complexe en raison de la variété des régimes politiques, des principes et des traditions d'un pays à l'autre. Les nations peuvent adopter des perspectives très divergentes sur des thèmes comme les droits humains, la démocratie ou la préservation de l'environnement.²

En effet, Les conventions de collaboration entre l'Europe et l'Afrique, à l'image du Pacte de Marrakech en 2018 ou d'initiatives comme le Fonds Fiduciaire de l'Union européenne pour l'Afrique, visent généralement à renforcer la sûreté des frontières et à combattre l'immigration clandestine. Cependant l'Union européenne a une propension croissante à confier la gestion de l'immigration en Afrique à des pays tiers, en établissant des conventions avec des nations telles que le Maroc, la Libye ou le Niger. Néanmoins, cela suscite des inquiétudes quant à la responsabilité des États européens concernant les droits des migrants et l'aide humanitaire. L'externalisation pourrait aussi entraîner des planifications de " sursis " qui ne répondent pas véritablement aux exigences des migrants et réfugiés. En somme, bien que des efforts de coopération entre l'Europe et l'Afrique soient déployés en matière de gestion migratoire, ces démarches se heurtent souvent à des différences de priorités, des inégalités économiques, des violations des droits humains et divers

---

² Exemple: Les débats sur les droits humains à l'ONU, où certains pays, notamment en Afrique ou en Asie, peuvent adopter des positions différentes de celles des pays occidentaux (Huntington 1996).

problèmes politiques internes en Afrique. Dans le but d'améliorer leur efficacité, ces collaborations devraient chercher à s'attaquer aux causes profondes de l'immigration, à améliorer les conditions de vie dans les pays d'origine et à garantir un traitement plus humain des migrants (Human Rights Watch 2019). En clair, les *états* européens ne font pas preuve de rigueur et de sérieux dans la coopération internationale entre les *états* de l'Afrique pour des raisons de défense d'intérêts.

3. 3. Souveraineté des États : Manque d'une politique migratoire globale obligeante

L'absence d'une politique migratoire continentale unifiée et obligatoire, couplée à la souveraineté des nations africaines sur les questions de migration, soulève des défis particuliers. Effectivement, malgré les défis significatifs posés par la migration à l'échelle continentale, il n'y a pas d'entité politique ou juridique unifiée et obligatoire pour réguler les mouvements migratoires sur le continent. Par conséquent, chaque pays africain a le droit de définir ses propres lois en matière d'immigration (Pacte mondial pour des migrations sûres, ordonnées et régulières 2018). Ce traité, bien qu'il ne soit pas contraignant, a pour but de renforcer la coopération internationale sur les questions migratoires et de garantir le respect des droits humains tout en sauvegardant la souveraineté nationale.

En effet, La gestion des enjeux migratoires est constamment ancrée dans le principe essentiel de la souveraineté des États africains. Chaque pays paie à l'autorité de mettre en place sa propre politique d'immigration sans devoir se conformer à une législation internationale contraignante. En raison des différents scénarios politiques, économiques et de sécurité sur le continent, les pays africains choisissent des approches distinctes en ce qui concerne la migration. Par exemple, certaines nations adoptent des mesures strictes de contrôle des frontières, tandis que d'autres privilégient des approches plus permissives, dans le but d'accueillir des migrants issus d'autres régions du continent (UN 2016).

Un décret des Nations Unies destiné à renforcer la coopération mondiale dans le domaine de la gestion des crises migratoires et de la protection des droits des migrants.

En outre, Des démarches régionales, telles que celles instaurées par l'Union africaine (UA), ont pour objectif de favoriser la collaboration en matière de migration. Cependant, elles font souvent défaut de dispositifs juridiques contraignants. Effectivement, des mécanismes tels que la Charte africaine des droits de l'homme et des peuples (1981) ou le Protocole sur la libre circulation des personnes, ainsi que le droit de séjour et de résidence (adopté en 2018) visent à encourager plutôt qu'à contraindre. L'objectif principal est de promouvoir la libre circulation et la protection des droits des migrants, même s'ils ne détiennent pas le pouvoir d'exiger l'application uniforme de ces principes dans les États (Charte africaine des droits de l'homme et des peuples 1981). Bien qu'elle garantisse des droits fondamentaux aux migrants, elle ne comporte pas de mécanismes contraignants pour gérer la migration dans toute l'Afrique.

Par ailleurs, le protocole de libre circulation a été instauré par l'Union africaine en 2018 et figure parmi ses initiatives majeures destinées à faciliter la libre circulation des personnes en Afrique sans entravée. Toutefois, une partie importante des États membres n'a pas encore ratifié ce protocole, rendant ainsi son application facultative. Son but est de promouvoir la libre circulation en Afrique, cependant son application ne prévoit pas de mesures coercitives. L'absence de politiques migratoires restrictives, surtout pour ceux qui tentent de traverser le désert ou la mer Méditerranée, alimente aussi l'exploitation des migrants. Des réseaux de trafiquants exploitent cette situation, profitant de milliers de migrants en Afrique et entraînant des drames humains fréquents (Protocole de la libre circulation des personnes 2018). Ce protocole encourage la libre circulation des personnes au sein de l'Union africaine, mais reste largement non ratifié et non contraignant. La diversité des motifs migratoires renforce la complexité de la gestion des migrations en Afrique. Les migrations peuvent résulter de facteurs économiques (tels que la pauvreté et l'absence d'opportunités), politiques (comme les conflits armés et les guerres) ou environnementaux (par exemple, le changement climatique et l'érosion des sols). Fréquemment, le manque

d'une stratégie efficace de collaboration et de contrainte entrave la gestion de ces flux, notamment pendant les périodes de crises politiques et humanitaires (Pacte africain sur les migrations 2018). Ce pacte vise à renforcer la coopération sur la gestion des migrations, mais sa mise en œuvre reste optionnelle pour les États.

4. DIVERGENCE DES INTÉRÊTS ENTRE PAYS D'ORIGINE, DE TRANSIT ET D'ACCUEIL

La question des divergences d'intérêts entre les pays d'origine, de transit et d'accueil dans le contexte de l'immigration africaine est une problématique complexe qui met en évidence les tensions géopolitiques, économiques et sociales. Chaque nation a ses propres priorités et défis liés à la gestion de l'immigration, rendant complexe la formulation de politiques migratoires uniformes, tant au niveau régional qu'international. La plupart des migrants viennent de pays de la région sub-saharienne d'Afrique, où ils sont constamment confrontés à des enjeux économiques, sociaux, politiques et environnementaux. Ces nations se concentrent essentiellement sur les causes profondes de la migration et sur les bénéfices que leurs ressortissants pourraient tirer de ce processus. En effet, manière historique, les migrants considèrent cette sous-région comme un espace économique caractérisé par une activité commerciale florissante de biens et de services, ainsi que par la libre circulation des personnes (Adepoju 2003). L'adoption récente de l'Approche commune de la CEDEAO en matière de migration met en évidence le droit à la libre circulation des individus comme étant au cœur de sa politique d'intégration. Elle prend également en compte l'influence de l'immigration légale sur le développement d'une sous-région, l'importance de synchroniser les politiques migratoires et de combattre le trafic d'êtres humains, l'équilibre homme/femme parmi les populations migrantes, ainsi que la protection des droits des migrants, des demandeurs d'asile et des réfugiés, car La stratégie d'intégration de l'Approche commune avec l'accent sur le droit fondamental à la libre circulation des personnes (Adepoju 1983). Les pays d'origine ont généralement pour mission de garantir la sécurité de leurs ressortissants lors de leur migration et de les défendre contre toute forme d'abus ou d'exploitation. Cependant, les

pays d'origine ne disposent généralement pas des moyens nécessaires pour garantir la sécurité de leurs citoyens en dehors de leurs frontières.

En outre, Les pays de transit, qui agissent comme des étapes pour les migrants se rendant en Europe ou ailleurs, ont des préoccupations nuancées. Ils se trouvent souvent dans une posture délicate : d'une part, leur rôle est considéré comme un catalyseur économique, mais d'autre part, ils sont soumis à des contraintes globales pour maîtriser les vagues de migration irrégulière (Pacte mondial pour des migrations sûres, ordonnées et régulières 2018).

L'Europe encourage régulièrement les nations de passage comme la Libye, le Maroc ou la Tunisie à renforcer leurs vérifications aux frontières afin d'éviter les mouvements migratoires vers l'Europe. Ces pays peuvent demander une aide financière et établir des partenariats pour renforcer leur collaboration. Les flux migratoires peuvent mettre à rude épreuve les ressources déjà limitées de ces pays hôtes, notamment en ce qui concerne les infrastructures, les prestations sociales et le marché de l'emploi. Toutefois, ces pays peuvent également bénéficier économiquement des migrants qui traversent leurs territoires.

En sommes, Les pays accueillants, souvent localisés en Europe, en Amérique du Nord ou dans d'autres régions du monde, sont confrontés à des défis liés à l'intégration des migrants, y compris ceux en provenance de l'Afrique. Les facteurs économiques, de sécurité, démographiques et humanitaires influencent souvent les intérêts des hôtes des nations. En particulier en Europe, sont très vigilants face aux risques de sécurité liés à l'immigration illégale et aux menaces perçues comme le terrorisme ou la criminalité organisée. Ils voient les migrants comme une source potentielle de travail indispensable. L'immigration est souvent un sujet de controverses politiques, les partis et les habitants locaux étant souvent en désaccord sur l'intégration des migrants et le nombre approprié de personnes à accueillir. Les pays accueillants se retrouvent souvent dans la situation complexe de devoir jongler entre leurs obligations humanitaires et les enjeux internes liés à l'harmonie sociale (Charte africaine des droits de l'homme et des peuples 1981).

4. 1. Stratégie contre les circuits de trafic de personnes et de maltraitance d'êtres humains

La lutte contre le trafic d'êtres humains et les passeurs, notamment en ce qui concerne la migration clandestine des Africains vers l'Europe, présente une complexité qui couvre des dimensions humanitaires, criminelles, économiques et diplomatiques. Ces organisations criminelles exploitent le désespoir des migrants en offrant des chemins potentiels vers l'Europe contre de grosses sommes d'argent. Ces groupes exploitent souvent les vulnérabilités des systèmes de contrôle aux frontières pour faciliter l'immigration illégale, étant structurés de façon performante. L'exploitation sexuelle, le travail forcé et la servitude moderne à travers la prostitution de personnes sont des réalités liées aux réseaux de trafic, se déroulant en parallèle avec le commerce illicite des migrants. Cette exploitation vise principalement les migrants en provenance d'Afrique, en particulier les femmes et les enfants (La Convention de Palerme 2000). Adoptée par les Nations Unies, elle est l'un des principaux instruments internationaux pour lutter contre la traite des êtres humains et le trafic de migrants. Elle encourage la coopération entre pays d'origine, de transit et de destination pour démanteler les réseaux criminels.

En effet, Sur leur chemin vers l'Europe, les migrants africains font face à de nombreux périls, y compris des agressions physiques et psychologiques, la contrainte à la prostitution, le commerce d'êtres humains et le danger mortel associé aux traversées hasardeuses (comme dans des bateaux de fortune). Les réseaux de trafic illégal profitent souvent de leur situation difficile, des obligations de travailler dans des conditions déplorables ou de payer des montants exorbitants. Des abus commis à l'égard des migrants, tels que des détentions illégales, des violences physiques et des extorsions financières, ont été attribués aux autorités de transit comme celles en Libye. L'Union européenne (UE) a élaboré plusieurs stratégies pour combattre les réseaux de trafic et la traite des êtres humains, entre autres, la Stratégie globale de l'UE sur la migration et la Politique européenne de voisinage. Ces actions ont pour but d'améliorer la collaboration avec les pays africains concernant la gestion migratoire, de renforcer les contrôles aux frontières et d'appuyer les pays d'origine et de transit.

Pour dissuader les migrants sans papiers en Méditerranée et dans les pays de passage, l'Agence européenne des gardes-frontières et des garde-côtes (Frontex) réalise des missions de contrôle et de gestion des frontières. Toutefois, la problématique des droits humains et de la sauvegarde des migrants demeure un enjeu. L'Agence européenne de coopération policière mène des enquêtes contre les groupes criminels impliqués dans le trafic d'êtres humains. Pour détruire ces réseaux, les responsables policiers européens collaborent avec les forces de sécurité africaines ainsi que les entités internationales (Directive européenne 2011). Ce texte législatif de l'UE vise à prévenir la traite des êtres humains et à protéger les victimes. Il insiste sur la nécessité de renforcer la coopération internationale et de renforcer les sanctions contre les trafiquants.

L'OIM occupe une position essentielle dans la gestion des migrations illégales. Elle se consacre à des actions destinées à protéger les migrants vulnérables et à lutter contre la traite des êtres humains. Elle fournit également des renseignements sur les trajectoires migratoires et les dangers qui y sont liés aux migrants africains, tout en mettant l'accent sur le retour volontaire et la réintégration des migrants dans leur patrie (IOM 2024).³

5. LES ÉCHECS DE L'ONU DANS LA GESTION DE L'IMMIGRATION CLANDESTINE

On reproche souvent à l'ONU son incapacité à fournir des solutions pérennes aux racines de l'immigration clandestine. Malgré la mise en place des programmes de développement, des éléments tels que la misère, l'instabilité politique, les affrontements et l'absence de perspectives économiques dans certaines parties de l'Afrique continuent d'inciter les jeunes à tenter des traversées périlleuses à travers la Méditerranée. Il arrive que l'Organisation internationale pour les migrations (OIM) et le Haut-Commissariat des Nations Unies pour

---

³ L'Organisation internationale pour les migrations publie des rapports détaillés sur les flux migratoires, les conditions de vie des migrants et les actions menées pour lutter contre les réseaux criminels de passeurs. Ces rapports fournissent également des informations sur les tendances en matière de migration clandestine, particulièrement en Afrique (IOM 2024).

les réfugiés (HCR), qui agissent à travers leurs diverses entités, prennent conscience de leur déficit de dialogue avec les États membres, notamment en ce qui concerne l'Europe et l'Afrique. L'absence d'un cadre juridique et politique homogène, couplée à l'insuffisance de coopération entre les nations africaines, européennes et autres entités, complique la gestion de l'immigration (IOM 2024).

L'ONU est en effet fréquemment mentionnée pour ses lacunes dans la défense des droits de l'homme des réfugiés et des migrants. On rapporte fréquemment des atteintes aux droits de l'homme, des arrestations injustifiées et la souffrance infligée aux migrants par certains États. L'ONU a généralement un périmètre d'action limité, surtout quand il n'existe pas de dispositif contraignant pour les pays qui ne respectent pas les accords internationaux. L'ONU n'a pas su mettre en place des mécanismes efficaces pour garantir le rapatriement des travailleurs migrants dans leur pays natal, ni pour proposer des conditions d'hébergement adéquates à ceux qui ont réussi à revenir. Cette situation entraîne un cycle ininterrompu de migration illégale, où beaucoup d'individus tentent de nouveau de fuir leur patrie, fréquemment dans des conditions dangereuses. En dépit des actions de l'ONU pour lutter contre l'immigration illégale, ces initiatives sont souvent entravées par un manque de financement approprié et d'effectifs nécessaires à la mise en œuvre de projets durables dans les pays d'origine et de passage. Sans un appui financier pérenne, les actions de l'ONU tendent à être dispersées et peu efficaces (The Global Compact for Migration 2018). Ce pacte, adopté par l'ONU, visait à promouvoir une approche plus humaine et coordonnée de la gestion de la migration. Toutefois, certaines critiques estiment qu'il n'a pas été suffisamment contraignant, ni mis en œuvre de manière cohérente pour traiter les causes profondes de l'immigration clandestine.

5. 1. L'inefficacité des accords internationaux

La question de l'inefficacité des accords internationaux liés à l'immigration clandestine depuis l'Afrique est un sujet délicat qui provoque de nombreux débats, particulièrement en termes d'accords multilatéraux regroupant l'Union européenne (UE), les Nations Unies (ONU)

et les nations africaines. Cette inefficacité peut avoir plusieurs causes, et de nombreuses conventions ont été au centre de discussions sur leur efficacité ou leurs insuffisances (ONU 2018).

Malgré l'intention de contrôler la migration clandestine, l'application de nombreux accords internationaux reste inefficace. Les systèmes de surveillance sont souvent défectueux, permettant aux États de ne pas tenir leurs promesses. Par exemple, les engagements concernant la réintégration des migrants ou la protection des droits de l'homme ne sont pas toujours respectés dans la pratique.

Ensuite, L'inadéquation des traités internationaux découle fréquemment de l'écart d'intérêts entre les pays d'origine (surtout africains) et les pays hôtes (essentiellement européens). Les nations hôtes peuvent mettre en place des lois d'immigration rigoureuses (comme des politiques de réadmission), sans tenir compte des inquiétudes des pays d'origine ou de transit, telles que la qualité de vie ou les raisons fondamentales de la migration.

De ce fait, Plusieurs accords internationaux s'accroissent sur la régulation de l'immigration, sans évaluer les raisons fondamentales de la mobilité des personnes, comme la misère, le chômage, l'instabilité politique ou les conflits en Afrique. Les pays africains demandent régulièrement de l'aide pour le développement et des solutions économiques à l'échelle locale, mais ces demandes ne sont pas toujours intégrées dans les accords. D'où on pourra citer plusieurs exemples d'accords internationaux inefficaces – Le Pacte mondial pour les migrations (2018), Le Partenariat de Rabat (2006), L'accord de Khartoum (2014).

A titre d'exemple Les accords bilatéraux UE-Afrique: L'Union européenne a signé plusieurs accords bilatéraux avec des pays africains, principalement sur la gestion de la migration. Ces accords incluent souvent des clauses de réadmission, mais ont été jugés inefficaces dans la mesure où ils ne prennent pas suffisamment en compte les droits des migrants ni les réalités socio-économiques des pays africains. Par ailleurs, ces accords sont parfois perçus comme une manière pour l'Europe de "externaliser" sa gestion de l'immigration, sans investir réellement dans des solutions à long terme pour les pays d'origine.

En revanche, Les traités internationaux concernant l'immigration se concentrent principalement sur les procédures de réadmission des

migrants, sans toutefois assurer que les individus renvoyés seront efficacement réintégrés dans leur pays d'origine. Les migrants de retour peuvent rencontrer divers défis, comme la stigmatisation ou la recherche d'un travail, qui pourraient les inciter à envisager un nouvel exil. Les conventions internationales relatives à l'immigration se concentrent généralement sur la gestion des frontières, sans proposer de solutions systémiques pour réguler les flux migratoires de manière légale et organisée. Cela conduit à une augmentation de l'immigration clandestine, où les migrants sont contraints d'utiliser des passeurs et d'emprunter des routes dangereuses.

5. 2. Faible application des conventions internationales sur les refuges et les migrants

Des traités internationaux comme la Convention de Genève de 1951 et son Protocole de 1967 ont joué un rôle crucial dans la définition des droits des réfugiés et l'établissement des obligations internationales auxquelles les États doivent se conformer. Toutefois, plusieurs facteurs freinent l'application concrète de ces accords dans divers pays. Quelques États sont manquants: Certaines nations ne sont pas parties à la Convention de Genève ou ont mis en place des réserves qui restreignent leur implication. Malgré la ratification des traités internationaux, certaines nations mettent en œuvre des politiques restrictives qui entrent en contradiction avec l'essence même de ces accords.

En effet, Les migrants africains ont subi de nombreuses violations de droits lors de leur périple vers l'Europe dans les pays arabes, en raison d'une faible mise en œuvre des traités internationaux, malgré leur droit à la liberté de mouvement. Au Maroc, en Libye et en Tunisie, les migrants ouest-africains vivent un véritable enfer, à l'image de l'histoire de DOUGOUTIGUI. Konaté mentionné précédemment en est un exemple éminent. Pas de respect de droit de l'homme, pas de sécurité, et pas de nourriture. Au-delà de la traite humaine, ils subissent des mauvais traitements et nombre d'entre eux se retrouvent en détention ou sont renvoyés dans leurs pays d'origine dans des conditions épouvantables. Fin 2024, la Guinée, le Nigeria et la Côte d'Ivoire ont reçu leurs citoyens rapatriés de ces pays. Malgré l'existence de conventions et d'accords in-

ternationaux consacrés à la défense des droits des réfugiés et des migrants, plusieurs facteurs conduisent à leur application limitée, voire à leur transgression.

En outre, La Convention relative au statut des réfugiés de 1951 et son Protocole de 1967: Ces documents forment la base du droit international concernant la protection des réfugiés. Néanmoins, de nombreux États, en particulier ceux confrontés à d'importantes crises migratoires, ne respectent pas systématiquement leurs engagements. Dans plusieurs situations, y compris les mesures d'expulsion forcée ou de rétention des réfugiés, on constate une absence d'action ou un manque de sincérité dans la mise en œuvre de ces traités (Hathaway 2005).

Par conséquent, Les violations des droits humains relatifs aux migrants et aux réfugiés: Des violations incessantes des droits humains touchent les migrants et les réfugiés à travers diverses parties du monde, comme l'abus de pouvoir dans les camps de réfugiés, les renvois forcés et des tactiques frontales qui compromettent leur sécurité et leur respectabilité. Il peut y avoir des cas où l'inefficacité dans l'application des traités internationaux est liée à l'insuffisance d'institutions internationales, comme le HCR (Haut-Commissariat des Nations Unies pour les réfugiés), qui, souvent, manque de moyens et d'autorité pour contraindre les nations à respecter leurs promesses. De plus, les organisations de la société civile rencontrent des entraves dans leur combat pour les droits des réfugiés et des migrants, entravant effectivement l'efficacité de leurs actions.

5. 3. Quelles perspectives pour une meilleurs gestions de l'immigration clandestine

L'Organisation des Nations Unies, consciente de la prévalence des migrations et de la violence qui menacent la paix et la sécurité, envisage d'autres alternatives migratoires qui nécessitent la mise en œuvre de mesures appropriées, y compris celles mises en œuvre par la communauté internationale, par les gestionnaires de programmes visant à atteindre les objectifs de développement à long terme de l'ODD. Afin de surmonter les défis dans les pays de transit et de destination, les dirigeants de l'Union africaine estiment qu'une stratégie commune de gestion des mi-

grations soutenue par les pays d'origine doit être mise en œuvre. Cela nécessite le développement d'une approche globale, intégrée, coordonnée et équilibrée dont les objectifs, les politiques (Rouane & Koudjo 2019).

Les Nations Unies (2015) affirment que pour réduire le phénomène de la migration forcée et massive, des mesures appropriées doivent être prises, telles que la mise en œuvre par les dirigeants mondiaux de l'Organisation de débat sur le développement (DDO) pour lutter contre la pauvreté dans toutes ses manifestations et pour mettre fin à la faim dans le monde. Réunie à Alger, en Algérie, du 3 au 5 avril 2006, l'Union africaine fait la proposition suivante : “ Afin de surmonter les défis et les obstacles qui se présentent dans le contexte de la migration vers les pays africains européens, il est nécessaire de mettre en place une stratégie commune de gestion des migrations qui soit associée aux deux pays d'origine. De transit et de destination, afin d'identifier des solutions équilibrées tenant compte des intérêts des nations touchées par ce phénomène. En réalité, tenter de résoudre le problème de la migration uniquement avec des moyens sécurisés serait vain. La nécessité d'une approche globale, intégrée, coordonnée et équilibrée dont les objectifs, les politiques et les actions doivent être intégrés au fil du temps est évidente.

Avec la mise en place des ateliers de conceptualisation des stratégies de migration et de développement en Afrique (MIDA), une stratégie globale de migration pour le développement est en marche depuis 2001, selon Mme Ndioro Ndiaye, directrice adjointe de l'Organisation Internationale pour les Migrations (OIM) de 1999 à 2009 La mise en place des ateliers de conceptualisation des stratégies de migration et de développement en Afrique (MIDA), une stratégie globale de migration pour le développement est en cours depuis 2001, Les ressources humaines, intellectuelles et financières, cette stratégie vise à mobiliser les migrants africains, leurs pays d'origine et de résidence, et à valoriser le rôle des diasporas africaines dans le renforcement des capacités institutionnelles du continent (Rouane & Koudjo 2019).

L'ONU peut s'investir à la défense de droit de l'homme, la protection des migrants dans les pays de transit et de destination ...mais il faut une formule essentielle de base des dirigeants africains pour stopper ou réduire l'hémorragie migratoire intracontinentale, extracontinentale et l'exode rurale tout en commençant par la lutte contre la pauvrette, l'in-

sertion des jeunes dans le tissu social, le renforcement des centres de formation.

6. CONCLUSION

La migration des Africains vers l'Europe, caractérisée par des voyages souvent tragiques à travers des pays de transit comme la Libye, le Niger ou le Maroc, met en évidence les limites de l'ONU dans la lutte contre un phénomène profondément enraciné dans les inégalités économiques, les conflits et les écarts d'opportunités en Afrique. Si l'on considère que l'on n'a pas réussi à prévenir efficacement les souffrances humaines et à protéger les migrants dans les pays de transit, il serait raisonnable d'en attribuer la responsabilité exclusive à l'ONU.

Les problèmes complexes auxquels l'organisation est confrontée sont la souveraineté des États, le manque de coopération internationale, le financement inadéquat et la montée des politiques d'immigration restrictives. La situation actuelle n'est pas nécessairement un échec, elle met plutôt en évidence la nécessité d'un renouvellement des politiques migratoires mondiales qui soient plus humaines, mieux coordonnées et plus sensibles aux réalités locales. Si les états membres fournissent le financement, l'ONU joue un rôle crucial à travers ses agences, telles que l'OIM et le HCR lui-même.

Malgré tous ses efforts, il ne parvient pas à protéger de manière adéquate les migrants africains dans les pays de transit vers l'Europe, où beaucoup sont confrontés à l'exploitation, à la violence et à la détention. Le rôle des migrants reste crucial, mais il doit être renforcé par une volonté politique internationale visant à faire de la migration une question de dignité humaine plutôt qu'une question de gestion de la sécurité.

En définitive Ce constat n'est pas tant un échec qu'un défi important qui nécessite une coopération accrue des États, une assistance aux pays de transit et la mise en place de voies de migration légale. Selon le rapport 2023 du HCR, les conditions sur les routes migratoires restent dramatiques, "marquées par des abus, des violences et un manque quasi total de protection" (HCR, 2023). La communauté internationale doit agir de manière coordonnée, humanitaire et durable pour que l'ONU puisse remplir son mandat.

REFERENCES BIBLIOGRAPHIQUES

- Adepoju, Aderanti. 1983. Undocumented Migrations in Africa: Trends and Policies. *International Migration Review*, 21 (2), pp. 251–270.
- Adepoju, Aderanti. 2003. *Migration in West Africa*. Lagos: Human Resources Development Centre.
- Coicaud, Jean-Marc. 2007. *Beyond the National Interest: The Future of UN Peacekeeping and Multilateralism in an Era of US Primacy*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- Commission Européenne. 2015. *Le Fonds fiduciaire de l'Union européenne pour l'Afrique*. Bruxelles: Commission européenne.
- Dewan, Shantanu. 2019. *Migration and Development: A Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hathaway, James C. 2005. *The Rights of Refugees under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Human Rights Watch. 2019. *Morocco: Abuses of Migrants and Refugees*. New York: Human Rights Watch.
- Huntington, Samuel P. 1996. *Le choc des civilisations*. Paris: Éditions Odile Jacob.
- Koser, Khalid and Frank Laczko. 2019. *The Migration Crisis: Challenge and Opportunity*. Springer.
- Mankou, Brice Arsène. 2021. “La migration des jeunes africains vers l'Europe : chance ou frein du développement de l'Afrique?” <https://normandie-univ.hal.science/hal-03139435v1> (5.2.2026)
- Mutume, Gumisai. 2006. L'émigration africaine : tensions et solutions. *Afrique Renouveau*, 19 (4), pp. 15–17.
- Niang, Alassane. 2024. “L'immigration clandestine des jeunes africains : ce terrible voyage sans retour.” <https://fooyre.org/2024/11/17/limmigration-clandestine-des-jeunes-africains-ce-terrible-voyage-sans-retour/> (5.2.2026)

Rouane, Rachid and Adanou Koudjo. 2019. "Le phénomène migratoire en Afrique Quelles perspectives". *La Revue Africaine des Migrations Internationales* 2 (2).

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). 2007. *Appel global 2007*. Geneva: UNHCR.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). 2020. *Global Trends: Forced Displacement in 2019*. Geneva: UNHCR.

United Nations. 2016. *Déclaration de New York pour les réfugiés et les migrants*. New York: United Nations.

United Nations. 2018. *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*. New York: United Nations.

United States Department of State. 2019. *Country Reports on Human Rights Practices*. Washington: U.S. Department of State.

DOCUMENTS JURIDIQUES INTERNATIONAUX

Charte africaine des droits de l'homme et des peuples. 1981. <https://www.legal-tools.org/doc/dd339e/> (19.2.2026)

Convention des Nations Unies contre la criminalité transnationale organisée (Convention de Palerme). 2000.

Directive 2011/36/UE du Parlement européen et du Conseil relative à la lutte contre la traite des êtres humains. 2011.

Pacte mondial pour des migrations sûres, ordonnées et régulières. 2018. <https://www.ohchr.org/fr/migration/global-compact-safe-orderly-and-regular-migration-gcm> (19.2.2026)

Protocole au traité instituant la Communauté économique africaine relatif à la libre circulation des personnes, au droit de résidence et au droit d'établissement. 2018.

RAPPORTS DES ORGANISATIONS INTERNATIONALES

International Organization for Migration (IOM). 2024. *World Migration Report 2024*. Geneva: International Organization for Migration.

International Organization for Migration (IOM). 2020. *World Migration Report 2020*. Geneva: International Organization for Migration.

Soumis: 3.11.2025.

Accepté: 10.3.2026.

УЛОГА И СТАНДАРДИ ВЕНЕЦИЈАНСКЕ КОМИСИЈЕ У ПОСТУПЦИМА ДОНОШЕЊА И ПРОМЕНЕ УСТАВА

Сажетак

Овај рад анализира улогу Европске комисије за демократију и уштем права Савета Европе у поступцима доношења и промене устава, полазећи од класичне теорије уставотворне власти као израза народне суверености. Полази се од става да је уставотворство традиционално схваћано као унутрашње питање државе, али да је након Другој светској рати, услед интернационализације људских права и јачања међународних институција, дошло до остварања уставних процеса као спољним питањима. У том контексту, Комисија се посматра као независно консултативно тело чији ауторитет не почива на једној обавезности, већ на експертизи и институционалном дијалогу. Рад показује да Комисија, иако формално не ограничава уставотворну власт, посредно утиче на уставотворне процесе кроз развој процедуралних и материјалних стандарда заснованих на демократији, људским правима и владавини права. Посебно се указује на савремене изазове улоге Комисије у условима кризе међународноједној порејка.

Кључне речи: Венецијанска комисија, уставотворна власт, доношење и промена устава, демократија и владавина права, стандарди Венецијанске комисије

---

* Аутор је асистент на Универзитету у Београду – Правном факултету. Електронска адреса аутора: aleksandar.cvetkovic@ius.bg.ac.rs. ORCID: 0009-0008-6426-5610.

1. УВОД

Уставотворна власт се појавила упоредо са модерном идејом устава (Loughlin 2025, 208). Историјски гледано, устав има функцију да нормама о организацији власти и људским правима постави границе у вршењу политичке власти. Другим речима, уставом се успоставља однос између политичких институција, с једне, и грађана, с друге стране. Ипак, устав је „поникао“ из идеје да грађани сами одлучују о садржини сопственог поретка. Вероватно најзначајнији моменат Француске револуције било је проглашење Трећег сталежа за Националну скупштину. Тај чин није био само практично важан јер је скупштина сталежа била дисфункционална, већ је у њему била садржана и снажна симболичка порука. Како је опат Сјејес (*Emmanuel Joseph Sieyès*) навео у свом чувеном памфлету „Шта је трећи сталеж“, у питању је био израз идеје да управо народ представља носиоца уставотворне власти. Према речима Лофлина (*Martin Loughlin*), та идеја омогућила је да се устав представи као средство колективног самоодређења (Loughlin 2025, 208). Зато су уставотворна власт и народна сувереност „ишле руку под руку“.

После периода великих револуција, европски народи су кренули путем стварања националних држава. У том контексту, идеја да суверенитет припада народу (нацији, или грађанима) постала је општеприхваћена, а уставотворна власт добила је нове облике, попут расправе о границама ревизионе власти (вид: Бо 2016, 305–306). Истовремено, једна ствар је била неспорна: легитимитет устава почива на чињеници да га је донео народ вршећи највишу, уставотворну власт. У то време, питање утицаја спољних актера на вршење те власти није се ни постављало; устав је био искључиво унутрашње питање државе.

Међутим, после Другог светског рата ова парадигма почиње да се мења. Усвајањем Универзалне декларације о људским правима од 1948. године (од стране Генералне скупштине Уједињених нација) започиње процес интернационализације људских права. Убрзо су усвојени и регионални инструменти на том плану, као што је Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода. Европске државе затим почињу да граде наднационалне

заједнице – најпре економске, а деведесетих година прошлог века и политичке. У таквом контексту поједини аутори почињу да говоре о постнационалној држави, у којој се границе између унутрашњег и међународног поретка бришу (вид: Giegerich 2025, 1–11). Тако, Кум (*Mathias Kumm*) износи тезу према којој се уставотворна власт оличена у синтагми „Ми, народ“ („*We the people*“) не може више посматрати само у домаћем контексту, већ и на нивоу међународне уставне заједнице (Kumm 2016, 698).

На врхунцу ових процеса, у оквиру Савета Европе (СЕ) основана је „Европска комисија за демократију путем права“ (Венецијанска комисија). Она је замишљена као независно консултативно тело које промовише владавину права и демократију (Giegerich 2025, 58–59; *The Revised Statute Of The European Commission For Democracy Through Law 2002*, Art. 1(1)). Комисија полази од тога да не постоји универзално схватање демократије нити јединствен модел политичког система, али да у Европи постоји консензус око основних демократских вредности (Petrov 2024b, 93–94). Без обзира на различите оцене њене улоге, утицај Венецијанске комисије је неспорно значајан. Видљив је у различитим областима, али је посебно занимљиво то што је један од њених кључних циљева, према сопственом Статуту, управо пружање помоћи у доношењу устава, тзв. *constitutional assistance* (*The Revised Statute Of The European Commission For Democracy Through Law 2002*, Art. 1(2a)). Из перспективе класичне теорије уставотворне власти, то представља велики заокрет: наиме, отвара се могућност „спољне“ интервенције у уставотворну материју.

Практично гледано, наведени утицај може бити двојак. С једне стране, међународна заједница може деловати директно, на пример у ситуацијама када се појављује као фактичка уставотворна власт.¹ С друге стране, поједине организације могу пружати експертску подршку у процесу доношења устава (Basta Flajner 2010, 170).

---

¹ Постоји неколико таквих примера – пре свега, доношење Основног закона СР Немачке, који се ипак посматра као прилично специфичан, па се као чешћи (негативни) пример наводи пројекат Устава Ирака од 2003. године (Arato 2009).

Несумњиво је да су услови у којима грађани врше уставотворну власт данас драстично измењени. У глобално повезаном свету тешко је бранити став да је доношење устава искључиво унутрашње питање сваке државе. Ипак, покушаје спољног намећања устава треба одбацити, јер су супротни самој идеји устава као израза народне воље. Са друге стране, активности различитих организација могу бити корисне, посебно ако је њихов циљ очување консензуса о минималним демократским стандардима.

У тренутку писања овог текста, глобална заједница се налази у дубокој кризи. Њен врхунац наступио је ратом у Украјини 2022. године, иако су му претходили пандемија и бројне глобалне безбедносне претње. Све ово је довело у питање поредак у којем, између осталих међународних организација, и Венецијанска комисија има важну улогу. Отуда поједини аутори говоре о појави тзв. неовестфалијанског поретка као обнављања вестфалијанске логике у којој је сувереност кључна категорија, а уз слабљење утицаја међународног права (вид. Belov 2022). Тако, Русија је искључена из чланства у СЕ, а почетком 2026. године Сједињене Америчке Државе су иступиле из чланства у Венецијанској комисији.

Управо зато, циљ овог рада је да њиме буде евалуирана улога Венецијанске комисије у поступку доношења и промене устава.² Полазећи од претпоставке да је уставотворна материја превасходно унутрашње питање државе, али да је одређена врста асистенције могућа и потенцијално пожељна, рад има за циљ да покаже

---

² У овом раду ће се користити термини „доношење“ и „промена“ устава. Питање избора термина је веома важно, јер оно има и практични значај. На том пољу влада велика „збрка“. Тако, Сјејес је увео термине „уставотворна власт“ и „установљена власт“. Међутим, потоња француска теорија је додатно усложнила терминологију слику. Де Малбер (*Raymond Carré de Malberg*) је увео разликовање између оригинерне и изведене уставотворне власти, како би разграничио власт доношења устава од власти ревизије устава. Касније је, како наводи Бо (*Olivier Beaud*), Бонар (*Roger Bonnard*) ову поделу канонизовао (Бо, 2016, 305–306). С друге стране, у англосаксонској литератури дуго није било помињања уставотворне власти, већ се користио термин *constitution-making* у смислу „технике“ доношења устава. Међутим, будући да је циљ овог рада да у њему буду анализирани стандарди Венецијанске комисије у једној одређеној области и сагледан њен свеукупни значај, расправа о терминологији и појмовним одређењима овом приликом остаје по страни.

на чему почива ауторитет Венецијанске комисије у области доношења устава и са каквим је изазовима суочена услед претходно описаних дешавања.

Основна теза овог рада јесте да Венецијанска комисија, иако формално не ограничава уставотворну власт, кроз развој процедуралних и материјалних стандарда посредно обликује материјалне границе уставотворних процеса, при чему њен легитимитет почива на тзв. „репутационом ауторитету“ (Volpe 2016, 819) и моделу институционалног дијалога (тако и: Petrov 2024c, 271), који је данас изложен новим изазовима.

У складу са тим, рад је подељен на три целине. У првом делу се разматрају основна структура и механизми деловања Венецијанске комисије. Други део посвећен је анализирању стандарда које Комисија развија у области доношења и промене устава и посебно праксу њихове примене. На крају, у трећем делу је размотрена улога Венецијанске комисије у светлости савремених изазова са којима се суочава међународно право и поредак који се од Другог светског рата гради на ауторитету међународних организација.

2. ВЕНЕЦИЈАНСКА КОМИСИЈА – ИНСТИТУЦИОНАЛНИМ (И МЕЂУНАРОДНИМ ПУТЕМ) ДО ДЕМОКРАТИЈЕ?

За разлику од Европског суда за људска права, Венецијанска комисија није нарочито позната у широј јавности. Ипак, њена улога је толико значајна да заслужује озбиљније анализе. Реч је о консултативном телу, а не органу (Steinberger 2007) СЕ, које постоји више од 35 година и чије поље деловања је много шире од територије на којима се налазе државе чланице СЕ. Већ у првом члану Статута, Венецијанска комисија се дефинише као независно консултативно тело које сарађује са државама чланицама СЕ, као и са другим заинтересованим нечланицама и међународним организацијама и телима (Craig 2017, 59).³ Данас Венецијанска комисија има

---

³ Изменама Статута од 2002. године омогућено је да чланови Венецијанске комисије буду и државе које нису чланице Савета Европе (Statute of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), adopted by Resolution (90)6 (1990), revised by Resolution (2002)3, Art. 1(1)).

61 државу чланицу, у односу на 46 држава чланица СЕ. Међутим, то ширење надлежности *ratione loci* није увек доживљавано неутрално и без критика (Nußberger & Miklasová 2023, 273–276). Низ турбулентних политичких процеса на Блиском Истоку и на Северу Африке с почетка 2010-их, познат и као „Арапско пролеће“, као и доношење Мишљења у вези са нацртом Устава Републике Тунис од 2013. године,⁴ показали су велики потенцијал Венецијанске комисије, али су истовремено отворили питање проблема „евроцентричности“ и концепта „заједничког европског уставног наслеђа“ развијаног од стране овог тела (Nußberger & Miklasová 2023, 275; Volpe 2016, 813–814).

Нусбергер и Миклашова су идентификовале три развојна периода Венецијанске комисије (Nußberger & Miklasová 2023, 270–273). Први је период формирања, када је улога Комисије била веома важна за бивше комунистичке (социјалистичке) државе Централне и Источне Европе приликом доношења нових либерално-демократских устава. То је било „златно доба“ упоредног уставног права из перспективе Венецијанске комисије, јер је компаративна анализа била доминантна (Nußberger & Miklasová 2023, 270–273).⁵

Од 2000. до 2010. године наступа доба реализма. Комисија се тада суочава са новим врстама проблема: већина бивших комунистичких држава прихватила је нови образац организовања државе, те се пажња морала усмерити на унутрашња питања, у којима „имитирање“ система старих демократија више није било довољно и морало се водити рачуна о културолошком контексту сваке појединачне државе (вид: Scholtes 2025; Nußberger & Miklasová 2023, 271–272).

---

⁴ Tunisia – Opinion on the Final Draft Constitution 2013.

⁵ У време настанка Венецијанске комисије, концепт демократије путем права био је веома интелектуално привлачан, али политички нејасан, јер је уставно право тада сматрано, а тако је и данас, као *par excellence* унутрашње питање државе. Зато је вероватно омогућавање једном телу експерата да критикују, па чак и да утичу на домаћа уставна питања изгледало прилично сумњиво. Баш из тог разлога, чини се да је Венецијанска комисија настала у историјски повољном тренутку када се отворио простор да се две Европе, она либерално-демократска и она реал-социјалистичка уједине кроз заједничко уставно наслеђе (Petrov, 93–94).

Трећи период развоја обележен је одсуством илузија, јер су се појавили антилиберални модели чак и у оквиру држава Европске уније (Nußberger & Miklasová 2023, 275).⁶ Стога су активности Венецијанске комисије углавном више усмерене на понављање већ утврђених стандарда него на стварање нових.

Још од времена њеног настанка, питање механизма деловања, а тиме и утицаја Венецијанске комисије на националне поретке држава чланица СЕ, било је кључно. На почетку, у првом периоду развоја, државе са ауторитарном социјалистичком уставношћу нису имале другу опцију него да прихвате интеграцију у групу земаља либерално-демократске уставности (Bartole 2020, 8–10). Пошто се директна интервенција „развијеног Запада“ није могла сматрати оправданом, чинило се да би институционализована медијација могла бити прихватљиво решење (Petrov 2024b, 91). Истовремено, легитимитет тог медијатора почивао је на професионализму, будући да, иако их бирају државе чланице, чланови Комисије су независни у свом раду и не подносе за њега рачун својој држави (The Revised Statute Of The European Commission For Democracy Through Law 2002, Art. 2(1); Petrov 2024b, 98).⁷

Основни механизам деловања, односно основна активност Венецијанске комисије према Статуту јесте припремање и ус-

---

⁶ Венецијанска комисија у последње време своју пажњу нарочито усмерава ка тзв. илибералним демократијама. Тај термин се уобичајено користи да опише трансформације режима у Централној Европи (премда се као слични модели наводе још и Турска и неке јужноамеричке државе) од демократских ка ауторитарним. Наиме, у тим земљама уочене су бројне промене на нивоу закона, устава, али и политичких пракси које показују јасне ауторитарне тенденције. Реч је о режимима који остају демократски, али без елемената либерализма (Цветковић 2025, 179).

⁷ Према одредбама Статута Венецијанске комисије, у њен састав улазе независни стручњаци који су стекли углед својим искуством у демократским институцијама или својим доприносом унапређењу права и политичких наука (Statute of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), adopted by Resolution (90)6 (1990), revised by Resolution (2002)3, Art. 2(1)). Чланови Комисије делују у личном својству и не примају нити прихватају било каква упутства (Statute of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), adopted by Resolution (90)6 (1990), revised by Resolution (2002)3, Art. 2(1)). У пракси, чланови Венецијанске комисије су углавном професори јавног и међународног права, искусни правници или јавни службеници (Craig 2017, 60).

вајање мишљења о уставним и правним текстовима, на захтев Комитета министара, Парламентарне скупштине, Конгреса локалних и регионалних власти Европе, Генералног секретара, државе, међународне организације или тела које учествује у раду Комисије (The Revised Statute Of The European Commission For Democracy Through Law 2002, Art. 3(1–2)). Ипак, у пракси се мишљења најчешће усвајају на захтев самих држава. Разлог томе је некад да држава просто жели да добије оцену Комисије о квалитету свог законског текста, али често разлог може бити и постојање неких унутаринституционалних сукоба на нивоу државе – рецимо, између легислативе и егzekутиве или између политичких партија (Craig 2017, 65). Такође, државе често могу користити мишљења и као потврду квалитета својих законских пројеката, чиме у домаћој јавности стварају слику о исправности својих поступака уколико је мишљење позитивно (Craig 2017, 65).

Мишљења која Венецијанска комисија усваја нису правно обавезујућа, али нису ни чисто технички документи. Како истиче Петров, ауторитет овог тела почива на посебној „философији рада“: концепти владавине права и демократије не настају одозго, путем императивних правних правила, већ у процесу институционалног дијалога између свих заинтересованих страна. Сама Венецијанска комисија истиче да не жели да намеће решења у својим мишљењима, већ се опредељује за *non-directive* приступ заснован на дијалогу (Petrov 2024c, 264). Зато су и њени стандарди често врло широко постављени, а понекад и прилично неодређени, остављајући државама простор да саме изаберу најпримереније решење. Венецијанска комисија води рачуна и о својим прецедентима омогућавајући на тај начин кохерентност у раду (вид: Bartole 2020, 48).

Један од веома честих аргумената јесте одсуство механизма принуде којима се државе чланице могу натерати да се повињу одлукама Комисије, па је и њена улога упитна. Међутим, Крејг (Paul Craig) нас с правом упозорава да у вези с овим аргументом треба бити веома опрезан. На први поглед, држава може да се обрати Венецијанској комисији како би убирала демократске поене, а да се за узврат не придржава мишљења Комисије. Међутим, сам

позив Комисији да се изјасни „пушта духа из боце“. Недостатак у закону се открива, темељно анализира, а може да се организује и посета држави, у којој радна група разговара и са званичним и са незваничним актерима. Исход процеса није предвидив у тренутку када држава упути захтев за помоћ, а сваки могући беневит који би држава стекла спремношћу да упути такав захтев био би значајно надјачан трошковима уколико постане јасно да држава није имала намеру да имплементира мишљење Венецијанске комисије (Craig 2017, 65). Хофман Рим (*Wolfgang Hoffmann-Riem*) је такође изнео врло снажан аргумент зашто државе начелно прихватају ставове Венецијанске комисије. Подстицај долази из претње моралног неодобравања од стране других држава или, позитивније формулисано, тежњу државе која тражи уставноправно мишљење да буде виђена као пуноправна чланица међународне заједнице демократија посвећених владавини права и заштити основних права (Hoffmann-Riem 2014, 580–581).

Што се тиче поступка усвајања мишљења, најпре се формира група известилаца. Они се обично не састају, већ одговарају на постављена питања, након чега секретаријат припрема нацрт мишљења, око којег се известиоци прво усаглашавају (Craig 2017, 66–68). Када се постигне консензус, о тексту се одлучује у оквиру радних тела и, коначно, на пленарној седници праћеној дискусијом (Buquicchio & Granata-Menghini 2013, 243). Ради потпунијег увида у предметно питање, као и разумевања интереса свих релевантних актера, Венецијанска комисија може организовати и радну посету (Petrov 2024c, 265). На тај начин, Комисија настоји да своја мишљења доноси уз пуно уважавање специфичности сваке државе.

Поред доношења мишљења, Комисија може спроводити истраживања на сопствену иницијативу, припремати студије, нацрте упутстава и компилације својих ранијих мишљења о одређеним питањима. На тај начин настају стандарди у различитим областима уставног права. Управо они чине једно велико уставноправно „благо“ које Комисија „открива“ и „несебично представља“ својим чланицама и другим заинтересованим државама широм света (Petrov 2024c, 269–271).⁸ Коначно, постоје и тзв. *amicus curiae*

---

⁸ Детаљније о таквим студијама као и примере, вид. код: Dürr 2010, 160.

мишљења. Она се припремају на захтев Европског суда за људска права или уставног суда државе чланице када је потребно да Венецијанска комисија изнесе став о одређеном правном питању као референтну тачку у аргументацији судске одлуке (Petrov 2024c, 271–272).

Несумњиво је да се улога Венецијанске комисије показала веома значајном у последњих 35 година. Своје успехе вероватно дугује суптилним механизмима деловања. Ипак, њен значај и домашај не треба прецењивати. Прва деценија рада била је готово искључиво усмерена на процес пружања помоћи доношењу нових устава земаља Источне Европе по западноевропском обрасцу, што је резултовало стварањем концепта заједничког европског наслеђа (*common european heritage*), који почива на демократији, људским правима и владавини права (Bartole 2020, 38–42). Иако је подела на „старе“ и „нове“ демократије данас делом застарела, и даље се највећи број мишљења Венецијанске комисије односи на државе Централне и Источне Европе. То носи ризик да се њено деловање доживи као патерналистичко, што може изазвати незадовољство тих држава. Зато је важно да се кроз већ описане механизме деловања равномерно указује на проблеме и у тзв. старим демократијама. Управо таквим приступом Венецијанска комисија може постати још значајнија институција, чија је непристрасност потврђена, а деловање усмерено ка стварању и јачању заједничког европског уставног наслеђа.

Према одредбама Статута, улога Венецијанске комисије се састоји у јачању разумевања правних система држава учесница ради њиховог међусобног приближавања, унапређењу владавине права и демократије као и разматрању проблема који проистичу из функционисања демократских институција, њиховог оснаживања и развоја (Statute of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), adopted by Resolution (90)6 (1990), revised by Resolution (2002)3, Art. 1(1)). Крејг је целокупно деловање Венецијанске комисије поделио у три велике области: демократске институције и људска права, уставно судство и избори, референдуми и политичке партије (Craig 2017, 61–63). У оквиру прве групе налази се и поступак доношења устава, који је, према речима Крејга,

несумњиво једно од најважнијих поља деловања Комисије (Craig 2017, 73–75).

3. СТАНДАРДИ ПРИЛИКОМ ДОНОШЕЊА И ПРОМЕНЕ УСТАВА

Где год постоји правни систем, постоји и скуп правила којим се установљава процедура настанка закона и којим се регулише однос између оних који законе доносе и оних на које се закони односе (Colón-Ríos 2022). Зато је једна од увек релевантних тема она која се односи на поступак доношења и промене устава. Том питању се може приступити из различитих перспектива. Примера ради, може се говорити о начинима доношења устава. Тако, обично се као механизми издвајају уставотворне скупштине, уставне конвенције, непосредно учешће грађана путем референдума, обичне (легислативне скупштине) или вишестепени механизми доношења устава.⁹ Неки новији приступи истражују и иновативне, делиберативне механизме доношења устава (вид: Arato 2012). Истовремено, тема уставних амандмана и њиховог односа према основном уставном тексту дуго је била једна од централних у уставном праву. Нека новија истраживања се крећу у правцу анализе актера који утичу на деловање уставотворне власти. Наиме, као што је у уводу већ поменуто, традиционално се уставотворна власт посматрала као неограничена и потпуно независна. Ипак, има аутора који су указивали на посебну улогу уставних судова приликом доношења или промене устава, као и о улози међународног права (вид. нпр: Hirschl 2007; Roznai 2023, 122–123).

Другим речима, анализа доношења устава се тешко може разумети ако се разматрају само формални механизми, без анализе различитих актера у том несумњиво сложенем поступку, који је уз то основ легитимације читавог правног и политичког поретка. У актере који имају утицај на поступак доношења или промене устава спадају и међународне организације. У најширем смислу, реч је о спољним утицајима на поступак доношења или промене

---

⁹ Такву поделу предлаже управо Колон-Риос (вид. Colón-Ríos, 2022). За другачију поделу, вид. нпр: Arato, 1995.

устава. Лидија Баста Флајнер разликује две врсте утицаја: прво, улога међународне заједнице као *pouvoir constituant* и друго, улога СЕ у процесима уставних реформи (Basta Flajner 2010, 171–174). У првом случају, међународна заједница се појавила као доносилац устава. Ту, дакле, она није била „асистент“, она сама је била уставотворна власт. Те примере који су се показали безуспешним треба отворено и јасно критиковати јер немају аутентично демократско утемељење нити уставни настали на такав начин могу да имају легитимацијску и интегративну функцију.¹⁰ У другом случају, међутим, реч је о улози СЕ као „саветника за уставна питања“. У првом случају било је речи о међународном октроисању уставних поредака, а овде о потенцијално корисном учешћу међународних чинилаца у националној уставној политици (Basta Flajner 2010, 173).

На трагу ове разлике, циљ је да се покаже који су то стандарди Венецијанске комисије у области доношења и промене устава, са претпоставком да се не тиме не дира у парадигму уставотворства као инхерентно унутрашњег питања. Ипак, треба признати да не треба олако и априорно одбацити неку врсту „асистенције“ у свету који се већ дуго не састоји од изолованих, већ вишеструко повезаних држава.

Пре анализе улоге Венецијанске комисије у поступцима доношења и промене устава, неопходно је одговорити на једно „претходно питање“ – наиме, који су то, начелно посматрано, стандарди овог тела СЕ? Два су извора – класични (*hard law*) и тзв. меко право (*soft law*). Венецијанска комисија се стандардно и доследно ослања на одлуке Европског суда за људска права, често их додатно анализирајући. Поред тога, позива се и на Европску конвенцију о људским правима, али и на друге међународне уговоре (Nußberger & Miklasová 2023, 276; Hoffmann-Riem 2014, 581). Међутим, често много важнију улогу има меко право (Hoffmann-Riem 2014, 582; Craig 2017, 77–78; Nußberger & Miklasová 2023, 276–277). Под тим се подразумевају одлуке Комитета министара, Парламентарне скупштине Савета Европе или праксе коју је развила Венецијанска

---

¹⁰ Треба поменути да је било и успешних примера који се могу подвести под ову групу. Такви су, примера ради, Устав Јапана од 1947. године и Основни закон Немачке од 1949. године, али они представљају сасвим посебне случајеве чија искуства не могу имати универзално важење.

комисија, било сама, било у сарадњи са организацијама попут Организације за европску безбедност и сарадњу, или њене Канцеларије за демократске институције и људска права (ОДИHR).¹¹ Према речима Хофмана Рима, главна предност меких инструмената јесте у томе што су истовремено флексибилни и прилагодљиви. Још једна предност је то што могу варирати у погледу степена обавезности, што доводи до постојања „клизне скале нормативности“ (Hoffmann-Riem 2014, 596). То олакшава суочавање са неизвесношћу и постизање компромиса. Истовремено, потенцијалним адресатима може бити примамљиво да учествују у дијалогу у оквиру меких инструмената, а да притом не морају да се одрекну суверенитета у класичном смислу (Hoffmann-Riem 2014, 596).

За разлику од неких других поља, Венецијанска комисија у области доношења, односно промене устава, нема јасно развијене и прихваћене стандарде. Они се, ипак, могу поделити на процедуралне и материјалне.

3. 1. Процедурални стандарди

У процедуралном смислу, Венецијанска комисија је јасно подвукла да не треба уопште покушавати да се на апстрактан начин дефинише процедура доношења/промене устава, имајући у виду да то зависи од општег друштвеног и политичког контекста.¹² Важно је, међутим, да се поштују установљена правила о промени устава, односно ревизионе одредбе важећег устава. Према речима Комисије, праћење ревизионих одредби појачава легитимитет устава и самим тим политичког система као целине, а саме те одредбе могу значајно да утичу на фундаменталне политичке процесе, те их не треба тумачити као чисто техничке норме.¹³ Другим речима, сваку промену устава треба посматрати у контексту унапређења демократске владавине. Иако Венецијанска комисија не инсистира на посебној врсти механизма, из бројних мишљења је јасно да

¹¹ Вероватно најпознатији *soft law* механизам представља тзв. контролна листа владавине права која се редовно допуњује и ажурира, а у складу са актуелном ситуацијом и потребама (Петров 2024).

¹² Report on Constitutional Amendment 2010, paras. 7; 16.

¹³ *Ibid*, para. 5

треба водити рачуна да поступак промене устава не буде превише комплексан. Тако је изнела критику на рачун ревизионих одредби Устава Републике Србије од 2006. године, оцењујући их као сувише компликоване, али указујући и на одсуство јасне везе између различитих фаза поступка његовог усвајања.¹⁴ За ово тело Савета Европе кључно је то што поступак промене устава треба да омогући политичку стабилност. Другим речима, треба наћи меру између ригидности и флексибилности.¹⁵ Истовремено, у временском смислу, поступак промене устава не би требало убрзавати. Ово је важно како би се овај поступак адекватно спровео и укључио све заинтересоване стране.

У вези са тим, Комисија инсистира на транспарентности уставотворног поступка.¹⁶ Тако је у низу својих мишљења она изнела став да је неопходно постићи што је могуће шири консензус, који би укључио не само представнике власти, већ и невладине организације, академску јавност и медије, при чему је све то важно како би се усвојио „одрживи текст прихватљив за цело друштво“.¹⁷ Иако то начелно важи и за законске промене, код устава је то посебно важно, будући да је устав оквир за политичку акцију, а не њен инструмент.¹⁸ Тако, критикујући процедуру промене устава у Румунији, Комисија је указала и на значај јавних дискусија.¹⁹ Коначно, оцењујући поступак промене устава Исланда од 2010. године, који је увео иновативне и високопартиципативне елементе, чини се да Комисија благонаклоно гледа на неке нове приступе који максимизују учешће грађана у поступцима доношења или промене устава.²⁰

Постављање захтева за појачаном већином је разумно и уобичајено у поступцима промене устава. Према мишљењу Венецијан-

---

¹⁴ Serbia - Opinion on the Constitution 2007, para. 99.

¹⁵ Report on Constitutional Amendment 2010, para. 8.

¹⁶ *Ibid*, para. 75.

¹⁷ *Ibid*, para. 205.

¹⁸ *Ibid*, para. 75.

¹⁹ Romania – Opinion on the Draft Law on the Review of the Constitution 2014, para. 30.

²⁰ Iceland – Opinion on the draft New Constitution of Iceland 2013, para. 17.

ске комисије,²¹ референдум није обавезна фаза усвајања или промене устава, али из једног мишљења произлази начелно позитиван став према оваквом механизму. Тако, истиче се да референдум јача легитимитет амандмана, под условом да је његова употреба у складу са националним уставним системом у целини. Ипак, прилично је ретко, па и проблематично, да се уставни амандман усвоји на референдуму без претходног одобрења парламента, јер „постоји озбиљан ризик, нарочито у новим демократијама, да се референдуми о уставним амандманима претворе у плебисците о државном руководству и да се такви референдуми користе као средство за обезбеђивање легитимитета ауторитарних тенденција“.²²

Коначно, у вези са временским ограничењима, Венецијанска комисија се у својој пракси више пута сусрела са ситуацијама у којима се устав мења за време нередовних стања и чини се да по том питању има јасан и недвосмислен став о недопуштености такве праксе. Тако, у вези са изменама органског закона у Тунису од 2022. године за време нередовног стања, Венецијанска комисија је истакла да поступак доношења или промене устава мора да буде усклађен са начелима демократије, владавине права и поштовања људских права.²³ Поводом уставних измена у Турској од 2017. године, истакнуто је да у међународном праву не постоји формално правило које би спречавало уставне измене у ситуацијама ванредних околности, као што су ратно стање, ванредно или опсадно стање, или примена ванредних мера, али да је постојање такве одредбе у извесном смислу природно јер одражава значај заштите темељних елемената политичког система.²⁴ Ипак, занимљиво је да у овом случају Венецијанска комисија није изричито искључила могућност одржавања референдума поводом промене устава, већ је представила две могућности: прво, ако се уставни референдум мора апсолутно одржати током ванредног стања, неопходно је укинути ограничења политичких слобода и друго, ако се та огра-

---

²¹ Report on Constitutional Amendment 2010, paras. 46–47.

²² Belarus – Final Opinion on the Constitutional Reform 2022, para. 19; Tunisia – Opinion on the Final Draft Constitution 2013, para. 221.

²³ Tunisia - Urgent Opinion 2022, para. 26.

²⁴ Türkiye - Opinion on the amendments to the Constitution 2017, paras. 29–30.

ничења не могу укинути, уставни референдум треба одложити за период након окончања ванредног стања, или барем до тренутка када та ограничења више не буду на снази.²⁵ С друге стране, у мишљењу од 2014. године поводом референдума на Криму, Комисија је истакла да у ситуацијама у којима нема демократских услова, попут рата или ванредног стања, није дозвољено одржавање референдума, управо због немогућности да се обезбеди делиберативност поступка.²⁶

3. 2. Материјални стандарди

У раду је већ поменуто да су из перспективе Венецијанске комисије три основна принципа демократија, људска права и владавина права. У том смислу, сва мишљења се ослањају на те принципе, односно служе њиховом промовисању и унапређењу. Слична је и ситуација у области доношења или промене устава. Међутим, на овом месту се појављује један у основи теоријско-концептуални проблем. Ако процедурални стандарди служе тамо да омогуће максимално демократско доношење устава, да ли има оправдања постављати неке материјалне границе уставотворцу, ако се претходно усвоји теоријски доминантни став о неограничености уставотворне власти? Другим речима, ако је уставотворна власт неограничена, онда се њој не могу унапред наметати било какве одредбе. У овом случају, треба разликовати две ситуације. Прва је нешто једноставнија и односи се на материјална ограничења унета у сам текст устава. Најпознатији пример су тзв. клаузуле вечности, а најтипичнији представник је Основни закон Немачке од 1949. године (вид: Roznai, 2017, 128–129). Венецијанска комисија начелно није заузела никакав став о том питању. Ипак, из Извештаја о уставним амандманима од 2010. године, чини се да је Венецијанска комисија ближа ставу да са непроменљивим деловима устава треба бити врло опрезан. Штавише, те ситуације означава као контроверзне и резервисане само за основна начела демократског поретка. Наиме, став је Комисије да уставне демократије начелно

---

²⁵ Türkiye – Opinion on the amendments to the Constitution 2017, para. 42.

²⁶ Opinion on referendum about Crimea 2014.

треба да буду отворене за расправу чак и о фундаменталним елементима поретка.²⁷ Наиме, ако су процедурална правила о промени довољно јасна, то је, по мишљењу Комисије довољна гаранција да неће доћи до злоупотребе. Исто тако, ако прописана већина, у складу са утврђеним процедурама, жели да усвоји реформу, онда је то демократска одлука која, по правилу, не би требало да буде ограничавана. Венецијанска комисија додаје и да ако се околности довољно промене или ако политички притисак постане превелик, чак ће и „неизменљива“ правила бити измењена — на овај или онај начин. У таквим ситуацијама, уставна неизменљивост може, чак, имати негативан ефекат, јер неоправдано продужава сукобе, чиме се нагомилава притисак и повећавају трошкови за друштво у вези са – на крају неопходном – реформом.²⁸

Друга ситуација се тиче односа према уставној материји којом се регулише област људских права. Наиме, Венецијанска комисија уочава да постоје две области које су предмет уставног регулисања. Једну чине норме о организацији политичких институција, а другу норму о људским правима.²⁹ Комисија констатује да од типа уставне материје зависи и начин промене уставних норми. Код прве групе наведених норми Комисија „оставља“ веома широко „поље слободне процене“ и у том случају нема строгих правила о „ограничавању“ уставних промена. Тако, избор система власти је на самим државама и Комисија не успоставља нарочите стандарде осим општег захтева да систем који држава изабере треба да буде што јаснији, а одредбе не треба да оставе простор непотребним нејасноћама и политичком конфликту.³⁰ Поред тога, разумљиво, очекује се и да систем доследно спроводи начело поделе власти.³¹

---

²⁷ Report on Constitutional Amendment 2010, paras. 218; 221.

²⁸ *Ibid*, para. 219.

²⁹ Венецијанска комисија додаје и да постоје питања која се не могу сврстати ни у једну од ове две групе, попут одредаба о: носиоцу суверености, поверавању надлежности међународним организацијама, националним симболима, језику и сл. *Ibid*, paras. 130–131.

³⁰ *Ibid*, paras. 139–145. Дobar пример могао би бити чл. 102, ст 2. Устава Србије од 2006, који је управо изазвао неку врсту политичког конфликта. Вид. детаљно о томе: Marinković 2019, 114–120.

³¹ *Ibid*, para. 143.

С друге стране, Венецијанска комисија јасно наглашава да се правни и политички контекст промене устава у делу о људским правима суштински разликује од дела о организацији власти. Међутим, то не значи да су те одредбе непроменљиве. Штавише, из перспективе Комисије, људска права треба да буду предмет непрестаног развоја и дебате. Уосталом, развој људских права последица је артикулације прошлих негативних искустава. У том смислу, премда има случајева да се нека људска права која су тако фундаментална проглашавају непроменљивим деловима устава, „затварање“ ових делова устава за промену заправо представља препреку развоју.³² Илустративан пример се може наћи у Мишљењу Венецијанске комисије о променама Устава Грузије. Тако, предвиђено је да се у постојећи члан 103. Устава унесе одредба којом би се прописало да нису дозвољене никакве измене и допуне Устава које би, између осталог, ограничавале и основна уставна људска права и слободе. Венецијанска комисија је истакла да постоје одређене забринутости у вези са овом одредбом уколико би она имала ефекат „замрзавања“ свега што је садржано у предложеној новој грузијској Повељи о правима од 2004. године, нарочито имајући у виду да су одредбе Повеље веома детаљне.³³ Ипак, одредба која би спречила укидање најосновнијих права могла би бити пожељна, али би било важно прецизно разјаснити њен тачан домашај.

Независно од извештаја Венецијанске комисије, питање односа уставотворне, па и ревизионе власти према људским правима, питање је које је и теоријски и практично важно. Наиме, иако се Комисија није упуштала у теоријска разматрања о границама уставотворне власти, доминантно је прихваћен став о начелној неограничености власти доношења устава. Ипак, из низа извештаја јасно произлази став о томе да садржај поретка о којем грађани одлучују ипак треба да почива на вредностима на којима се заснива и сама Венецијанска комисија. И нама се чини да су гаранције одређених људских права нужне приликом вршења уставотворне

---

³² Report on Constitutional Amendment, 2010, paras. 146; 148–149.

³³ Georgia - Joint Opinion on a Proposal for a Constitutional Law on Changes and Amendments to the Constitutional, 2005, para. 112.

власти, без обзира на то да ли постоје формална ограничења уставотворне власти. Примера ради, одсуство слободе говора, „слободних и поштених“ избора, слободе окупљања и удруживања, значи нужно „смрт“ концепта демократски оријентисане уставотворне власти. Ово, међутим, није само вредносни суд, већ се заснивање уставотворног поступка на овим слободама показује нужним да би уставотворна власт у будућности могла да се реактивира. У супротном, ако се не гарантују ове слободе (примера ради из корпуса политичких права), то би водило „разарању“ самог концепта уставотворне власти (Roznai 2021b, 259).

4. ДОМЕТИ СТАНДАРДА ВЕНЕЦИЈАНСКЕ КОМИСИЈЕ У ОБЛАСТИ ДОНОШЕЊА И ПРОМЕНЕ УСТАВА

У првом делу рада дат је начелан преглед деловања Венецијанске комисије. Истовремено је учињен и кратак осврт на једно од кључних питања у вези са деловањем овог тела – на чему су засновани ауторитет и легитимитет њених одлука. Након тога, у другом делу извршена је анализа стандарда Венецијанске комисије у области доношења и промене устава. Та анализа обухватила је процедуралне и материјалне стандарде. Основни закључак јесте да, иако званично нема универзално применљивих стандарда, Комисија је ипак заузела низ ставова који, посматрани заједно, чине један релативно кохерентан корпус материјалних и процесних правила у поступку доношења и промене устава.

Међутим, ако је приступ у претходним деловима рада био претежно нормативан, у овом делу је нагласак на политиколошкој перспективи. Поступак доношења и промене устава изабран је као предмет анализе управо зато што је реч о области која се традиционално посматра као *par excellence* унутрашње питање државе и израз њене суверености. Стога је било важно, макар на начелном нивоу, сагледати какав је однос Венецијанске комисије према уставотворству уопште. Управо у том контексту и питање легитимитета Комисије добија нову димензију.

Положај овог тела, али и других међународних организација, последњих година измењен је до те мере да се говори о дубокој

трансформацији постхладноратовског међународноправног поретка. Те промене погодиле су и Венецијанску комисију, нарочито у два случаја – искључењем Русије из Савета Европе 2022. године и иступањем Сједињених Америчких Држава из чланства у Венецијанској комисији 2026. године (Venice Commission 2026).

Поредак грађен после Другог светског рата обично се означава као поствестфалијански. Најкраће речено, реч је о поретку у којем процеси интернационализације људских права имају важно место. Отуда је растао ауторитет како регионалних, тако и глобалних институција за заштиту људских права. Концепт суверености није се тумачио као поље у којем држава има потпуну слободу од међународно прихваћених обавеза. Међутим, низ криза последњих година довео је до значајне промене те парадигме. То је условило и потребу да се уставотворна власт посматра из другачије перспективе. Ауторитет међународних заједница више није тако неупитан, па ни утицај међународних тела за заштиту људских права, чији се легитимитет све чешће доводи у питање. Самим тим, простор деловања тих тела у поступцима доношења нових устава постаје ужи.

Стога се оправдано поставља питање какво је место Венецијанске комисије у тако измењеном поретку. Ако се пажљивије анализирају ставови које је ово тело СЕ заузимало у поступцима доношења и промене устава, може се уочити настојање да се њена улога представи као стручно-техничка. Такав приступ је деведесетих година, у првој фази развоја Комисије био и пожељан, јер је она свој легитимитет градила на утемељености и уверљивости својих ставова (Volpe 2016, 818–819). Другим речима, изградила је репутациони ауторитет чија је кључна компонента професионализам (Volpe 2016, 819). На томе се посебно инсистирало у поступцима доношења и промене устава, будући да је реч не само о правном, већ и о изразито политичком домену.

Ипак, како исправно примећује Волпе (*Valentina Volpe*), чак и технички стандарди подразумевају изборе који нису вредносно неутрални – иза њих стоје одређене политичке претпоставке и интереси. У том смислу, и „техничко“ је политичко (Volpe 2016, 820). Управо је кроз формулисање низа техничких стандарда Венецијан-

ска комисија постепено изградила читав систем вредности који је имао значајан утицај на политичке процесе у бројним државама. Посебно место у том систему заузима Контролна листа владавине права, која представља покушај да се један апстрактан принцип преведе у конкретне и мерљиве параметре.³⁴ На тај начин, Комисија је стекла позицију важног саветника за уставна питања (Basta Flajner 2010, 173).

Међутим, основна логика деловања која прати Венецијанску комисију од њеног настанка, а то је подела на такозване старе и нове демократије, данас се показује као ограничена. Та подела је у транзиционом периоду имала одређену вредност, али савремени изазови показују да више није довољна за разумевање криза уставне демократије. Проблеми са којима се државе чланице данас суочавају квалитативно су другачији од оних из деведесетих година (Petrov 2024d, 368). Шолтес (*Julian Scholtes*), на пример, указује на јачање илибералних покрета и у такозваним старим демократијама, што релативизује ранију дихотомију (Scholtes 2025, 21). У светлости те чињенице, тренутна фаза развоја Комисије може се описати и као период изазова, па и извесног опадања њеног утицаја.

Са јачањем „суверенистичке“ логике и релативним слабљењем утицаја међународног права, Венецијанска комисија се суочава са потребом прилагођавања свог приступа. Позитиван пример таквог настојања представља недавна допуна Контролне листе владавине права као одговор на нове изазове. У области доношења и промене устава није довољно, нити је више примерено, ослањати се искључиво на логику европског уставног наслеђа, изграђену у контексту поделе на старе и нове демократије. Та логика мора бити допуњена јасним и убедљивим одговорима на савремене изазове са којима се демократски политички системи суочавају. У прилог томе иде и запажање Хофмана Рима да је Венецијанска комисија знатно познатија у јавности источне Европе него у западноевропским државама, где се о њеном раду релативно мало говори (Hoffmann-Riem 2014, 585). Уколико жели да задржи и ојача свој

---

³⁴ Последња допуна извршена је у децембру 2025. године. Вид: The Updated Rule of Law Checklist 2025.

утицај, Комисија мора да препозна и разуме промене у обрасцима глобалног поретка, те да „равномерно“ расподели своје „присуство“.

Коначно, јасно је да се Венецијанска комисија у области доношења и промене устава није задржала искључиво на техничким саветима, већ је посредно изградила и систем материјалних стандарда. У том смислу, њена улога може бити легитимна и корисна као улога међународног чиниоца у националној уставној политици. Ипак, поставља се питање да ли Венецијанска комисија на тај начин ограничава уставотворну власт или је само усмерава. Формално посматрано, Комисија нема овлашћење да уставотворцу поставља правно обавезујуће границе. Ипак, она помаже у јачању легитимности уставотворног процеса тиме што га „усмерава“, а не „ограничава“.

Да би то постигла, поред наведених прилагођавања, било би корисно у једном свеобухватном документу систематизовати минималне стандарде Венецијанске комисије у области доношења и промене устава. Коначно, а то важи и за друге области њеног деловања, Комисија би морала да посвети више пажње праћењу ефеката својих мишљења и процени њиховог стварног утицаја.

5. ЗАКЉУЧАК

Полазећи од класичне теорије уставотворне власти као израза народне суверености, овај рад има за циљ да преиспита улогу Венецијанске комисије у поступцима доношења и промене устава. Основна претпоставка била је да је уставотворна материја превасходно унутрашње питање државе, али да одређени облици спољне помоћи могу бити легитимни и корисни, под условом да не доводе у питање аутономију уставотворца.

Анализа институционалне структуре и механизма деловања Венецијанске комисије показала је да њен ауторитет не почива на формалној обавезности њених мишљења, већ на професионализму и моделу институционалног дијалога. Управо та комбинација стручности и ненаметљивог приступа омогућила је Комисији да током претходне три и по деценије оствари значајан

утицај на националне уставне поретке, посебно у периоду транзиције у Централној и Источној Европи.

Иако Комисија формално не располаже универзалним и кодификованим стандардима у области доношења и промене устава, анализа њене праксе показује да се временом формирао релативно кохерентан корпус процедуралних и материјалних стандарда. У процедуралном смислу, акценат је на транспарентности, инклузивности, поштовању ревизионих одредаба и избегавању злоупотребе ванредних околности. У материјалном смислу, Комисија инсистира на очувању демократског карактера поретка, заштити људских права и владавине права, уз одређену резерву према концепту апсолутне уставне непроменљивости.

Међутим, савремени међународни контекст, обележен кризом мултилатерализма, јачањем „суверенистичких“ тенденција и релативизацијом ауторитета међународних институција, поставља нове изазове пред улогу Венецијанске комисије. Подела на „старе“ и „нове“ демократије, која је у транзиционом периоду имала одређену аналитичку вредност, данас се показује недовољном за разумевање савремених криза уставне демократије.

У таквим условима, легитимитет и утицај Венецијанске комисије зависе од њене способности да прилагоди приступ новој парадигми међународних односа, задржавајући притом своју суштинску мисију – промоцију демократије, људских права и владавине права. Систематизација минималних стандарда у области доношења и промене устава, као и јачање механизма праћења ефеката сопствених мишљења, могли би представљати важан корак у том правцу.

Коначно, улога Венецијанске комисије у уставотворним процесима није, нити може бити улога уставотворца, већ саветника. Њена интервенција је легитимна онда када доприноси јачању демократског карактера уставотворног поступка, а не када замењује вољу грађана. Управо у тој равнотежи између поштовања суверености и заштите заједничких демократских стандарда лежи кључ њеног будућег значаја.

ЛИТЕРАТУРА

Баста Флајнер, 2010. „Међународна заједница и уставотворна власт.” У Миодраг Подунавац (ур.), *Држава и демократија* (стр. 167–176). Београд: Службени гласник; Факултет политичких наука Универзитета у Београду.

Бо, Оливије. 2016. *Држава и њена власт*. Београд: Службени гласник; Правни факултет Универзитета у Београду.

Петров, Владан. 2024а. „Владавина права и Венецијанска комисија.” *Архив за правне и друшћивене науке*, 119 (1), стр. 133–145.

Цветковић, Александар. 2025. „Положај јавног тужилаштва у Пољској – један пример деловања илибералних демократија”. У Милан Шкулић, Ивана Миљуш и Алекса Шкундрић (ур.), *Зборник радова са међународне научне конференције „Изазови међународног кривичног права и кривичног права”*, том 2 (стр. 177–196). Палић: Удружење за међународно кривично право

Arato, Andrew. 2009. *Constitution Making Under Occupation: The Politics of Imposed Revolution in Iraq*. New York: Columbia University Press.

Arato, Andrew. 2012. Conventions, Constituent Assemblies, and Round Tables: Models, Principles and Elements of Democratic Constitution-Making. *Global Constitutionalism*, 1 (1), pp. 173–200.

Bartole, Sergio. 2020. *The Internationalisation of Constitutional Law: A View from the Venice Commission*. London: Hart Publishing.

Belov, Martin. 2022. Three Models for Ordering Constitutional Orders. *Pravni zapisi*, 13 (2), pp. 361–387.

Buquicchio, Gianni, and Giulia Granata-Menghini. 2013. “The Venice Commission Twenty Years On. Challenge Met but New Challenges Ahead”. In M. van Roosmalen, Ben Vermeulen, Fried van Hoof and Marten Oosting (eds.), *Fundamental Rights and Principles. Liber Amicorum Pieter van Dijk* (pp. 241–254). Cambridge–Antwerp–Portland: Intersentia.

Colón –Ríos, Joel. 2022. “Drafting of Constitutions”. In *Max Planck En-*

cyclopedia of Comparative Constitutional Law. Oxford University Press. <https://oxcon.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeccol/law-mpeccol-e17> (17.12.2025)

Craig, Paul. 2019. “Transnational Constitution-Making: The Contribution of the Venice Commission on Law and Democracy.” In Gregory Shaffer, Tom Ginsburg and Terence C. Halliday (eds.), *Constitution-Making and Transnational Legal Order* (pp. 156–187). Cambridge: Cambridge University Press.

Dürr, Rudolf. 2010. “The Venice Commission”. In Tanja E.J. Kleinsorge (ed.), *Council of Europe* (pp. 151–163). Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International

Giegerich, Thomas. 2026. *The Human Right to Democracy in Multilevel Systems at a Time of Democratic Backsliding: Global, Regional and European Union Perspectives*. Cham: Springer.

Hirschl, Ran. 2007. *Towards Juristocracy: The Origins and Consequences of the New Constitutionalism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Hoffmann-Riem, Wolfgang. 2014. “The Venice Commission of the Council of Europe – Standards and Impact.” *European Journal of International Law* 25 (2), pp. 579–597.

Kumm, Matthias. 2016. “Constituent Power, Cosmopolitan Constitutionalism, and Post-Positivist Law”. *International Journal of Constitutional Law* 14 (3), 697–711.

Loughlin, Martin. 2025. “Constituent Power.” In Richard Bellamy and Jeff King (eds.), *The Cambridge Handbook of Constitutional Theory* (pp. 208–224). Cambridge: Cambridge University Press.

Marinković, Tanasije. 2019. “Serbia”. In André Alen, David Haljan (eds.), *International Encyclopaedia of Laws – Constitutional Law*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.

Nußberger, Angelika, and Júlia Miklasová. 2023. “Council of Europe as the Guardian of Democracy: The Venice Commission.” In Daniel-Erasmus Khan, Evelyn Lagrange, Stefan Oeter and Christian Walter (eds.), *Democracy and Sovereignty – Rethinking the Legitimacy of Public Inter-*

national Law (pp. 269–288). Brill: Leiden & Boston.

Petrov, Vladan. 2024b. “The Interpretation of the Rule of Law by the Venice Commission”. In János Bóka (ed.), *The Supranational Interpretation of the Rule of Law* (pp. 89–111). Miskolc–Budapest: Studies of the Central European Professors’ Network.

Petrov, Vladan. 2024c. “The Related Control Mechanisms of the Venice Commission”. In János Bóka (ed.), *The Supranational Interpretation of the Rule of Law* (pp. 263–277). Miskolc–Budapest: Studies of the Central European Professors’ Network.

Petrov, Vladan. 2024d. “The Related Sanctions of the Venice Commission”. In János Bóka (ed.), *The Supranational Interpretation of the Rule of Law* (pp. 361–368). Miskolc–Budapest: Studies of the Central European Professors’ Network.

Roznai, Yaniv. 2017. *Unconstitutional Constitutional Amendments: The Limits of Amendment Powers*. Oxford: Oxford University Press.

Roznai, Yaniv. 2023. We the Limited People? On the People as a Constitutional Organ in Constitutional Amendments. *Supreme Court Law Review*, 110 (2d), pp. 103–131.

Scholtes, Julian. 2025. “The Venice Commission and the Mental Map of European Constitutionalism,” *Hague Journal on the Rule of Law* (online first), pp. 1–29,

Scholtes, Julian. 2025. The Venice Commission and the Mental Map of European Constitutionalism. *Hague Journal on the Rule of Law*, online first.

Steinberger, Helmut. 2007. “Venice Commission”. In *Max Planck Encyclopedias of International Law*. <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1126?rskey=PuA10s&result=1&prd=OPIL> (17.12.2025)

Volpe, Valentina. 2016. “Drafting Counter-Majoritarian Democracy: The Venice Commission’s Constitutional Assistance”. *Heidelberg Journal of International Law*, 76 (4), pp. 811–843.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

Council of Europe. 2022. „The Russian Federation is excluded from the Council of Europe”. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-russian-federation-is-excluded-from-the-council-of-europe> (29.1.2026)

Venice Commission. 2026. „Announced withdrawal of the United States of America from the Venice Commission of the Council of Europe – Statement by the President of the Venice Commission”. <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/announced-withdrawal-of-the-united-states-of-america-from-the-venice-commission-of-the-council-of-europe-statement-by-the-president-of-the-venice-commission> (29.1.2026)

ИЗВОРИ ПРАВА

European Commission for Democracy through Law. 2007. *Opinion on the Constitution of Serbia*, Opinion No. 405/2006, CDL-AD(2007)004, adopted on 17–18 March 2007.

European Commission for Democracy through Law. 2004. Joint opinion on a proposal for a Constitutional Law on changes and amendments to the constitution of Georgia, Opinion No. 320/2004, CDL-AD(2005)003, adopted on 3–4 December 2004.

European Commission for Democracy through Law. 2014. Opinion on “Whether the decision taken by the Supreme council of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine to organise a referendum on becoming a constituent territory of the Russian Federation or restoring Crimea’s 1992 Constitution is compatible with constitutional principles”, Opinion No. 762 / 2014, CDL-AD(2014)002, adopted on 21–22 March 2014.

European Commission for Democracy through Law. 2022. Urgent opinion on the constitutional and legislative framework on the referendum and elections announcements by the president of the republic, and in particular on the Decree-law n°22 of 21 April 2022 amending and completing the Organic Law on the independent high authority for elections (ISIE) in Tunisia, Opinion No. 1085/2022, CDL-AD(2022)017, adopted on 17–18 June 2022.

European Commission for Democracy through Law. 2017. Opinion on the amendments to the Constitution adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be submitted to a national referendum on 16 April 2017 in Turkey, Opinion No. 875/2017, CDL-AD(2017)005, adopted on 10–11 March 2017.

European Commission for Democracy through Law. 2013. Opinion on the final draft Constitution of the Republic of Tunisia, Opinion No. 733/2013, CDL-AD(2013)032, adopted on 11–12 October 2013.

European Commission for Democracy through Law. 2022. Final opinion on the Constitutional reform in Belarus, Opinion n° 1054 / 2021, CDL-AD(2022)035, adopted on 21–22 October 2022.

European Commission for Democracy through Law. 2014. Opinion on the draft law on the review of the constitution of Romania, Opinion No. 731/2013, CDL-AD(2014)010, adopted on 21–22 March 2014.

European Commission for Democracy through Law. 2013. Opinion on the draft new Constitution of Iceland, Opinion No. 702/2013, CDL-AD(2013)010, adopted on 8–9 March 2013.

European Commission for Democracy through Law. 2002. The Revised Statute Of The European Commission For Democracy Through Law, CDL (2002) 27.

European Commission for Democracy through Law. 2025. The Updated Rule of Law Checklist, CDL-AD(2025)002, adopted on 12–13 December 2025.

European Commission for Democracy through Law. 2010. Report on Constitutional Amendment, CDL-AD(2010)001, Adopted on 11–12 December 2009.

Aleksandar Cvetković

THE ROLE AND STANDARDS OF THE VENICE COMMISSION IN THE PROCEDURES OF ADOPT- ING AND AMENDING CONSTITUTIONS

Resume

This paper analyses the role of the Venice Commission in the procedures of adopting and amending constitutions, starting from the classical theory of constituent power as an expression of popular sovereignty. It proceeds from the view that constitution-making has traditionally been understood as an internal matter of the state, but that, following the Second World War, the internationalisation of human rights and the strengthening of international institutions have led to an opening of constitutional processes to external influences. In this context, the Venice Commission is examined as an independent advisory body whose authority does not rest on legal binding force, but on expertise and institutional dialogue. The paper demonstrates that, although the Commission does not formally limit constituent power, it indirectly influences constituent processes through the development of procedural and substantive standards grounded in democracy, human rights, and the rule of law. Particular attention is paid to the contemporary challenges facing its role in the context of a crisis of the international legal order.

Keywords: Venice Commission, constituent power, adoption and amendment of constitutions, democracy and the rule of law, standards of the Venice Commission

Достављено: 15.11.2025. године

Прихваћено: 10.3.2026. године

ЉУДСКА ПРАВА ВЕЗАНА ЗА СЛОБОДУ ДУХА**

1. Слобода мисли и савести

1.1. *Слобода несјућаној духовној живоји.* Темелј целог система људских права је став да је човек аутономно рационално биће и да је стога способан и слободан да самостално мисли и да стиче и мења своја убеђења. Другим речима, и, сасвим једноставно, људско биће може да мисли шта хоће и не сме се кажњавати ни узнемиравати због садржине мисли, ма колико оне биле неприхватљиве, па и одвратне, за друштво и остале људе.

Рећи ће се да ово не треба нарочито наглашавати јер се ионако не може знати шта човек има у глави, бар док не буду пронађене справе које ће моћи да „читају мисли“. Међутим, једно од најстаријих и најсталнијих настојања тоталитарних и аутократских режима било је да сазнају садржину свести својих поданика да би се благовремено осигурали од оних који сумњају у идеолошке и филозофске основе њихове владавине или снују „антидржавне“ или „антинародне“ завере. У прошлости се нарочита ревност испољавала ради откривања и гоњења оних који су били верски непоуздани као тајни следбеници забрањених религија, „јеретици“ или безбожници. Државне и црквене полиције свих времена, као нпр. света инквизиција католичке цркве, сматрале су својим најважнијим задатком да проналазе такве сумњивце и да их, ако треба мучењем, натерају да открију своје грешне и опасне мисли. И тоталитаризми двадесетог века нису у томе заостајали, мада су се усредсређивали на идеолошка и политичка мишљења. Њихо-

* Проф. др Војин Димитријевић (Ријека, 1932 – Београд, 2012).

** Рад је изворно објављен у Архиву за правне и друштвене науке, бр. 1-3/1996, књ. ЛП, стр. 161-179.

ву суштину је најбоље описао Џорџ Орвел (*George Orwell*) у својој класичној антиутопији „1984“ када је као највећи злочин поданика тоталитарног система означио „зломисао“, коју открива и сузбија „полиција мисли“, наравно, у саставу, „министарства истине“.

Ретки су људи који своје мисли могу да у потпуности задрже за себе: они их ипак саопштавају другима, бележе за себе или се понашају у складу с њима. Зато су у тоталитарним приликама општајали само они који су владали собом до парадоксалних граница, мислежи једно, а исповедајући друго – испољавајући вештину коју је пољски писац Чеслав Милош (*Czeslaw Milosz*), у својој класичној анализи стаљинистичког тоталитаризма „Заробљени ум“, назвао „кетман“, користећи израз настао у доба прогањања тајних неверника у муслиманским државама.

Иако се борба за слободу мисли у првом реду водила у религиозној сфери, погрешно је, како то многи чине, изједначавати је само с једним видом слободе вероисповести. Чл. 18, ст. 1. Пакта о грађанским и политичким правима (1966) и чл. 9, ст. 1. Европске конвенције о људским правима (1950) утврђују да „свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести“. Ова је слобода широка и апсолутна, без обзира на садржину мисли, и не може се ни под којим условима ограничити. Ограничења која су могућа у вези са слободом мишљења и савести могу се наметати само када је реч о њиховом испољавању, дакле, не о мишљењу него и јавном поступању.

Владар Сиракузе, Дионисије Старији (V-IV век пре Христа) погубио је Марсијаса, свога некадашњег политичког мецену и верног дворанина, само зато што је овај сањао да га је убио. Како Плутарх приповеда, Дионисије га је „казнио зато што је такав сан могао да усни само ако се и дању носио истим мислима“. Применимо ли одредбе о слободи мисли на овај класичан пример, установићемо разлику између некажњивог Марсијасовог уверења, мисли коју можда ни сам себи не признаје, и евентуалне могућности да се он казни ако стварно припрема или покуша убиство владара.

Нико не сме да се примора да открије своје мисли и убеђења. То се не односи само на примену насиља, ионако искључену забрањеном мучења и сличног поступања, него и на свако друго довођење

у неповољан положај због неоткривања својих убеђења. Ово је такође у складу са заштитом личног живота (приватне сфере). Отуда је супротна слободи мисли и убеђења обавеза грађана, која постоји у многим земљама, да приликом давања личних података и попитса и у друге сличне сврхе наведу своју вероисповест, чак и када се неприпадање ниједној вери (атеизам) сматра задовољавајућим одговором или када грађанин због свог одговора тренутно неће трпети никакве последице.

Наравно, свако има право да се добровољно верски идентификује, али је спорно уношење таквих података у званичне регистре. Чак и када приликом пописивања човек није обавезан да даје такве податке, али постоји рубрика у коју се они уносе, чињеница да је неко одбио да одговори, иако на то има формално право и не прете му никакве законске последице, може да га угрози. Нпр, у атмосфери када се сви утркују да буду религиозни или да припадају „исправној“ цркви, одбијање одговора је врло речито, јер ће се претпоставити да упитаник покушава да сакрије да није религиозан или да припада некој опасној или „јеретичкој“ вери. Многи сматрају да у грађанској држави, где су лична уверења приватна ствар, оваква питања уопште нису дозвољена у државним пописима. Ако су подаци потребни и у научне сврхе, треба зајемчити потпуну анонимност.

Апсолутна слобода духовног живота потврђује се и одредбама које се односе на слободу мишљења у смислу политичких и других схватања (*opinion*), иако је разлика између „мисли“ и „мишљења“ скоро неприметна, бар у нашем језику.

У овом склопу је врло важна слобода човека да мења своја убеђења. Када су у питању верска убеђења, напуштање вере (отпадништво) дуго се сматрало не само највећим духовним грехом, него и тешким кривичним делом. Данас је овај отпор највише наглашен у исламу, што објашњава одбијање неких муслиманских земаља да ратификују уговоре о људским правима који садрже ову слободу.

Саудијска Арабија је одбила да гласа за Универзалну декларацију о људским правима (1948) јер њен чл. 18. изричито укључује „слободу промене вероисповести или убеђења“. Да би се изишло у сусрет овим земљама, формулација чл. 18. Пакта о грађанским

правима је ублажена тако да се односи на „право да се остане при својој или да се усвоји вероисповест по свом избору“. И поред покушаја да се оваква одредба уже тумачи, она у ствари и даље значи слободу промене верских убеђења, што је потврдио Комитет за људска права у свом Општем коментару чл. 18. Пакта о грађанским правима (GAOR, 48 Sess., Suppl. 40, Annex VI).

1.2. *Слобода испољавања убеђења.* Слобода мисли, савести и вероисповести је непотпуна ако човек не може да поступа у складу са својим мислима и по налозима своје савести или вере. Према наведеним одредбама Пакта о грађанским правима и Европске конвенције, свако има право да своја убеђења испољава јавно или приватно, сам или у заједници са другима. Није, дакле, од важности колика је мера јавности која сазнаје за ово испољавање, нити се оно може свести само на појединачне поступке. Слобода испољавања убеђења има наглашену колективну димензију, која обухвата заједничке наступе истомишљеника.

С обзиром на историјску праксу, није чудно што међународни инструменти улазе у највише појединости када је у питању исповедање *вере*. Они као примере слободе испољавања убеђења наводе богослужење, верске обреде, верску праксу и верску наставу. Притом се не мисли само на верске церемоније, него и на с вером повезане обичаје, као што су нпр. правила у вези с исхраном, одевање, обележавање разних догађаја у животу, коришћење посебног језика, итд. У ту заштићену праксу спада и начин вођења верских послова, укључујући ту и избор свештеника и верских поглавара. Под научавањем вере подразумевају се образовање свештеника, настава за вернике-лаике и припремање и објављивање верских списа. Као што се види, у вези с религијом је колективни вид овога права врло важан и има елемент слободе удруживања. У многим верама је суштина обреда у присуству и учествовању већег броја људи.

1.3. *Верска настава (веронаука) у школама.* Према чл. 18, ст. 4. Пакта о грађанским правима уговорнице ће поштовати слободу родитеља и старатеља да својој деци осигурају верску и моралну наставу у складу са својим убеђењима. У чл. 2. Протокола бр. 1. уз Европску конвенцију, који се бави правом на образовање, на-

гласак је на целокупном систему образовања, а не само на верској настави: родитељи и старатељи имају право да оно буде у складу с њиховим верским и филозофским убеђењима.

Према Европском суду за људска права, ово је право угрожено и када је режим у школи такав да се противи филозофским уверењима родитеља, нпр. ако се ученици подвргавају телесним казнама. У једном случају, који се односи на школе у Шкотској, овај је суд нашао да сама телесна казна није таквог интензитета да би представљала мучење или понижавајуће поступање или кажњавање, али да родитељи који сматрају да је телесно кажњавање деце неприхваљиво имају право да се томе успротива (*Campbell* и *Cosans* против *Уједињеној Краљевствима* – 1982).

У многим земљама је настава религије (веронаука) традиционално обавезан предмет у државним основним и средњим школама. Изузетак од тога биле су државе које су, као нпр. Француска и САД одавно секуларизоване и где је држава строго одвојена од цркве. То дуго није наилазило на отпор у срединама где већина становника припада једној вероисповести или где је подељена на две сличне религије. У Немачкој су, на пример, ученици били обавезни да похађају верску наставу, али су могли да бирају између римокатоличког и протестантског (лутеранског) вероучитеља. Тешкоће су почеле да се појављују тамо где је порастао број родитеља – слободних мислилаца (атеиста), који су сматрали да се њихова деца не смеју излагати верској индоктринацији, и у земљама са више вероисповести, укључујући и мале цркве или секте, где се обавезна верска настава почела сматрати наметањем једне, макар и већинске религије.

Сада преовладава мишљење да веронаука треба да буде ствар цркве и добровољног пристанка родитеља и ученика. Слобода мисли и савести значи да оваква настава не сме да се спречава и спутава, али ни да се натура. У оним срединама где постоје изразите верске већине, веронаука се, према мишљењу Комитета за људска права, може предавати у државним школама, али да се за оне који је не желе морају предвидети „недискриминаторни изузеци или алтернативе“ (Општи коментар, пара. 6). То у пракси значи право родитеља или старатеља да траже да се за ученике обезбеди

паралелна настава њихове религије или да се ослободе похађања верске наставе.

С друге стране, пракса ригидно атеистичких система, нарочито у неким „социјалистичким“ државама (Албанија, СССР, па и СФР Југославија) показала је да без познавања верских учења и религиозног феномена општа култура носилаца школских диплома битно окрњена. Нпр. у хришћанском подручју они не могу да разумеју библијске алузије у књижевности и сликарству и немају предспрему за разумевање многих филозофских текстова. Да би се испунила ова празнина, у десекуларизованим школама се уводе предмети који на неутралан и објективан начин упознају ученике с општом историјом свих религија и верском етиком. Оваква настава, и када је обавезна, не сматра се угрожавањем слободе савести и вероисповести.

Један фински учитељ, истовремено и генерални секретар Савеза слободних мислилаца у Финској, обратио се Комитету за људска права са захтевом да огласи као повреду чл. 18, ст. 4. Пакта о грађанским правима обавезу ученика државних школа у Финској да ако не желе да похађају веронауку, слушају наставу из предмета „Историја религије и етике“. Жалилац је сматрао да се тиме крше права родитеља и старатеља који су атеисти и да, без обзира на то што је предмет замишљен као општи и неутралан, писци уџбеника и предавачи остају хришћани и тако намећу своја схватања. Финска се бранила тиме што је сврха наставе одгајање моралних и одговорних грађана и оспособљавање за боље разумевање финске и светске традиције. Комитет је нашао да се овом предмету нема шта замерити „ако се предаје неутрално и објективно“, али је наложио Финској да измени оне делове наставног програма који су „верски по природи“. (*Hartikainen* против *Финске*, 1981, *Selected Decisions*, I, стр. 74).

1.4. *Државна религија*. Није мали број држава у којима се уставом или неким сличним највишим актом једна вера проглашава за државну, званичну или на други начин привилеговану. Међу земљама у којима је становништво претежно муслиманско то је нарочито често па се види из самог званичног назива државе (Исламска република Иран, Исламска република Мауританија).

Већина ових земаља подвргавају све своје право исламском учењу (*шарији, шеријатском праву*), што их омета да штите нека људска права на чије су поштовање обавезане међународним уговорима, међу њима и само право на промену верских убеђења. И већина латиноамеричких земаља уставом се одређује као католичка, мада то сада има мање утицаја на практичан живот и примену права. У Европи је то махом остатак традиције, као нпр. у скандинавским земљама, где је национална лутеранска црква, или у Енглеској, где је државна црква англиканска. У овој групи европских монархија сада су тиме изгледа погођени сами владари. Према уставима Данске, Норвешке и Шведске, краљ и краљица морају бити припадници лутеранске цркве.

Талас промена у бившим социјалистичким земљама у Источној и Средњој Европи довео је и до захтева за успостављањем државне религије. Овакве одредба ипак нису ушле у нове уставе: само се у Уставу Бугарске налази компромисни члан којим се утврђује да је источноправославна вера „традиционална вера“ у тој земљи, што је констатација, али не и норма.

Строго говорећи, постојање државне вере противно је слободи савести и вероисповести и представља дискриминацију према припадницима других религија. Фаворизовање неке вере зато што јој припада већина становника исто је тако дискриминаторно и представља повреду права верских мањина. Међутим, међународна тела показују извесно разумевање за постојање државне или званичне религије као традиције коју је тешко напустити и као дела идентитета државе и народа. Према Општем коментару Комитета за људска права, оно је само по себи неутрална чињеница, под условом да „ни на који начин не утиче лоше на уживање неког другог права из Пакта о грађанским правима, укључујући ту и она из чланова 18 (слобода мисли и савести) и 27 (права припадника мањина), нити изазива дискриминацију према следбеницима других вера или према онима који нису верници“.

Ово је лакше рећи него извести, па међународни органи морају често да скрећу пажњу на поступке као што су привилегисање следбеника државне вере приликом избора на високе положаје, „верске квоте“ за пријем у државну службу, поистовећивање вер-

ске припадности с безбедносном поузданошћу, разрезивање пореза у корист државне цркве свим грађанима без обзира на припадност тој или некој другој цркви, материјална помоћ само званичној цркви уз искључење других верских заједница, прописивање тежих услова за деловање недржавних цркава (дозволе за градњу богомоља, итд).

1.5. *Званична идеологија*. Пренаглашено везивање слободе мисли и савести за религију одвраћа пажњу са чињенице да је у XX веку у многим земљама некадашњу улогу званичне вере играла државна идеологија. Ове идеологије нису се заснивале на вери у постојање божанског, трансценденталног бића, али су полазиле од тога да држе кључ објашњења прошлости, садашњости и будућности и да имају право да се наметну у име историје и прогреса. По томе што су почивале на некој врсти открочења, које се приписивало њиховим зачетницима, као и по својој обухватности и амбициозности, овакве се идеологије могу поредити с вером и зато се називају „секуларне религије“. Дошавши на власт, њихови заточници и тумачи почели су да прогањају оне који владајућу идеологију не прихватају или јој се противе као јеретике, а оне који су је напустили као апостате.

Ова је појава највише била изражена у „социјалистичким“ земљама, где је уставом, законима, одлукама највиших државних и партијских тела била као врховни скуп вредности, начела и правила кодификована нека верзија лењинистичког тумачења марксизма, чији је једини тумач била савремена црква, комунистичка партија. Дискриминација према онима који нису следбеници била је отворена и дозвољена, а у стаљинистичком облику таквих система они су се прогањали и физички уништавали.

Слично је било и у многим земљама Африке у оквиру афричког једнопартијског система, који је представљао неку врсту адаптације марксизмо-лењинизма на афричке услове. И у њему је постојао мудри и неприкосновени вођа (првосвештеник) али владајућа партија није била мање авангардна група (црква), већ је била и шири од државе. Наиме, у партију се улазило рођењем, а и уставом се прописивало да се највише одлуке доносе у партијским, а не у државним органима. Слабија интелектуална подграђеност

афричких идеологија учинила је да су оне више биле параван за личну власт него свеобухватни скуп вредности и правила, али се ипак одступање од њих кажњавало и имало за последицу дискриминацију према „неверницима“.

Међутим, устави многих других држава, па и демократских, имају понекад, нарочито у преамбулама, опширне програмске делове, који изражавају уверења својих твораца (чланова уставотворних скупштина) о томе које су вредности најважније и којим путевима држава треба да иде. Ако ови програми, макар се називали и државном идеологијом, остану само смернице за политику владе и мерила на основу којих ће се контролисати парламент, онда нема примедба са гледишта људских права, али се то никако не сме претворити у ограничавање права оних који се с тим програмима не слажу или на дискриминацију према њима (Општи коментар Комитета за људска права, пара. 10). С тим у вези је нарочито важно указати на политичка права, као што је оно о демократском учествовању у управљању земљом из чл. 25. Пакта о грађанским правима, која могу да резултирају у вољи бирача да измене уставни политички програм.

1.6. *Приговор савести*. Човек долази у сукоб са својом савешћу ако му право намеће обавезу да изврши нешто што се противи његовим убеђењима. Има ли он право да тада одбије да изврши такву обавезу?

Ово се питање најчешће поставља у вези с обавезним служењем у оружаним снагама државе чији је човек држављанин. Увек су постојали људи којима су верска и филозофска убеђења забрањивала да носе оружје или да удудимају живот било под којим условима. У многим земљама, па доскора и у Југославији, одбијање извршења војне обавезе, макар и из ових разлога, било је кривично дело. Издржана казна није обвезника ослобађала војне обавезе па су многи млади људи били поновно кажњавани и трошили најбоље године у узастопним боравцима у затвору.

После Другог светског рата у многим се земљама увидело да је приговор савести код извесног броја људи, који нису само верски мотивисани, толико јак да се не може искоренити репресијом. Решење се почело тражити у томе што се почело омогућавати

онима који се противе ношењу оружја да се, уместо службе под оружјем, својој домовини одуже на неки други начин. Испрва је то била војна служба без оружја, али се увидело да је боље младе људе упућивати на неке непривлачне, а корисне поислове, као што су они у вези с болестима и природним катастрофама. Међутим, све време је постојао страх да ће се тако лажним тврдњама избегавати војна обавеза, па се на разне начине испитивала искреност верских и других убеђења. Ово није било нимало лако јер човек увек има право да промени своја убеђења па ниједна промена стога не сме да се тумачи као симулација. Решење је нађено у томе да служба у случају приговора савести траје дуже (најчешће два пута) од службе под оружјем и тако изгуби привлачност за оне који само желе да избегну војну обавезу. Судови неких земаља нпр. Уставни суд Италије, стали су међутим на становиште да је дуже трајање цивилне службе дискриминаторно.

У међународним инструментима се право на приговор савести не помиње (што је разумљиво с обзиром на време када су настали), али Пакт о грађанским правима показује да га је свестан, јер у чл. 8. утврђује да цивилна служба уместо војног рока не може да се сматра принудним радом. Тумачећи чл. 18. Пакта о грађанским правима Комитет за људска права отишао је даље и утврдио да се приговор савести може извести из чл. 18. Пакта о грађанским правима.

Приликом одлучивања о приговору савести не смеју се правити разлике између људи различитих уверења. На пример, у пракси се често верска уверења поштоју више од других па се одбијају кандидати који тврде да неће да носе оружје јер се из секуларних разлога противе рату уопште или конкретном рату. Неке државе фаворизују само неке верске секте, као што су нпр. Јеховини сведоци, јер су њихови следбеници показали велику упорност и спремност за одрицања и у другим областима. Лице које је искористило приговор савести не сме касније да буде дискриминисано у односу на оне који су служили војску и не сме му се пребацити недостатак патриотизма.

Приговор савести може се истаћи и у односу на неке професионалне обавезе. Неки лекари, на пример, одбијају да изврше

побачај јер се то противи њиховом схватању права на живот. Најновији закони о прекиду трудноће имају у виду овакве ситуације и под извесним условима дозвољавају медицинском особљу да одбије учешће у таквим захватима.

2. Слобода изражавања

2.1. *Слобода мишљења.* За разлику од слободе мисли, која је више везана за духовну, верску и филозофску сферу, постоји и слобода мишљења (*opinion*), која се по правилу више односи на ствари друштва и политике. Свако има право да образује, мења и прилагођава своје мишљење о томе шта је за државу и друштво највредније и најкорисније. Мишљење је, као и мисао, апсолутно заштићено и, како то каже чл. 19, ст. 1. Пакта о грађанским правима, „нико се не може узнемиравати због свога мишљења“. Као и мисао, мишљење је унутрашњи процес, али се, наравно, испољава у понашању и делима. То није спречавало тоталитарне системе да сурово гоне људе зато што друкчије политички мисле.

Питање је, наравно, колико човек може слободно да мисли ако нема приступа потребним обавештењима, подацима и идејама, и ако је изложен упорној и агресивној пропаганди. Право се, нажалост, не може упуштати у аутентичност мишљења већ само у његову физичку неометаност. Зато се нападом на саму (унутрашњу) слободу мишљења могу сматрати агресивни захвати као што је деловање психофармација или „прање мозга“, али не и много проширенија систематска индоктринација путем школовања и пропаганде, које за последицу имају грађанина који само привидно „мисли својом главом“.

2.2. *Слобода изражавања мишљења и идеја – слобода информисања.* Слобода мишљења и с њом повезана слобода изражавања мишљења, које се најчешће скупно означавају као слобода изражавања, представљају врло важно људско право, које је копча између грађанских и политичких права. У слободи изражавања се истовремено отелотворавају човекова слобода од државе и његово право да утиче на државу у којој живи. Без могућности и слободе

да се изрази мишљење и објаве и сазнају сва обавештења нема демократије.

Свако има право да буде обавештен о ономе што га интересује, да тражи и прима обавештења, мишљења и идеје. Ово право није омеђено границама. Нико се не сме запречити пут извора информација и идеја, било откуда оне потицале. У новије време се ово пасивно право активизира тако што се доносе закони о праву на информисање, којима се државни органи обавезују да сваком грађанину ставе на располагање све податке које имају о њему или о стварима које он има право да зна. Ограничења у том погледу могу бити само она која су законом прописана и у складу с међународним обавезама. Државна тајна тако губи од своје исконске светости и грађанин, који плаћањем пореза издржава државни апарат, има могућност да буде упућен у његов рад и так спречава незаконитост и злоупотребе. Не треба нарочито помињати да је бирократски отпор остваривању овога права свуда веома јак.

Свако може слободно да саопштава обавештења и своја или туђа мишљења и идеје сваке врсте. Суштина слободе изражавања је у јавности, у томе да се оно што се зна и мисли може саопштити другима.

Обавештења, мишљења и идеје могу се примати и саопштавати на све замисливе начине. При томе се не мисли само на технички пренос таквих садржаја, који сеже од усменог излагања ужем или ширем скупу, умножавања приватних списа, слика, штампе, радије, телевизије до најсавременијих облика електронског комуницирања, него и на форму у којој се ови садржаји саопштавају, која може бити најпростија и најдиректнија или добити облик уметничког дела.

Слобода изражавања не познаје границе између држава. Ово се наглашава зато што су у многим државама још увек на снази прописи којима се регулише увоз страних књига и стране штампе. Теже је спречавати праћење страних радијских и телевизијских станица, али и то понегде власти на различите начине онемогућавају и чине опасним тиме што ометају сигнале таквих станица, утврђују правде у којима антене смеју бити уперене и подстичу потказиваче да пријављују „лоше патриоте“ који слушају стране радио станице.

У нацистичкој Немачкој и „Независној Држави Хрватској“, створеној под њеним покровитељством, слушање страних радиостаница било је тешко кривично дело.¹

Слободу изражавања морају да поштују сви, а не само државни органи. У том погледу је занимљив напредак који је забележен од усвајања Европске конвенције, чији чл. 10, ст. 1. говори о томе да се та слобода врши „без мешања јавне власти“, до прихватања Пакта о грађанским правима, чији је чл. 19. тако формулисан да осигурава и хоризонтално простирање ове слободе. Притом су творци Пакта о грађанским правима имали у виду да финансијски интереси и медијски монополи могу ову слободу да угрозе исто толико колико и држава.

2.3. Средства за масовно комуницирање (медији) и дрући по-средници у коришћењу слободе изражавања: услови за њихов рад. Због своје везаности за демократију и јавно мњење слобода изражавања је увек била на удару оних који заступају, или мисле да заступају, државне, националне, привредне и финансијске интересе. У њеном спутавању они су показали велику домишљатост, чије се последице некада тешко могу јасно правно квалификовати.

Пре свега, сваки човек, па и онај који нема потребу да стално саопштава своја мишљења и информације, може се грубо спречавати да то уопште чини тиме што се кажњава због „деликта мишљења“, као што су „непријатељска пропаганда“, „узнемиравање јавности“, итд, при чему се под јавношћу подразумева и најмањи број прималаца порука (такав је нпр. био фамозни чл. 133. Кривичног закона СФРЈ).

Тоталитарни системи су успевали на разне начине да спрече и најрудиментарније облике комуникације између људи ухођењем, цензуром писама, запленом личних списа, итд. Док се то углавном радило по административним налозима политичке полиције, неке такве државе нису се устручавале да доносе и законе који су отворено санкционисали овакву праксу. Најдаље је вероватно отишла Румунија под председником Чаушескуом (*Ceauscescu*): закон

---

¹ Ревносни немачки судови су одговарајућу законску одредбу протумачили као да је дло извршено без обзира на садржину емисије. Осуђивани су људи који су само слушали музику.

је тамо забрањивао приватно поседовање било каквог средства за умножавање текстова, писаће машине морале су се регистровати код полиције и смеле су се поправљати само у полицијским радионицама, итд.

Главни је циљ репресивних настојања да се подручје слободе изражавања сузи тиме што ће домаћа ј пренетих порука бити што мањи и свести се на приватне контакте аутора мишљења или информације. Чак и када се напусти гоњење појединца због тога што је уопште нешто изговорио или написао, које је карактеристично за тоталитарне системе, његов глас се може сасвим утишати тиме што му се не омогућава доступ *средствима јавној ојшћења (медијима)*, која су у развијеном и сложенем друштву једини начин да се мишљења, идеје и информације озбиљно чују. Слобода изражавања не може се свести на чисто индивидуално право да се нешто сазна или саопшти. Оно има своју колективну димензију, која претпоставља постојање стабилних установа и организација чијим посредством се могу примати и одашиљати поруке од јавности и ка јавности. Без њих би човек који има изоловану и атомизирану слободу изражавања изгледао као неко ко би имао транзисторски радиоапарат у Средњем веку: не би имао струје да га укључи, и кад би га укључио не би било станице која емитује програм.

Док се у Пакту о грађанским правима и Европској конвенцији нормални услови за рад медија подразумевају, Америчка конвенција о људским правима је опрезнија и изричито забрањује посредно ограничавање слободе изражавања:

„Право на изражавање не може се ограничити посредним поступцима и средствима, као што су злоупотреба владине или приватне контроле над снабдевањем новинским папиром, радијским фреквенцијама или направама са опремом који се користе за ширење информација, или било који поступак који има за циљ да спречи саопштавање и кружење идеја и мишљења (чл. 13, ст. 3)“.

Средство масовног комуницирања као начин обраћања најширој јавности, пре свега, треба да поистоји. Издавање листа и одржавање радијске или телевизијске станице изискује извесну финансијску снагу њених власника. У сиромашнијим земљама, као

нпр. у многим афричким земљама у развоју, таквога капитала често нема, или су изгледи за зараду сувише мали, па се као једини власници појављују или сама држава или богате политичке странке, које, наравно, немају интереса да објаве информације или мишљења која им не иду у прилог. У најразвијенијим земљама, опет, мали, независни медији не могу да издрже конкуренцију великих информативних кућа, које их купују, преправљају по свом укусу или, најпросто, гасе.

За разлику од ранијих времена, већина градова у САД сада имају само један дневни лист и он припада неком од великих информативних ланаца. Исто важи и за телевизијске станице. Ретке су земље које, као нпр. Норвешка, дотирају мале и провинцијске листове да би задржале цео спектар јавног мишљења.

Чак и када су медији потпуно у приватном власништву, држави стоје на располагању начини да их спречи да потпуно слободно делују.

Најгрубљи од њих је *цензура*. Ако се она уведе, државни орган (*цензор*) има право да забрани објављивање садржине која му није по вољи. Када се говори о цензури, обично се мисли на претходну или превентивну цензуру, где се ништа не може објавити без одобрења, али је и накнадно забрањивање распарчавања већ објављене садржине такође облик цензуре. Владајуће мишљење је данас да је претходна цензура забрањена, сем у изузетним условима као што је ратно стање. Америчка конвенција иде и даље и прописује да се и дозвољена ограничења не смеју спроводити претходном цензуром него само накнадним утврђивањем одговорности (чл. 13, ст. 2). И накнадна цензура може тешко да погоди штампу јер се већ објављена издања морају повући из продаје и уништити. Одлуке о забрани обично доносе судови. Лако је замислити да су економске последице забрана, нарочито узастопних, погубне по власнике. Уз то, узастопна забрана неколико издања може да доведе до потпуне забране издавања листа или часописа уопште или до укидања радио-телевизијске станице. И без тога, сталним забрањивањем медиј се финансијски руинира.

Поред тога, рад медија често зависи од дозволе државних органа. Све европске државе су дуго истрајавале на државном моно-

полу над новијим достигнућима технике преношења информација и идеја па им је чак и Европска конвенција допуштала да „радиостанице, телевизијске станице и биоскопска предузећа подвргну режиму дозволе рада“ (Чл. 10, ст. 1).

У међувремену у већини чланица Савета Европе отворене су многе приватне станице па се ова одредба такорећи не примењује. У једној врло занимљивој скорашњој пресуди Европски суд је могућност државе да одбије дозволу за рад подвргао мерилима која важе за сва допуштена ограничења слободе изражавања, а нарочито томе да су „потребна у демократском друштву“ и нашао да је Аустрија, једина преостала чланица Савета која познаје државни монопол радио-телевизије, прекршила чл. 10. Конвенције одбијајући дозволе за рад четири радиостанице и једну телевизијску станицу у Коруској (*Informationsverein Lentia u гр. против Аустрије* – 1993).

Нешто посредније, држава може да утиче на медије тиме што контролише материјалне предуслове за њихов рад. Нарочито су тиме погођени електронски медији, јер број радиофреквенција на којима се може емитовати није неограничен и држава их може додељивати поћудним и одбијати непоћудним медијима а да се при томе позива на објективне разлоге. Сличан се утицај врши на штампу путем расподеле папира. Најновији облик посредног утицаја на слободу изражавања, чест у бившим „социјалистичким“ земљама, постиже се путем опорезивања: државни органи добијају право да категоризују штампу на основу инхерентне културне вредности без обавезе да дају озбиљна образложења. Тако добијају прилику да листове који им политички не одговарају проглашавају за вулгарна штива која повлађивањем примитивном укусу хоће да власницима донесу добит („шунд“) и да их оштрије опорезују. У ствари, допунским наметима жели се постићи да се лист или часопис угасе из економских разлога.

2.4. *Академске слободе*. Средства за масовно комуницирање (медији) првенствено су преносиоци обавештења. У области ширења идеја претежну улогу имају институције које осигуравају слободу научног рада, као што су универзитети и институти, и средства путем којих се саопштавају резултати научних истражи-

вања и промишљања. Њихово издржавање је скупо и најчешће пада на терет државе, јер или не могу или не смеју да од публике наплаћују трошкове својих услуга. Усредсређеност на ограничавање слободе изражавања у средствима за масовно комуницирање бацила је у засенак тешкоће које постоје у овој области и морају да се решавају на посебан начин. Околност да је већина високих школа државна или се издржава средствима из буџета по правилу се ублажава аутономијом универзитетима, што значи да њихово особље мора да има потребну слободу у одређивању наставних планова и програма, одређивању приоритета у истраживању, избору наставника и сарадника, који опет имају право на избор тема којима се баве и да радови који отуда проистичу буду само подвргнути суду научне критике. То исто важи и за часописе и сличне начине саопштавања резултата научних истраживања.

2.5. *Људи који имају посебну улогу у стварању и преношењу информација и мишљења.* Поред тога што разна институционална средства за преношење идеја и информација морају несметано да функционишу, лица која их чине и раде у њима имају посебну улогу и зато могу бити изложена посебним притисцима. Док сваки човек има право да користи своју слободу изражавања, многи људи ретко осећају потребу да се обратe широкој јавности. С друге стране, постоје они којима је позив да јој саопштавају обавештења или мишљења или да преносе информације и идеје других. Најчешће су то новинари, у најужем смислу речи, али ту спадају и јавни радници других врста, међу којима су уметници и научници.

Поред тога што су као и сви други, али чешће од њих, изложени непосредним репресивним мерама због објављивања информација или изношења ставова које власт не одобрава, ови људи су предмет посредних притисака који имају исту сврху. Ови притисци потичу од њихових послодаваца и нарочито су опасни ако је послодавац држава. Не поштују ли „уређивачку политику“, коју диктира власник и која се своди на избор информација или писање коментара који су у складу с извесном политичком линијом, уз остављање и пренебрегавање друкчијих, који је доводе у питање, запослени се излажу умањењу прихода, успореном напредовању и – отпуштању. Када је реч о извесној мери плурализма, онда се

они могу надати запошљењу код другог власника, али ако је власник држава или монополистичка корпорација, другог послодавца – нема. Да би опстали они и њихове породице, новинари и уредници се прилагођавају писаним и неписаним инструкцијама државе, владајуће странке и приватних власника и сами себе контролишу тако да цензура и забране нису више ни потребни. Ово самоограничавање, познато и као *аућоцензура*, опасно нагриза слободу изражавања и тешко му је законским средствима стати на пут.

У сличном се положају налазе и научни радници, који по правилу не могу своје интелектуалне производе да непосредно износе на тржиште већ зависе од онога који инвестира у њихова истраживања и осигурава им егзистенцију, а то је у већини земаља опет по правилу држава. Ако објављују налазе супротне владајућој идеологији и политици, и научници су у опасности да им се смање приходи, да не напредују и да остану без посла и средстава за истраживања. Ово нарочито погађа истраживаче у друштвеним наукама, јер су те дисциплине у тешкој вези с политиком, али не треба заборавити да су се у ауторитарним и тоталитарним системима прописивале и обавезне истине у области природних наука. Некада се није смело рећи да је земља округла и да се окреће око своје осе, у двадесетом веку се у СССР није могла заступати Ајнштајнова теорија релативитета или сумњати у Мичуринове и Лисенкове дилетантске биолошке теорије, а у неким државама САД су хришћански фундаменталисти у школским одборима уклањали наставнике који заступају Дарвинову теорију еволуције уместо библијске теорије о стварању света.

Слично је и с уметницима: тоталитарне државе узимају себи за право да проглашавају шта је лепо и шта ружно, шта „напредно“, а шта „назадно“, шта добро а шта лоше за народ. Ако нема слободних и богатих мецена и купаца који су независни од државе, опстанак уметничких стваралаца је у питању, јер неће наћи ни посла, ни издавача, као што се то десило с представницима „изрођене уметности“ (*Entartete Kunst*) у Немачкој и раним „декадентима“ у СССР и другим „социјалистичким“ земљама.

2.6. *Пошреба равнойеже између слободе изражавања и друћих љава и слобода – сиецифична оћраничења слободе изражавања.*

Слобода изражавања не може бити неограничена: за разлику од слободе мишљења која је апсолутна и значи да свако може да мисли шта хоће, изражавање мишљења и ширење обавештења могу, поред многих добрих, имати и лоше последице по друге људе и друштво. Чл. 19, ст. 3. Пакта о грађанским правима и чл. 10, ст. 2. Европске конвенције зато истичу да разни видови слободе изражавања повлаче посебне „дужности и одговорности“.

Ово значи да слобода изражавања трпи или може да трпи и ограничења која нису предвиђена за остала права и слободе.

Слобода изражавања је инхерентно, сама по себи, ограничена дужношћу државе да сузбија пропаганду рата и изазивање националне, расне или верске мржње. Обо ограничење улази у дефиницију слободе изражавања: она једноставно не обухвата право залагања за рат и мржњу.

Поред тога, свака држава може, али не мора, на начин који је прописан и за остала права ограничавати слободу изражавања. Специфичне за слободу изражавања јесу могућности да се она ограничи ради заштите угледа других људи (чл. 19, ст. 3. Пакта о грађанским правима, чл. 10, ст. 2. Европске конвенције) или ради спречавања откривања обавештења примљених у поверењу или ради очувања ауторитета и непристрасности судова (чл. 10, ст. 2. Европске конвенције). Европска конвенција уз то тражи да ова ограничења буду „неопходна у демократском друштву“.

Ограничења ради очувања угледа других постоје у свим државама и своде се на могућност кривичног гоњења за клевету и увреду. Клевета је изношење неистинитих тврдњи о другоме док увреда није условљена неистинитошћу тврдњи већ тиме што оне наносе или могу да нанесу штету угледу другог.

У овој осетљивој области морају се добро вагати општи и приватни интереси и зато је пракса националних судова врло богата и рафинирана: на пример, постојање клевете не зависи само од тога је ли тврдња неистинита већ и да ли је њен аутор могао или морао знати да је таква. Такође, у парламентарним иступима и научном или уметничком раду смеју се износити тврдње које би иначе биле увредљиве, итд.

Могућност тужбе за увреду или клевету може да се претвори у шиканирање новинара и других лица која имају посебну улогу у остваривању слободе изражавања. У том погледу показују нарочито осетљивост носиоци власти и други друштвено моћни људи, па се они у неким законодавствима посебно штите тиме што се увреда владара и државних достојанственика теже квалификује и кажњава (увреда величанства - *lèse-majesté*).

Према ирачком Кривичном законуку увреда Председника Републике квалификује се као тероризам (!) и повлачи смртну казну. Према турском Кривичном законуку, израђњеном по узору на италијански законик из доба Мусолинија (*Mussolini*), ако је у питању члан Парламента казна за увреду се удвостручује, а ако је увређен шеф државе – утростручује. Кумулацијом казни неки турски новинари билу су за више увреда осуђени и на неколико стотина година робије.

У последње време постоји супротна тенденција: сматра се да носиоци јавних функција имају и веће одговорности и да зато морају да буду мање осетљиви на оштру критику од обичних људи, који су решили да се не упуштају у јавни живот и да се одрекну задовољстава и тегаба бивања на јавној сцени. Европски суд је подржао овакав став.

Један бечки новинар је 1975. године објавио два чланка у којима је оштро критиковао тадашњег аустријског канцелара Бруна Крајског (*Kreisky*) због попустљивог односа праме једном политичару с нацистичком прошлошћу и напада на чувеног истраживача нацистичких злочина Симона Визентала (*Wiesenthal*). Крајски је против аутора поднео приватну тужбу за кривично дело увреде (*üble Nachrede*) и аустријски судови су га осудили на новчану казну. Европски суд је нашао да су текстови садржали вредносне оцене, чија се истинитост не може процењивати на исти начин као кад је реч о тврдњама. Поред тога, Суд је закључио да је поље прихватљиве критике шире у односу на политичара него у односу на обичног појединца: иако се права и углед политичара такође морају штитити, ова заштита мора се довести у склад с општим интересом да се слободно расправља о политичким питањима (*Lingens* против *Ausјрије* – 1986).

Заштита података сазнатих у поверењу првенствено се односи на дужност чувања професионалне тајне (лекарске, адвокатске, свештеничке, итд). Овде се слобода изражавања мора уравнотежити с правом на приватну сферу. У најновије време тешкоће се јављају поводом ускладиштења личних података у рачунарским системима, који онда могу доспети у неовлашћене руке.

Ограничења која се допуштају ради заштите ауторитета и независности судова омогућавају да се спрече притисци јавних гласила на пороте и судије у току самога поступка и тако штити право на претпоставку невиности. Ако је у току судски поступак, ниједна чињеница коју још није утврдио суд не би се смела изнети у јавност. Међутим, и ово се ограничење мора мирити с потребом да јавност буде упућена у оно шта се дешава и поводом чега се суди.

У Великој Британији је група заинтересованих родитеља тужила произвођача и дистрибутера средства за умиривање талидомид (*thalidomid*) зато што су труднице које су га узимале између 1959. и 1962. године рађале децу са озбиљним телесним недостацима. Године 1972, док је ствар била пред судом, лондонски недељник *Sunday Times* објавио је коментар о томе случају и најавио други чланак у коме је требало да саопшти ближе податке о штетним дејствима овога лека. На захтев јавног тужиоца британски судови забранили су објављивање овога текста због опасности од „омаловажавања суда“.² На жалбу издавача и главног уредника листа Европски суд је закључио да је Уједињено Краљевство повредило слободу изражавања из чл. 10 Европске конвенције. Суд није оспоравао умесност заштите независности правосуђа али је у конкретном случају нашао да ограничење није у складу с потребама демократског друштва, јер је случај ионако био добро познат и поступак је дуго трајао (*Sunday Times* против *Уједињеној Краљевској* – 1979).

---

² Омаловажавање суда (*contempt of court*) је кривично дело по англосаксонском обичајном праву (*common law*). Правосудни органи могу, претећи могућим извршиоцима, да спречавају сваку радњу која би могла да утиче на несметан рад судова.

3. Инхерентне границе слободе испољавања убеђења и мишљења

3.1. *Обавеза држава да сузбијају неке манифестације изражавања убеђења и мишљења.* Поред ограничења која се, као и већини других права и слобода, могу наметнути ради заштите општих интереса, других права и права других људи, у овој области се мора водити рачуна о тешким последицама које може да има пропаганда уверења и мишљења, опасних за огроман број људи и за цео свет. Општи интереси су у том погледу толико јаки да се државама не оставља на вољу да неке манифестације духовне садржине спречавају по свом нахођењу, већ се од њих тражи да их безусловно сузбијају. Посматрана с друге стране, ова обавеза држава значи да је само право по дефиницији њоме омеђено: оно се не ограничава накнадно, већ је ограничено по својој природи. У том погледу је најважнији текст чл. 20. Пакта о грађанским правима, који је сачињен на основу свежег сећања на улогу националсоцијализма и фашизма у изазивању и брутализацији Другог светског рата:

1. Свака пропаганда у корист рата забрањена се законом;
2. Законом ће се забранити и свако залагање за националну, расну или верску мржњу којом се подстиче на дискриминацију, непријатељство и насиље.

Обавезу држава да сузбијају пропаганду предвиђа и чл. 4. Конвенције о расној дискриминацији (1965), који се односи и на мржњу према странцима (ксенофобију).

Чл. 20. Пакта о грађанским правима није директно извршив, јер се не односи непосредно на приватна лица. Она ће трпети ограничења у слободи изражавања убеђења и мишљења тек када држава уговорница испуни своју обавезу да донесе одговарајуће законе. Без њих ова права нису ограничена и то је слабост ове одредбе.

Неке државе, претежно из Западне Европе, ставиле су резерве сматрајући да се делови чл. 20. косе са слободом говора коју гарантују њихови уставни. Занимљиво је да међу њима нису оне које су искусила нацизам и фашизам, као Италија и Немачка.

3.2. *Забрана њропиааде раиа*. Употребом речи „пропаганда“ показало се да државе нису дужне да забране свако испољавање убеђења и мишљења у прилог рату. Иако тај израз није одређен у међународном праву, несумњиво се мисли на систематско придобијање људи за неку идеју, а не за свако иступање које би се могло протумачити као залагање за рат као политичко средство. С друге стране, ни појам рата није довољно одређен. По мишљењу Комитета за људска права, државе су дужне да сузбијају пропаганду „која прети да изазове или изазива акт агресије или повреду мира противне Повељи Уједињених Нација“ (Општи коментар бр. 1, Док. UN HRI/GEN/1).³

3.3. *Забрана залагања за националну, расну или верску мржњу*. Ова забрана је мање спорна од забране пропаганде рата јер је тешко замислити легитимне и корисне последице придобијања јавности за мржњу према припадницима других нација, раса или религија. Коришћење израза „залагање за“ указује да се не мисли на свако испољавање мржње према њима или на иступања која такву мржњу или нетрпељивост подразумевају, већ систематско настојање да се шири круг придобије за мржњу, да се зарази њоме.

Ова забрана је врло широка. Она пре свега обухвата подстрекавање на кривична дела против припадника других заједница, само зато што су они друге нације, расе или вере (нпр. подстрекавање на геноцид). Могућност да се гоне подстрекачи на кривична дела постоји у свим развијеним државама, али се нажалост баш у овој области често не користи због слабости тужилаштава и органа гоњења према исувише ревносним „родољубима“, каквим се подстрекачи обично представљају.

Много је теже изићи на крај са систематским изазивањем мржње у медијима, нарочито ако иза њега стоје сама држава или моћни политички чиниоци. Верује се да су широке, упорне и дуготрајне кампање изазивања мржње међу главним узрочницима многих међународних или унутрашњих сукоба и крвопролића, или, ако их и нису проузроковали, да су одлучујуће допринели да

---

³ Овакво се тумачење поклапа с интерпретативном декларацијом Француске која је ставила на знање да ће за њу израз „рат“ значити само „ратна дејства противна међународном праву“.

они буду много суровији и нечовечнији. Мрзитељски начин изражавања, представљања, сликања и писања, који се у новије време означава као *јовор мржње* (*hate speech*), сада је предмет помног истраживања. Није реч само о отвореним позивима на обрачун, истребљење и дискриминацију него и о читавој интонацији говора, која се између осталог састоји у лажима, националним стереотипима и онечовечавању припадника других група, који се без обзира на индивидуалне разлике престављају као бића која нису људи, или као људи ниже врсте. Тако се код припадника сопствене групе смањује отпор према њиховом злостављању, па чак и уништавању, јер наводно није реч о припадницима људског рода. Увод у дехуманизацију је већ и упорно називањ припадника других националних, расних или верских скупина погрдним именима која се разликују од оних под којим су познати или сами себе називају.

Један од „неуништивих“ примера таквих списа је *Пројокол мудраца са Циона*, који је ради оправдања прогона Јевреја саставила у XIX веку руска тајна полиција па онда обилато користила нацистичка пропаганда; објављен је, нажалост, недавно и у Југославији, без икаквих лоших последица по своје издаваче. Ово штиво, тобоже аутентичан записник са састанка јеврејских вођа, треба да докаже како су Јевреји сковали заверу да уназаде свет да би њиме потпуно загосподарили.

Одговорност власника и уредника јавних гласила у овом погледу је огромна и обично премаша одговорност оних који су под њиховим утицајем и уз њихово одобравање непосредно извршавали злочине. Пред Међународним војним судом у Нирнбергу одговарало је неколико нацистичких новинара. Један од њих, Јулијус Штрајхер (*Streicher*), главни уредник антисемитског листа „Јуришник“ (*Der Stürmer*), осуђен је на смрт због подстицања на злочине против човечности.

Војин Димитријевић, 1996.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Радови у часопису *Архив за правне и друштвене науке* се објављују на српском језику и ћириличком писму или енглеском језику.

Часопис се објављује четири пута годишње. Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен, односно да није реч о аутоплагијату или плагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: <https://www.ips.ac.rs/casopis.php?id=6>

Радове за издање часописа на енглеском језику слати на имејл-адресу: **arhiv@ips.ac.rs**

Научни чланак може имати највише **40.000 карактера** са размацима, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци.

Приликом провере броја карактера користити опцију *Review/Word Count/Character (with spaces)* уз активiranу опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: А4;
- маргине: *Normal* 2,5 cm;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса
- поравнање текста: *Justify*;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена** и израза у загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Њујорк Тајмс (*The New York Times*), Алексис де Токвил (*Alexis de Tocqueville*).
- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori, sui generis* итд.
- За навођење израза или цитирања на српском језику користити наводнике који су својствени српском језику („А“), а за навођење или цитирање на енглеском или другом страном језику користити наводнике који су својствени том језику (“А”).
- **Угласом заградом** [] означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.
- **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после.
- За наглашавање појединих речи не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (underline) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (‘А’ на енглеском језику).

У тексту је могуће користити највише три нивоа подналова, на следећи начин:

1. ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

1.1. Поднаслов другог нивоа

1.1.1. Поднаслов трећег нивоа

Научни чланак форматирати на следећи начин:

Име и ПРЕЗИМЕ првог аутора*
Установа запослења

* Фуснота: афилијација, имејл-адреса и ORCID број аутора.

Име и ПРЕЗИМЕ другог аутора**
Установа запослења

** Фуснота: афилијација, имејл-адреса и ORCID број аутора.

НАСЛОВ РАДА***

*** Фуснота: По потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 200 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско - методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет кључних речи.

На крају рада, након списка коришћене литературе, навести име и презиме аутора, наслов рада, сажетак и кључне речи на енглеском језику на следећи начин:

First Author
Second Author
TITLE
Resume
Keywords:

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Архив за правне и друштвене науке* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања, што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Шарчевић 2023, 15).

Када се у једној парантези наводи више аутора, референце одвојити тачком и зарезом: (Пашић 1958; Јовановић 2015)

Када се у једној парантези наводи више дела истог аутора, навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна: (Степић 2012, 2015) или (Степић 2012, 30; 2015, 69)

Податке у библиографској парантези и списку референци навести на језику и писму на коме је референца објављена. У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту.

Монографија

Један аутор – Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

- Петров, Владан. 2007. *Енглески устав*. Београд: Службени гласник.
(Петров 2007)
- Loewenstein, Karl. 1965. *Political Power and the Governmental Process*. New York: University of Chicago Press.
(Loewenstein 1965)

Два аутора – Презиме, име и презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

- Илић Попов, Гордана и Павловић, Ђорђе. 2003. *Лексикон јавних финансија*. Београд: Завод за унапређење и рентабилност пословања.
(Илић Попов и Павловић 2003)
- Craig, Paul & De Búrca, Gráinne. 2020. *EU Law: Text, Cases and Materials*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/he/9780198856641.001.0001>
(Craig & De Búrca 2020)

Три аутора – Презиме, име, презиме, име и презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

- Jansky, Libor, Murakami, Masahiro & Pachova, Nevelina. 2004. *The Danube: Environmental monitoring of an international river*. Tokyo: United Nations University Press.
(Jansky, Murakami & Pachova 2004)

Више од три аутора – Презиме, име, презиме, име, презиме, име и презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач. Приликом парантези навести првог аутора и ставити скраћеницу „и др.” када је у питању извор на српском, односно “et al.” када је у питању извор на енглеском језику.

- Милисављевић, Бојан, Варинац, Саша, Литричин, Александра, Јовановић, Андријана и Благојевић, Бранимир. 2017. *Коментар Закона о јавно-приватном партнерству и*

концесијама: према стању законодавства од 7. јануара 2017. године. Београд: Службени гласник и Правни факултет.

(Милисављевић и др. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља”. У име и презиме (ур.), *Наслов* (број страна на којима се налази поглавље). Место издања: издавач.

- Јовановић, Милан и Вучићевић, Душан. 2020. „Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије 1990 - 2020”. У Милан Јовановић и Душан Вучићевић (ур.), *Како, кога и зашто смо бирали: Избори у Србији 1990–2020. године* (стр. 583–646). Београд: Институт за политичке студије и ЈП „Службени гласник“.

(Јовановић и Вучићевић 2020)

- Lindahl, Hans. 2006. “Constituent Power and Reflexive Identity: Towards an Ontology of Collective Selfhood”. In Martin Loughlin & Neil Walker (eds.), *The Paradox of Constitutionalism* (pp. 9–24). Oxford: Oxford University Press.

(Lindahl 2006)

Чланак у научном часопису

Презиме, име. Година издања. Наслов чланка. *Наслов часописа*, волумен (број), број страна на којима се налази чланак. DOI број.

- Јовановић, Милан. 2019. Право на политичко удруживање и оснивање политичких странака у Србији – проблеми и дилеме. *Архив за правне и друштвене науке*, 114 (1-2), стр. 31–51. doi: <https://doi.org/10.22182/apdn.122019.2>

(Јовановић 2019, 41–42)

- Ellwood, David W. 2018. Will Brexit Make or Break Great Britain? *Serbian Political Thought*, 18 (2), pp. 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

Енциклопедија и речници

Наведен је аутор/уредник - Презиме, име (ур). Година издања. *Наслов*. Том. Место издања: издавач.

- Jerkov, Aleksandar (Ur). 2010. *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larrouse: dopunjeno srpsko izdanje*. Tom V (S–Ž). Beograd: Mono i Manjana.

(Jerkov 2010)

Није наведен аутор/уредник - *Наслов*. Година издања. Место издања: издавач.

- *Webster's Dictionary of English Usage*. 1989. Springfield, Massachusetts: Merriam - Webster Inc.

(Webster's Dictionary of English Usage 1989)

Докторска дисертација

Презиме, име. Година издања. *Наслов дисертације*. Докторска дисертација. Назив универзитета: назив факултета.

- Бурсаћ, Дејан. 2019. Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

(Бурсаћ 2019, 145–147)

- Cartwright, Andrew L. 1999. Implementing land reform in post-Communist Romania. PhD thesis. University of Warwick: School of Law.

(Cartwright 1999)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор/уредник - Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка”. *Назив новине или часописа*, број стране на којој се налази чланак.

- Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године”. *Политика*, стр. 9.

(Авакумовић 2019)

Није наведен аутор - Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка”, број стране на којој се налази чланак.

- *New York Times*. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor” p. 15.
(New York Times 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

- Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије.
(МЕИРС 2018)
- International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.
(ISO 2019)

Репринт издања

Презиме, име. [Година првог издања] Година репринт издања. *Наслов*. Место првог издања: издавач првог издања. Напомена „Репринт“ на језику и писму референце, место издања репринт издања: издавач. Напомена одакле су цитати у тексту преузети.

- Михалцић, Стеван. [1937] 1992. *Барања: од најстаријих времена до данас*, треће издање. Нови Сад: Фототипско издање. Репринт, Београд: Библиотека града Београда.
(Михалцић 1992)

Посебни случајеви референцирања

Више референци истог аутора

- *Исти аутор, различите године* – У литератури ређати према години издања, почевши од најраније.

- Степић, Миломир. 2012. Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ. *Национални интерес*, 14 (2), стр. 9–39. doi: 10.22182/ni.1422012.1.
- Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике” У Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић (ур.), *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године* (стр. 55–78). Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

- *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абецедном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецеде која се користе и у библиографској парентези.

- Гађиновић, Радослав. 2018а. Војна неутралност и будућност Србије. *Политика националне безбедности*, 14 (1), стр. 23 – 38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

(Гађиновић 2018а, 25)

- Гађиновић, Радослав. 2018б. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Ево Book.

(Гађиновић 2018б)

- *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – У литератури прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

- Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме”. У Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић (ур.), *Постмодернизација српске науке: политика постмодерне/политика после постмодерне, Српска политичка мисао*, посебно издање, стр. 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

- Стојановић, Ђорђе и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе су:

- 1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Годину издања ставити у заграду након навођења презимена, а број стране на крају реченице у заграду. За референцу на латиници или страном језику у загради навести и презиме аутора. Уколико се име страног аутора наводи у реченици по први пут, након навођења, у загради, навести његово име и презиме на изворном језику, а затим у новој загради референцирати годину и, по потреби, страну:

„Став Петрова (2007) о Енглеском уставу, ...” (30).

„Рувен Хазан и Гидеон Рахат (Hazan & Rahat 2010) износе тезу...”

„Тако, Маттеи Доган (*Mattei Dogan*) (2013) појам легитимитета везује за политички систем...”

- 2) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице пре цитата из референце* – Након навођења презимена, у библиографској парентези навести годину и број стране, а затим навести цитат.

Као што Суботић (2010, 45) наводи: „...”

Миршајмер (Mearsheimer 2001, 57) изричито тврди: „...”

- 3) *Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.* - Изразе унети у библиографску парентезу.

(видети Петров 2007)

(Степић 2015; упоредити Кнежевић 2014)

- 4) *Секундарна референца* - У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Ђурић и Стојадиновић 2018, 47).

Цитирање правних аката

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.“, „ст.“, „тач.“, „Art.“, „para.“ и сл.

Закони и други прописи

Назив акта [акроним, по потреби], *Назив службеног гласила*, број или интернет адреса и датум последњег приступа. Детаљни подаци о правном пропису се наводе само у списку референци, не и у библиографској парентези.

- Устав Републике Србије, *Службени гласник РС* 98/06.
(Устав Републике Србије од 2006, чл. 33)
- Закон о основама система образовања и васпитања [ЗОСОВ], *Службени гласник РС* 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019 и 27/2018 – др. закон.
(ЗОСОВ 2019, чл. 17, ст. 4)
- An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019.
(Offensive Weapons Act 2019)
- Заштитник грађана Републике Србије [Заштитник грађана], Мишљење бр. 15–3314/12, 22. октобар 2012.
(Заштитник грађана, 15–3314/12)
- Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member

States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13 – 18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

- Parliamentary Assembly of the Council of Europe [PACE], Doc. 14326, Observation of the presidential election in Serbia (2 April 2017), 29 May 2017.

(PACE, Doc. 14326, para. 12)

Судска пракса

Врста акта и назив суда [акроним суда], број предмета са датумом доношења, *назив* и број службеног гласника или друге публикације у коме је пресуда објављена – ако је доступно.

- Одлука Уставног суда Републике Србије [УСПС], IУа-2/2009 од 13. јуна 2012. године, *Службени гласник РС*, бр. 68/2012.

(Одлука УСПС, IУа-2/2009)

- International Court of Justice [ICJ], *Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece)*, Judgment of 5 December 2011, I.C.J. Reports 2011, p. 644.

(ICJ Judgment, 2011)

- *Pronina v. Ukraine*, No. 63566/00, Judgment of the Court (Second Section) on Merits and Just Satisfaction of 18 July 2006, ECLI:C E:ECHR:2006:0718JUD006356600.

(*Pronina v. Ukraine*, 63566/00, par. 20) или (ECHR, 63566/00, par. 20)

Цитирање архивских извора

Назив установе [акроним или скраћени назив], назив или број фонда [акроним или скраћени назив], кутија, фасцикла (уколико постоји), сигнатура, „Назив документа” (ако нема назива, дати кратак опис одговарањем на питања: ко? коме? шта?), место и датум документа или н.д. ако није наведен датум.

- Архив Србије [АС], МИД, К-Т, ф. 2, r93/1894, „Извештај Министарства иностраних дела о постављању конзула”,

Београд, 19. април 1888.

(АС, МИД, К-Т, ф. 2)

(АС, МИД, ф. 2) – ако је позната само фасцикла, а не и кутија.

- Dalhousie University Archives [DUA], Philip Girard fonds [PG], B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.

(DUA, PG, B-11, f. 3)

Цитирање интернет извора

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Интернет адреса (Датум последњег приступа).

- Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html> (21.4.2020.)

(Bilefsky and Austen 2019)

- *Танјуг*. 2019. „Европска свемирска агенција повећава фондове“. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>. (28.11.2019)

(Танјуг 2019)

**СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА ЧАСОПИСА
„АРХИВ ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ“
ЗА 2025. ГОДИНУ**

проф. др Емилија Станковић, редовна професорка у пензији
Универзитета у Крагујевцу – Правног факултета

проф. др Бранко Ракић, редовни професор на Универзитету
у Београду – Правном факултету

проф. др Срђан Владетић, редовни професор на
Универзитету у Крагујевцу – Правном факултету

проф. др Стефан Шокињов, редовни професор на
Универзитету у Крагујевцу – Правном факултету

проф. др Драгутин Аврамовић, редовни професор на
Универзитету у Новом Саду – Правном факултету

проф. др Бојан Милисављевић, редовни професор на
Универзитету у Београду – Правном факултету

проф. др Срђан Ђорђевић, редовни професор на
Универзитету у Крагујевцу – Правном факултету

др Јелена Костић, научна саветница на Институту за
упоредно право у Београду

проф. др Борко Михајловић, ванредни професор на
Универзитету у Крагујевцу – Правном факултету

проф. др Александар Гајић, ванредни професор на
Универзитету у Београду – Правном факултету

проф. др Вељко Влашковић, ванредни професор на
Универзитету у Крагујевцу – Правном факултету

проф. др Иван Шимовић, ванредни професор на
Универзитету у Загребу – Правном факултету

проф. др Вишња Ранђеловић, ванредна професорка на
Универзитету у Крагујевцу – Правном факултету

др Милош Станић, виши научни сарадник на Институту за
упоредно право

доц. др Новак Вујичић, доцент на Универзитету у Београду
– Правном факултету

доц. др Аника Ковачевић, доценткиња на Универзитету у
Крагујевцу – Правном факултету

доц. др Марија Влајковић, доценткиња на Универзитету у
Београду – Правном факултету

др Владимир Микић, научни сарадник на Институту за
упоредно право

др Јована Рајић Ћалић, научна сарадница на Институту за
упоредно право

др Алекса Николић, асистент на Универзитету у Београду –
Правном факултету

Никола Станковић, асистент на Универзитету у Београду –
Правном факултету

Василије Марковић, сарадник у настави на Универзитету у
Београду – Правном факултету

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

34(497.11)

АРХИВ за правне и друштвене науке = Archive for Legal and Social Sciences / главни и одговорни уредник Владан Петров. - Год. 1, књ. 1, св. 1 (1906)-год. 9, књ. 17, св. 4 (1914); год. 10, књ. 1(18), св. 1 (1920/1921)-год. 31, књ. 42(52), св. 3 (1941); год. 32, књ. 1(60), св. 1/2 (1945)-

. - Београд : Институт за политичке студије : Удружење правника Србије, 1906- (Инђија : Комазец). - 23 cm

Тромесечно. - Прекид у излажењу од 2014-2018. год.
ISSN 0004-1270 = Архив за правне и друштвене науке
COBISS.SR-ID 578831